

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2020

XIX. ÉVFOLYAM 3. (180.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Főszerkesztő: Szűcs László
Irodalom: Tasnádi-Sáhy Péter
Művészet: Ujvárossy László
Kultúra: Tóth Hajnal
Társadalom: Fried Noémi Lujza, Laza Erika
Kritika, esszé: Simon Judit
Főmunkatársak: Boka László,
Kőrössi P. József, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Szilágyi Aladár,
Tavaszi Hajnal, Varga Gábor
Olvasószerkesztő: Megyesi Antónia
Tördelőszerkesztő: Darabont Éva
Benkő J. Zoltán (1973–2019)
Szerkesztőségi titkár: Kemenes Henriette

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

SZERKESZTŐSÉG:

Nagyvárad, Patrioților u. 2.

LEVELEZÉSI CÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a csíkszeredai Alutus nyomdában
Felelős vezető: Hajdú Áron

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a Művészet rovatban Nagy Gábor György művei láthatók.

Szirmok reggelire Ia, 66 × 100 cm

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

- 3**
SZŰCS LÁSZLÓ
Járványban járván
- 4**
Irodalom
KULCSÁR EDMOND
Törésvonal; 1978–1994;
Sírásót alkalmazunk;
Str. Dunării (vers)
- 7**
JUHÁSZ ZSUZSANNA
Fundamentum;
Visszaváltozás;
Palástok átváltozása (vers)
- 9**
SZILÁGYI ANDRÁS
A kifeszített; Átmosott;
Nincs valóság; Mint még
soha (vers)
- 11**
KOVÁCS ATTILA JÓZSEF
Patrick 2245 (próza)
- 20**
DEBRECZENY GYÖRGY
aki igazat mond (részletek)
(vers)
- 25**
HILGERT ISTVÁN
Unalom (próza)
- 27**
GAGYI JUDIT képversei
- 29**
KRÓMER ÁGNES
Egy szép nap; A hívás;
MRSA; Örök szerelem;
- Emlékek, táska, hátizsák
(vers)
- 33**
LAKATOS-FLEISZ
KATALIN
Terhes magány (próza)
- 40**
Művészet
BORDÁCS ANDREA
Örök visszatérés... de
kétszer mégsem léphetsz
ugyanabba a folyóba
– Nagy Gábor György
művei (1999–2017)
- 50**
Esszé
FÁM ERIKA
Képhálók – A képek mint
élőlények
- 61**
Kultúra
DEMÉNY PÉTER
Nagy veszedelmek
árnyékában
- 64**
Tandem
MAGYARI SÁRA,
HORVÁTH GIZELLA
Nőnap kesergő
hóvirágokkal
és királyfiakkal – Magyar
Sára rovata
- 67**
Társadalom
Az én márciusom
– Simonffy Katalin
és Miholcsa Gyula 2005-
ben készült riportfilmje
szöveggönyvének
szerkesztett, bővített
változata
- 77**
ALFÖLDI IMRE
Tejfoggal kőbe (23.)
– Regényes önéletrajzi
krónika apámról
s magamról
- 81**
PÉTER I. ZOLTÁN
Egykori települések
a váradi vár körül
- 87**
Kritika
VARGA GÁBOR
LOMBHULLÁSBAN X.
1. „A szabadság büszke
napja”; 2. „Könnyű-
szárnyúak hasznos igaza”;
3. Berethalom példája;
4. Nos habebit humus
- 93**
KÁNYÁDI IRÉNE
Élő és élettelen
határvonalán –
Hétköznapijaink
heterotópiái Jovián György
festészetében
- 96**
SIMON JUDIT
Lila ákác, türkizkék
szobával – Szép Ernő
darabja a váradi Szigligeti
Színház előadásában
- 98**
BERETVÁS GÁBOR
Képzeltbeli barátom,
Hitler – Taika Waititi: Jojo
nyuszi

A CÍMLAPON: Ambient III., 2000, print,
100 × 70 cm

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Ambient IV., 2000, print,
100 × 70 cm

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Járványban járván

Az utóbbi hetekben nálunk is a hétköznapok részévé vált járványhelyzet sok egyéb mellett arra is hajlamosít, hogy a fontos és kevésbé lényeges dolgokat élesebben elválasszuk egymástól magunkban. Eredetileg például azt terveztem, hogy ezen az oldalon ebbe a számba arról írok, miért nem osztom a napisajtó lelkesedését amiatt, hogy a városháza fel akarja újítani (lásd megszépíteni, újjávarázsolni stb.) a nagyváradi Petőfi parkot, amiben annyiban érintve vagyok, hogy naponta átsétálok rajta. Írásomban kifejténém, miért rettegek attól, hogy ez a hely is csilivili legyen, térkőben gazdag, megtervezett és megvalósított, ahol a kopottas, kerek szökőkútmedence helyén közlelési egységet nyissanak, melynek asztalainál majd románok és magyarok kézen fogva, boldogan kortyolgathatják jól megérdemelt kapucsínójukat. Pontosabban egy ideig még biztosan nem kézen fogva, amíg ez a járvány el nem csitul.

Fura dolog az is, hogy a kényszerintézkedések legelsőként a kulturális programokat és intézményeket érintették, zárva a színház, a filharmónia, a múzeumok, miközben a plázák ma még nyitva, s vígan összezárva tömegközlekedünk. De az átlagember mostanában átlagosan azért a magadöntése nyomán is többet ül otthon, s talán az is igaz, hogy az átlagosnál többen és többször vesznek könyvet a kezükbe, ha a tévében vagy a neten már telítődtek a vírussal fenyegető globális és lokális hírekkel.

Ha pedig internet, nos, ez a mostani rendkívüliség arra a régi médiaigazságra is ráerősít, ami szerint nem a hír határozza meg az újságírás minőségét. Nem feltétlenül a bulvársalakra, a rémhírterjesztő bolondokra, az összeesküvéselméleteket faragók bejegyzéseire gondolok, hanem a most

kiemelten fontos pontosság, hitelesség, ha úgy tetszik, közszolgálatosság hiányára. A járványról szóló anyagok gyakran adnak lehetőséget az összehasonlításra. Mondok egy példát: míg több magyarországi médium (pl. Index) megelégedett optimizmussal adja hírül, hogy Kína már túl van a járványon, az ugyanekkor erről beszámoló romániai Digi24 sokkal pontosabban fogalmazva tudatja, hogy a kínaiak túljutottak a járvány hullámának a csúcspontján. Ami, ugye, nem ugyanaz...

Sok ezekben a napokban a félelem, a gyanakvás, alaposan kizökkentünk a komfortzónánkból. Délelőtt szinte lelkiismeret-furdalásom volt amiatt, hogy a tavaszi napfényt élvezve, elégedett, lusta macskaként sétáltam végig a Fő utcán, a szép a világ, gyönyörű a világ és nincs hiba benne érzetével, miközben a globális válság nemcsak az utcákon túl riogat, hanem innen is. De talán mindez a korábbinál több odafigyelést is hoz s tart meg közöttünk, több szolidaritást, több felülemelkedést a napi konfliktusokon, napi panaszainkon, amelyek most, ha átmenetileg is, lényegtelennek tetszenek. Hiszen azok is.

KULCSÁR EDMOND

Törésvonal

Irodalom

Két felszíni formára épült: síkság és lösz borította teraszos domboldal. Alsó- és felsőváros.

A kettő között húzódik meg az a lápi-mocsaras képződmény, amit az Ér medencéjének neveznek.

Domborzati sajátosságai nagyon kedveznek a különböző növény- és állatfajoknak, mint a kalakán, a fehér tavirózsa, a fácán, a mocsári teknős vagy a kecskebéka.

Az öregek azt mondják, olyan, mint egy teknő.

Nyugati határvonalát a Tankárokba vezetett Ér egyik alága képezi. A halaktól hemzsegő patak régen vonzotta a horgászni vágyókat, mára azonban csaknem teljesen kiürült. Színtelen nádtemető.

1978–1994

Bedobja a csalit. Kitámasztja a pecabotot. Napozik. Virslít meg kenyeret vitt magával enni. Előveszi. Majszol. A híd melletti fűzfa árnyékában.

Azt mondják, a patak ezen része feneketlen. Egyszer megfulladt itt egy tizenéves lány, ide állították a vaskeresztet a korlát és a fa közé.

Ahányszor horgászni jön, mindig elolvassa a nevét, de sosem jegyzi meg. Annyit tud, hogy a csobbanástól örvény keletkezett, és nem tudták kimenteni.

Van a pataknak itt egy kis lejtése. Hallani a víz gyenge csobogását. Mintha a lány siratná meg nem élt éveit.

KULCSÁR EDMOND (1998, Nagyvárad) tanulmányait a debreceni bölcsészettudományi karon kezdte, jelenleg a Partiumi Keresztény Egyetem magyar–angol szakának hallgatója. A LÉK Irodalmi Kör tagja.

A zaj elriasztja a halakat,
potyára hajította bele a sok puliszkát.
Nincs szél, se hal, se megemlékezés.

Sírásót alkalmazunk

Öt perccel hamarabb harangoznak.
Mielőtt hazasiet, még utoljára átszámolja.
Káposzta, tej, paradicsom, sör az urának,
narancsos Adria, egy új abrosz.
Összesen 43 lej.

Hazafelé el szokott menni a koszorús előtt.
Sírásót alkalmazunk, érd. az alábbi számon.
Megnézi, ki halt meg, mikor temetik.
Ma jön rá, hogy már minden régi osztálytársa elment.
A héten még nem kapálta meg a sírját.

Csak ezért jár piacra. Dicsekszik, az ő sírköve
már megvan, a halála senkinek sem lesz púp a hátán.
Gondosan veti az ágyát. Sem a gyermekei,
sem az unokái nem kell hogy ezzel foglalkozzanak.
Az sem baj, ha leköpi majd a sírját, ha rá se bagóznak.

Múlt héten belecsapott a villám a szomszéd tévéjébe
az esti híradó közben. Senki nem sérült meg, de azért
tegnap kivágták a diófát a kertben, nehogy megint
odavonzza a mennykövet. Ezt meséli mindenkinek.
Sajnálkozik, hogy nem az ő házukba.

Itt lenne az ideje, hogy valami elvigye őket is.
Nem bírja nézni az öreget, csak iszik. Belenyugodott.
A neviük egymás alá van vésve. Amikor hazaér,
az ura alszik. Nem tudja, a mai nap már négyjegyű szám.
Leteríti az abroszt. A temetkezési vállalat épp sírásót keres.

Str. Dunării

Végigsétálsz a legelő melletti utcán.
Nem csak az ólak és az istállók üresek.
Amióta az öregek meghaltak,
senki nem festi a kapukat. Az ereszt
eszi a rozsdá, van, ahol besüpped a tető.

Végigsétálsz a legelő melletti utcán.
Benézel néhány ablakon.
Ott látod ugyanazt a naftalinos sötételőt.
Ha nagyon figyelsz, még érzed
az újságpapírral kitömött szekrények szagát.

Végigsétálsz a legelő melletti utcán.
A szőlőtőkék szárazak, derékig ér a gaz.
Az egyik házból meghallod: maradj már
csendben, amíg megy az időjárás-jelentés!
Te hallgatsz. Úgysem jön eső.

Hiába mondtad volna nekik.
A szüleid válása óta csak azt hallgattad,
mindketten hibásak, ti mind áldozatok vagytok.
A feledést mindenki viheti magával a sírba.

JUHÁSZ ZSUZSANNA
Fundamentum

*Körben a megfojtott ruhák,
a negyedrangú izmok,
a bohócbaj-vívók, a leértékelt
állkendők,
félvér hivatkozások.*

**JUHÁSZ ZSUZSANNA (1958,
Sztálinváros – ma Duna-
újváros) 1981 óta publi-
kál. Írásai magyarorszá-
gi és vajdasági irodalmi
és közéleti lapokban,
antológiában és online
felületen jelentek meg.**

Visszaváltozás

*Az erősek az esték kiárúsítói,
hevenyészett léghajósok. Az aj-
tók tudói. Ők kiáltanak nevet a
dobbanásokra, ők avatják fel a
legyintéseket, a továbbmenetelést.*

A piacere

*Mesébe illő ólomgolyók,
Utcakövek a balladák mindig-nő arcának,
Bélpoklosok és ánuszbán szeretkezők imája,
Tenyészfaj hangjai a korgó éjszakának,
Bezártak az állatpofák az állathasakon,
Kiárúsított fogakban – reggelre...*

Palástok átváltozása

H. Bosch: Szent Antal megkísértése

A csónakhal hátán kerevetbársony,
megtámasztott füstölő-patikamérleg,
a pikkelyes vértről tör lóg a vízbe.

Tolldíszes kalitkában ember feje,
két keze kéz, a harmadik fehér ág,
soványcsőrű meztelen madárral.

A hárfa húrjain uszonyok,
állatok isznak a vízből fehér főkötőben,
papíralma hasadékában kardra feszített karok.

Vaskesztyű vezet madárszárnyat,
nyúlfarok a mozgó, patás farban,
fatörzs-süveg alatt irányjel az arc.

Falábra egész láb térdel,
kutyafejen bohócsipka taréjlik,
disznófőn jócombú bagoly a krónikás.

A lángok fölkaivarják a várost,
égben lebegő szigetet melegít a füst,
a folyó megáll az első lakott híd előtt.

Lépcsők és akasztófák terelnek,
tető és torony sátorlap alatt,
ami itt való: isten megtalált keresztje.

Intermezzo

Szeretem a vonat hangját,
s az árnyékom alakját.
Ők elmennek. –
Én már megfeszítetlen is
maradok –
ködöt sűrítő őszi legendanyál.

SZILÁGYI ANDRÁS

A kifeszített

*Az út, vagy a gondolat?
Vajon milyen kép adja
vissza nekem a létezést.
A könnyörtelen új térfelosztást,
a kifeszített, mézsfehér
vászonra felkent szempárt,
ahol az elveszett jelentés színeit
behunyt szemmel is látni.*

Átmosott

*Életünk hígított festék,
átmosott tekintet tárgya.
Már Te sem vagy,
és Én sem vagyok
a semmi szabadsága.*

*Mint rejtőzködő szín,
ami kikevert anyagból
próbál lenni. A szem
szerinti látszatból
a láthatatlan életet,
a mindent akarja
láthatóvá tenni.*

SZILÁGYI ANDRÁS (1954, Békéscsaba) költő, filozófus, művészeti író, műkritikus. Szellemi szabadfoglalkozású. Jelenleg esztétikát, filozófiát tanít főiskolán és egyetemen. Számos képzőművészeti, esztétikai, filozófiai tanulmány, kritika és katalógus írója. Verseskötetei: Árvafelejtés, Némán hordott, Szájvédő-szív, Agancsos kóbor állat, Zúzalék. Bárka-díjas.

Nincs valóság

Üres vagyok.
Szerelem után
a nyomorúság.
A szoba közepén
várom a tavaszt,
s onnan szállok fel,
ahol nincs valóság,
csak sötét lyuk
az értelemben.

Mint még soha

Lucien Freud: Meztelen portré

*csurgott veled az este.
a szín keresett,
hiánya,
mint kifeküdt
ágyad teste.
veled a kéj
szélesen kenve,
akár a kutyák szíve
fényes villogó penge.*

*a hajnal,
szemhéjam
belső falán ég.
rúzs-piros
és okkersárga,
mint még soha,
bennük a hideg csend
csont-sovány lárma,
ajándék életünk
haláltánca.*

KOVÁCS ATTILA JÓZSEF

Patrick 2245

A városfalakon túl, a pusztaságban csupán néhány fa meredezik. Szárazon és gyengén. Talán az utolsó fák az egész kontinensen. Vízet kizárólag a tőlük ötszáz méterre lévő hatalmas fehér épületcsoporttól kapnak, a Negyedik Világvárostól.

A várost alig látható elektromos fal veszi körül. Aztán persze az aknamező jön, az ellenőrzőpontok, majd a város maga. Három hatalmas patyolatfehér kocka: a Keltető, az Iskola és a Központ. Tüntetően az ég felé nyújtóznak, csillogásuk olyan erős, hogy ha még lennének állatok, rémülten bújnának el fényüktől.

A falakon alig kivehetően a világvárosok jelmondata díszelg: „A számok tökéletesek, te is egy szám vagy.”

A Földön hét világváros van, ezek együtt Paragóniát, a tökéletes államot alkotják. A Nagy Tisztogatás után megmaradt hétmillió ember a városok falain belül él. A falakon kívül már semmi sincs. Mindenki a Keltetőben születik, gyerekkorát az Iskolában tölti, majd a Központba kerül.

Ezen az őszi reggelen a Negyedik Világváros Iskolájában megszólalt az ébresztő. A szerényen berendezett, apró szobákban sorra felkeltek a gyerekek, és jöhetett a napi rutin következő pontja: a Vezér szokásos biztató szavai.

Ahogy meghallotta az ébresztő csipogását, Patrick 2245 rögtön kipatant ágyából, és öltözködni kezdett. Kinyitotta a gardrobjaként szolgáló, földön heverő dobozt, de régi ruháinak hűlt helye maradt. A dobozban a megszokott világoskék gyermekruha helyett a felnőttek sötétkék egyenruháját találta, szépen összefogva. Patrick hátrahőkölt. Az ajtóval szembe sarokban egy fehér egyenruhás, fiatal férfi hologramja jelent meg.

– Jó reggelt, tanuló! – szólította meg kedvesen a fiút. – Na, mit szólsz?

– Vezér! – kiáltotta Patrick, és gyorsan vigyázzba vágta magát. Jobb kezének tenyerét előírászerűen a homlokára szorította, hogy jól látszódjék a kézfejeére nyomtatott azonosító: 2245.

– Boldog születésnapot, Patrick! Hogy érezted magad a tegnapi ünnepeken? Jól telt a Foganásnapi?

– Remekül, uram! A tesztek nagyon jól sikerültek. El se hiszem, hogy tizennyolc éves lettem.

KOVÁCS ATTILA JÓZSEF
18 éves kolozsvári tanuló. Hobbiból ír hatodikos kora óta, többnyire fantasztikus történeteket. Ezekben valószerű jövőket fest fel; szereplőinek a technológia és a társadalom által előidézett szokatlan helyzetekben kell helytállniuk (vagy elbukniuk).

A férfi halkan felkacagott. Hangja mély volt, egy lány bariton, tele kedvességgel.

– Vedd fel, kérlek, az egyenruhát. Mindenképpen látni akarom rajtad a Központba indulás előtt.

Patrick öltözni kezdett, majd hirtelen megállt.

– Örökre el kell hagynom az Iskolát?

A Vezér mélyet sóhajtott.

– Nézd, Patrick... Tudod, mi a dolgok rendje. Az is fontos, amit az Iskolában megtanultatok, de ennél még fontosabb az, hogy mi lesz a szerepetek felnőttként. Évszázadok óta bejáratott eljárás, hogy a Foganásnapon, a tizenharmadik születésnapotokon elvégezzétek a Windigo tesztet, amely csalhatatlanul megmutatja, kinek mi a hivatása a képességei alapján. Társadalmunk békéjét és biztonságát csakis azzal tarthatjuk fenn, ha mindenki a számára kijelölt munkát végzi. A hozzá legillőbb munkát. Igen, az Iskolát ott kell hagynod, mert egy új korszak kezdődik számodra, a Központban. Már nem vagy gyerek. Tegnap felnőtté váltál. Nem is akármilyené, hanem egy különösen értékes felnőtté – mosolyodott el ismét.

– Ön tudja...?

– Ugyan! Mindent tudok. Festő lettél, igazi művész. Mindvégig tudtam, hogy az leszel.

Patrick folytatta az öltözködést. Arcára boldogság és jókedv ült ki. Érezte, hogy a Vezér elégedett vele.

Miközben várta, hogy a fiú felöltözzön, a férfi körbenézett. Nem volt sok minden a szobában. A helyiséget derengő kékesfehér fény töltötte be. A kis ruhaszekrény-doboz mellett egy íróasztal állt, rajta vaskos könyvek. *Paragónia történelme, A Windigo teszt és implikációi a 22. századra, Számok tökéletessége – Jelmondatunk igazi jelentése, Kihalt állatok és növények – A Föld néhai flórája és faunája.* Az asztal közepén egy szemmel láthatóan sokat forgatott könyv hevert: *Az elveszett szavak szótára.*

– Kiolvastad a szótárt? – kérdezte a Vezér.

– Igen, uram. Nagyon tetszett.

– Mi tetszett benne annyira? – kérdezte a Vezér fagyosan.

Patrick zavarba jött. A Vezér mérges, és ő nem tudja, miért.

– Hát... azért, mert arról olvashattam, hogy milyen ostobák voltak az emberek alig száz éve.

– Valóban? Tudsz idézni is?

– Persze. – Patrick megköszörülte a torkát. – „*Vallás*: olyan mitikus lények gyűjteménye, amelyekben az emberek tudatlanságuk miatt hittek. Létezésük nem bizonyítható – **Vezetőség eltörölte**. *Állat*: olyan élőlény, mely veszélybe sodorhatja az embert. Létezésüknek nincs értelme a szintetikus ételek felfedezése óta – **Vezetőség eltörölte**. *Növény*: olyan tárgy, amely mérgező az ember számára. Haszontalansága és a természeti pusztulás után a **Vezetőség eltörölte**. *Sakk*: olyan já...”

– Igen, úgy tűnik, tényleg elolvastad – jegyezte meg a Vezér. – Lássalak! Remekül festesz. Érted: *festesz* – kacsintott kuncogva a fiúra.

Patrick szófogadó hahotázásba kezdett, de aztán gyorsan elkomolyodott.

Felemelt az asztal sarkáról egy öles iratcsomót, majd újra szalutált a Vezérnek.

– Úgy látom, készen vagy – szólta a férfi, és büszke mosoly ömlött szét az arcán.

– Igen, Vezér.

– A számok tökéletesek...

– ...és én is egy szám vagyok.

– Helyes. Sok szerencsét! – kiáltotta a férfi, majd holografikus képe eltűnt a szobából.

Az ajtó irányából halk kattanás hallatszott. Patrick elhagyhatta a szobát.

Perceken belül megérkezett az interportokhoz.

Ugyan interport volt a hivatalos nevük, de mindenki csak „gömböknek” nevezte őket. Ezekkel az egyszemélyes járművekkel jutottak el a lakosok egyik épületből a másikba Paragónia városaiban. A városok között repülőgéppel utazhattak, de csak azok, akik ezt a kiváltságot élvezték: a Vezetőség tagjai. Rajtuk kívül más nem hagyhatta el a várost, amelyben született.

Az interport-állomáson pillanatokon belül előállt egy gömb, amelynek a kijelzőjén kéken villogott a 2245-ös szám. A gömb felnyílt. Patrick helyet foglalt az ülésen, amely meglepően hidegnek tűnt. Az ajtó fémes kattanással lecsukódott, a gömb felemelkedett, és hangtalanul nekilódult a Központ irányába. Patrick szorongva nézett vissza az Iskola épületére, amely sziporkázott a reggeli napsütésben, és amelyet most először hagyhatott el.

Innen fentről a város három meghatározó épülete úgy hatott, mint három örök életű titán, akik védelmet és biztonságot nyújtanak. Hatalmas táblák hirdették a Vezetőség jelmondatát és a legközelebbi ünnepeket. Több helyről is a Vezér biztató képmása nézett vissza rá, amitől Patrick szíve megtelt örömmel és hálával. Hogyan is élhettek az emberek a 21. század kusza bizonytalanságában?

Az út viszonylag rövid volt. Patrick hamarosan megérkezett a Központ emeleti interport-állomásához. Mély levegőt vett, felnézett a magasban ide-oda röpködő gömbökre, a távoli pusztaságra, majd belépett a méreates üvegajtón.

Minden fiatal, akinek az előző napon volt a Fogánásnapja és átesett a Windigo teszten, a mai nap folyamán egy mentor körbevezet a Központ részlegein. Elsősorban ott, ahol az illető majd elkezd a munkát, de érintőlegesen a többi részlegen is.

Az előtérben terminálok fogadták. Patrick tanácstalanul forgatta körbe a fejét, amikor megszólalt a hangosbemondó:

– Patrick 2245! Kérem, fáradjon az tizenegyes terminálhoz!

A fiú átfutotta a terminálok fölötti számokat, megkereste a tizenegyest, és odalépett. A pult mögött egy fekete hajú, kontyos nő fogadta. Valamivel magasabb volt a fiúnál.

– Szia, Patrick! – A nő kedvesen rámosolygott. – A nevem Shonda 1326. Én leszek ma az, aki bemutatja neked a festőművészeti osztályt.

Patrick előírászerűen szalutált, a felemelt kézfejeire írt számmal igazolva identitását. Shonda követte példáját, azután megnyomott egy gombot a pult alatt. A pult berregve behúzódott a padló alá.

– Erre megyünk – intett a nő, és elindultak.

A Központ falai ugyanolyan fehérek voltak, mint az Iskolában, berendezése is hasonlóan hatott, de itt minden jóval nagyobb volt. Ebben az épületben kapott helyet a felnőttek lakosztálya, munkahelye, és a felsőbb szinteken, a hatvanadik emelet felett a Vezetőség főhadiszállása volt, a reptér és maga a Vezér lakosztálya is.

Patrick beleremegett a gondolatba, hogy ezentúl a Vezérrel egy épületben lesz.

„Micsoda megtiszteltetés!”

Egyébként azt soha senki nem tudta pontosan, hogy a Vezér éppen hol tartózkodik, kivéve a Foganásnapokat, amelyekről a Vezér soha nem hiányzott. Sokak szerint főhadiszállása az Első Világvárosban volt, a középső kontinensen. Ez a legnagyobb és legfejlettebb a városok közül. Patrick szívesen ellátogatott volna oda, de mivel senki sem hagyhatta el saját városát, erre semmi esélye nem volt. Főleg így, hogy a Windigo teszt eredménye alapján festő lett, mert így már az is kizárt, hogy valaha is vezetőségi tagságot kapjon. De nem bánta. Ahogy a jelmondatban is áll: *„Így a legjobb.”*

Amint Patrick és Shonda elhaladtak a terminálok mellett, a nő magas sarkú cipőjének kopogását élesen verték vissza a falak. Hirtelen jobbra fordultak, és itt egy tágasabb folyosóra értek. Kétoldalt ajtók sorakoztak. Mindegyik fölött kis táblácska tudatta az ott dolgozók foglalkozását.

Az ajtók előtt elhaladva Patrick érdeklődve olvasta le rendre a táblákat. Mindenféle szakma volt itt. Ezek közül bármelyik szakma az övé lehetett volna, de ő festő lett. A Windigo tesztnek köszönhetően. Patrick csodálkozva olvasta Paragónia történelmében, hogy 2113 előtt az emberek maguk döntöttek sorsukról és jövőjükéről. Nevetséges gondolat, hogy az ember a Vezér nélkül dönthetne ilyesmiben. Ugyan mi jogon dönt valaki szabadon? Ha az embereknek szabadságuk van dönteni, mindig rossz döntést hoznak.

Néhány olyan terem következett, amelyen át kellett menniük. Ezekben Patrick nem azt látta, amire számított.

Ilyen volt az írók terme. Itt a dolgozók széles asztaloknál ültek és mindegyikük előtt ugyanaz a terebélyes könyv feküdt. Amint elsétált mellettük, a fiú óvatosan belenézett az egyik író könyvébe. A lap mindkét olda-

lán hatalmas betűk ékeskedtek írott és nyomtatott formában. Patrick furcsállva ment tovább. Mintha már látott volna ilyen „olvasmányt” valahol. Ahogy tovább haladt az asztalok mentén, az egyik író váratlanul összezsugorodott a könyvet, felugrott, kis híján feldöntötte Patrickot is, és átviharzott a terem másik felébe. Ott egy felügyelő máris segítségére sietett és nyugtatgatni kezdte.

– Semmi baj, Rufus 4391. Az írás nehéz dolog.

Patrick az összezsugorodott könyvre pillantott. Egy ábécéskönyv volt. Csodálkozva nézett körbe, és látta, hogy minden asztalon ez hevert, semmilyen más könyv nem volt a helyiségben. Még nézelődött volna, de Shonda már a következő terem ajtajában állt, és türelmetlenül intett neki.

Ott az elektronikai fejlesztő osztály volt.

A fiú mindig kíváncsi volt erre a munkaterületre, elvégre ennek köszönhető az olyan találmányokat, mint a hologram vetítő vagy a mai utazások elengedhetetlen járműve, a gömb.

Ebben a teremben a munkaruhás dolgozók ugyanolyan asztaloknál ültek, mint az írók, de nem ábécéskönyvek, hanem drótok, kábelek, elemek és különféle kapcsolók kupacai mögött. Patrick érdeklődve lassított le egy nő asztala mellett, aki éppen össze akarta érinteni a kezében lévő kék és piros kábelt. Mielőtt megtehetné volna, az egyenruhás felügyelő odarohant hozzá, és szívélyes mosollyal kikapta a huzalokat a csodálkozó nő kezéből, majd kedvesen megdorgálta.

Shonda megint előresietett, Patricknak igyekeznie kellett, hogy utolérje. Ezért nem tudta szemügyre venni azt a munkást sem, aki csupasz drótokból összetákolta tenyérszerű bábut simogatott az asztalán.

Patrick mulatságosnak tartotta, amit ezekben a termekben látott. Úgy tűnt... úgy tűnt, mintha ezek a kiválasztott emberek egyáltalán nem értenének a munkájukhoz. Ahogy ezt a fiú végiggondolta, kezét a szájához kapta. A Windigo teszt sose téved! Hogy is kérdőjelezhetné meg a teszt eredményét, a nekik kiosztott munkakört? Gyorsan elhessegette ezt a képtelen gondolatot. A termekben dolgozók bizonyára tudják, mit csinálnak.

Ekkor eszébe ötlött egy szó. Az *Elveszett szavak szótárában* olvasta nemrég. *Analfabita?* Valami hasonló kifejezés volt, amely pontosan olyan viselkedésre utalt, amelyet az írók termében látott. De ha ezek az analfamicsodák nem is tudnak írni, akkor hogyan...?

– Megérkeztünk! – mondta mosolyogva Shonda, és megállt a következő ajtó előtt. A táblán két egyszerű szó állt: Festő Osztály.

Shonda kitérte az ajtót a fiú előtt. Patricknak nagyot dobbant a szíve, ahogy átlépte a küszöböt, és orrát fanyar festékszag csapta meg. A művészek függönyökkel elkülönített szeparékban dolgoztak, hatalmas állványok előtt.

Patrick kíváncsian próbált az egyik függöny mögé belesni, de Shonda megfogta a vállát, és maga felé fordította.

– Ne bámuld őket, kölyök! Még zavarba jönnek – suttogta a nő, majd tovább vezette Patrickot egy kiállítóteremben. A falakon katonás rendben sorakoztak a már elkészített alkotások. A fiúnak felfutott a szemöldöke a csodálkozástól, mert ezek a festmények módfelett bizarrak voltak. A színek egyáltalán nem passzoltak egymáshoz a lázálomszerű tájakon.

– Na, mit szólsz? – kérdezte Shonda.

– Érdekes...

– Ugye? – kacagott a nő. – Rendben. Hát akkor rögtön átvezetlek a munkastációdhoz, és neki is láthatsz a munkának. A hét témája az őszi hónap pedig a neoreneszánsz stílusé, ugyanis visszatérünk... hogy is mondjam... a tradicionális ősziábrázoláshoz. Hogy mi lesz a jövő héten, azt még meglátjuk. Van kérdésed? – nézett a nő fürkészően a fiúra. Szemében különös fény lobbant fel, mint egy mélyről feltörő, erős szikra. Mintha még lenne valami, amit várna, egy kérdés, amely parázsként izzik gyönyörű zöld szemeiben.

Patricknak feltűnt Shonda különös viselkedése, és ettől zavarba jött. Ebből a nőből ugyanaz a lenyűgöző erő áradt, mint a Vezérből. És Patrick bizonyossággal érezte, hogy tőle is megkaphatja a választ bármilyen kérdésére. Úgy érezte, ez az a pillanat, amikor rákérdezhet arra, ami egyre nyugtalanabbá tette.

– Igen, van egy kérdésem. – Mély lélegzetet vett. – Ez valami... tréfa? – Patrick maga is meglepődött a saját őszinteségén.

Shonda nem sietett a válasszal.

– Nem értem a kérdést...

– Az írók, akiket láttunk... ők *analfa*... tudja, mire gondolsz?

– Miket beszélsz, fiam? – horkant fel a nő.

„Fiam”? Egy másik elfeledett szó.

Patrick lépett egyet előre.

– Ön tudja! Miért nem vallja be? Az elektronikai fejlesztőknek fogalmuk sincs, hogy mi a dolguk, igaz? És én...

– Miről hadoválsz itt? – hőkölt vissza a nő, és csitító kézmozdulatot tett. Itt is, ott is elhúzódott a függöny, és egyre többen figyelték őket. Ez nem kerülte el Patrick figyelmét sem.

– Én festő leszek, miközben... *színvak* vagyok, igaz?

A termet halk morajlás töltötte be. Shonda arca megfeszült, de csak egy pillanat erejéig. Lassan elmosolyodott, csak szemében maradt meg a keménység. Hangja negédes lett.

– Eltaláltad.

Patrick alig hallotta a választ. Hirtelen erős fájdalom hasított fülébe. Testén zsibbadás futott végig. Tagjai elnehezdedtek. Bénultan esett a földre.

A világ sötétségbe borult.

A fiú halk zümmögésre ébredt. Ismerős zaj volt. A fénycsövek hangja.

Kábán kinyitotta a szemét. Újra a szobájában volt. Az ismerős bútorok vették körül, de valami mégis merőben más volt: a megszokott kék szín helyett mindent tompa vörösség töltött be.

– Na, mit szólsz? – kérdezte egy hang a fiú mögött. Olyan éles és tiszta volt, hogy Patrick tudta, nem egy hologram beszél.

A hirtelen érkezett indulattól vezérelve sikerült felemelkednie. Lassan megfordult. Forgott vele a világ, de érezte, hogy talpon kell maradnia.

Tudta, hogy ő lesz, és tényleg ő állt ott előtte. Fehér egyenruhájában, fényes, fekete hajával, sziporkázó kék szemével.

– Vezér! – nyögte erőtlenül.

– Üdvözöllek, Patrick. Hogy vagy?

– Mi történt velem?

– Hát nem emlékszel? – mosolygott kajánul a férfi. – Milyen kár – mondta, és elindult a fiú felé. Patrick szívébe markolt a félelem. Ösztönösen hátrálni kezdett, de elvágódott a kék szőnyegen. Az emlékeiben puhának tűnő anyag most olyan kemény volt, mint a beton.

– Nincs hova menned – mondta a Vezér. – Beszéljessünk.

– De hát mégis mi történt?

– Semmi. Legalábbis semmi számottevő. Egyszerűen csak annyi, hogy megpróbáltál ellenkezni, kifogásoltad a beosztásodat.

Patrick szeme összeszűkül. Lassan minden eszébe jutott.

– Igen. Most már emlékszem – mondta a fiú. Hangja telve volt indulattal.

– Nos, akkor azt is tudhatod, hogy milyen büntetés vár rád.

– Igen, de nem félek. Öljön meg. Készen állok.

– Ugyan, kölyök! – A férfi elnevette magát. – Nem, itt többről van szó. „Elbocsátásod” előtt meg kell értened néhány dolgot. Gondolom, vannak kérdéseid.

Patrick továbbra is a földön feküdt. A Vezér kinyújtotta felé kezét, és ő önkéntelenül belekapaszkodott, de a pillanat töredéke alatt újra elöntötte a düh, és erejét megfeszítve belevájta körmét a férfi kézfejébe.

– Nana! – engedte el a Vezér Patrick kezét. A fiú a földre esett. – Csak semmi hirtelenség! Úgy akarsz meghalni, hogy meg sem tudtad, mi az igazság?

Ismét nyújtotta a karját, és Patrick most már nem ellenkezett. Talpra állt.

– Parancsolj – intett a férfi az ágy felé, és ő is leült az íróasztalhoz. – Most kérdezhetsz.

Patrick legyűrte a mérgét, és megpróbálta összegyűjteni a gondolatait.

– Az nem fér a fejembe, hogy... miért végez mindenki olyan munkát a Központban, amihez nem ért. Ennek mi értelme van? Nem éppen az a Windigo teszt lényege, hogy mindenkit a megfelelő helyre osszon be?

– Nagyon jó kérdés – mosolyodott el a Vezér. – A válasz roppant egyszerű. Ha mindenki tökéletesen végezné a munkáját, szerinted mi történne?

– Fejlődés...? – válaszolta a fiú, hangjában egy csipetnyi gúnnyal.

– Pontosan! Évszázadok óta csak fejlődünk. Ha innen még tovább fejlődnénk, hamarosan eljutnánk a csúcra. És a csúc, az tudod mit jelent? Bizonyára sose hallottál a rómaiakról. Ők az egyik legfejlettebb civilizáció megteremtői voltak nagyon-nagyon régen. Leigázták őket, miután elérték fejlődésük tetőpontját. Tudod, miért?

Patrick megrázta a fejét.

– Azért, mert ha valami megérett, az rothadni kezd. Nézd, az, hogy az író osztályon *analfabéták* vannak – ahogy nagyon helyesen megállapítottad –, ahhoz vezet, hogy nem fejlődik az irodalom. De erre már semmi szükség. Az Első Világvárosban, a Vezetőségi Archívumban minden valaha írt irodalmi alkotás megtalálható, az összes elemzéssel és kommentárral. Minden tudást, amire szükségünk lehet, már megszereztünk. Amit azok az idióták a Központban csinálnak, hiábavalóság. Minden, ami ott történik, hiábavalóság. Érted már?

Patrick ereiben megfagyott a vér. Döbenten kérdezte:

– De akkor mi haszna van a Központnak, ha csak a színvakok lehetnek festők?

– Jogos a kérdés. Az, hogy az emberek ne unatkozzanak. A világvárosok és Paragónia rendje viszonylag új. Még dolgozunk a csiszolásán. A lényeg csak annyi, hogy például ha megbízik egy halat azzal, hogy mászson fel egy fára, megpróbálhatja, de soha nem fog sikerülni neki. Viszont azért, mert szent meggyőződése, hogy ez a hivatása, élete végéig próbálkozni fog. – A Vezér végigmérte Patrickot. – Te is. Színvak vagy. A Windigo viszont azt az utat jelölte ki neked, hogy festő légy. Ha hű állampolgára lennél Paragóniának, nem lett volna merszed megtagadni ezt.

– És akkor mi van? – ocsúdott fel a fiú. – Rajtam kívül senki nem kifogásolta, hogy amit tesz, az hiábavaló?

A Vezér ismét elmosolyodott.

– Logikus kérdés. A válasz igen egyszerű. Vagy nem jönnek rá erre, és a probléma meg van oldva, vagy rájönnek, és elnyomják a negatív érzést magukban. Te erre képtelen voltál.

– Ez igazságtalanság... – suttogta idegesen Patrick.

– Ó, igen? – ugrott fel a székről a férfi. – Paragónia egy tökéletes államot hozott létre. A háborúk, az éhezés, a fájdalom, a betegség: ezek mind a múlté. Nem érted, Patrick? Mindennek van egy ára.

– Milyen ára? – pattant fel a fiú is. – Hogy reménytelenül vergődnek? Nem vagyok hajlandó így élni tovább! Szabadság kell mindenkinek ahhoz... ahhoz, hogy az legyen, aki lenni akar!

Patrickot is meglepte, hogy kifutott ez a mondat a száján. Önkéntelenül egy rég elfelejtett törvényt idézett. A szótárban is benne volt, de a **Vezetőség eltörölte**.

A Vezér megdöbbenve nézett a fiúra, majd hahotázó nevetés tört fel a torkából.

– Nevetséges! Micsoda ósdi önérzet tombol benned? Ideje, hogy ennek véget vessünk.

– Nem ölhet meg! – kiáltott fel Patrick elfúló hangon. – Mindenki ész-revenné, hogy nem vagyok már itt. Nem helyet... helyettesíthet...

A fiú elkomorult. Csodálkozás és félelem ült ki az arcára. Kivörösödött, szeme megtelt könnyel. Remegni kezdett.

– Látod, Patrick? Még erre is képesek vagyunk – mondta a Vezér, majd a karóráján megnyomta a hívógombot, és beleszólt. – Kapcsolják a Keltető speciális részlegét... Készítsenek elő holnapra egy felnőtt alanyt. Kódneve: Patrick 2246. Tizennyolc éves. A génsablonja legyen ugyanolyan, mint a Patrick 2245-é, de az ellenkezési hajlamot csökkentsék két fokozattal.

A férfi diadalmasan az ajtó felé indult. Patricknak megrogyant a térde, de még így is volt benne annyi erő, hogy a Vezér után kapjon.

– Te... te nem is a Vezér vagy, igaz?

A férfi indulatosan lerázta a belecsimpaszkodó fiút.

– Persze hogy nem. Én csak egy színész vagyok. A valódi Vezér nem fecsérelné ilyesmire az idejét. Én képviselem itt, a Negyedik Világvárosban.

– Minden hazugság, igaz? Csak egy szám vagyok nekik... és te sem vagy több! Előbb vagy utóbb, de le fognak győzni benneteket!

– Senki sem több egy számnál. Viszont „a számok tökéletesek”, ezt sose feledd, Patrick. Ég veled! – mondta a férfi, majd elhagyta a szobát.

Ahogy elindult a folyosón az interport-állomás felé, a szobából éles elektromos süvöltés hallatszott. A „Vezér” mélyet sóhajtott.

„Még egy reménykedő. Milyen szánalmas!”

DEBRECZENY GYÖRGY
aki igazat mond (részletek)

Thomas Bernhard: A mészégető motívumainak felhasználásával

1.
*fogalma se volt semmiről
a legcsekélyebb fogalma sem
szerette érvényesíteni
menetjegyét és akaratát*

*inkább azon fáradozott
hogyan az övé lehessen minden
övé lehessen az övé
a forró öv és a mérsékelt öv*

*azt mondta képzelheti
hogyan volt neki fantáziája
téveszméink és tévesztéseink
miatt léteziünk mondta*

*az ő kíméletlensége
helyes döntés és helyes kímélet
órák hosszát ez kísértett
koponyájában*

*de a házban nem volt kísértet
mert azt ő észrevette volna
a padlásról levonszolt szalmazsák
helyettesítette a kísértetet*

*aki valahol külföldön nyaralt
de ő maga ezer zajt hallott
a legnagyobb türelmet tanúsította
a hamistanúzás iránt*

*bizonyos napokon félt
félt a büntetéstől és a jutalomtól
hetek óta nem mosott haját
mivel tartott a lefejezéstől*

DEBRECZENY GYÖRGY
(1958, Budapest) könyvtárosként dolgozik. Legutóbbi kötetei: *fáj is meg nem is* (Syllabux, 2016), *sötét lesz* (AJ Téka Kiadó, 2017), *szelektív üveghegyeken innen* (Syllabux, 2017), *lábjegyzet* (Literatúra, 2018), *a zengőkővön szirmok zápora* (AJ Téka Kiadó, 2018), ezen a szép napon: *Thomas Bernhard breviárium* (AJ Téka Kiadó, 2019).

*a megfésülhető befejezéstől
kócos akart maradni
nehogy a feje a káposzta
levesbe zuhanjon*

de minderről fogalma se volt

6.

*számára nincs egyéb
csak kísérleti mondatok
a hosszú páratlanul szárnyalt
szétszedett összetett mondatok*

*ott vannak készen a fejében
készületlenül érik
a mondatok a fejében
az ő számára nincs egyéb*

*kísérgetik kísérleti mondatok
kis éji mondatok
nappal is
és oly nagyok*

*egyszerűbbek lennének persze
a sokkal rövidebb mondatok
az indulatszavak indulatbetűk
vagy a zene*

*vagy akár az örület
mennyivel egyszerűbb lenne
ezt kell gondolnia
mondta*

*számára nincs egyéb
csak kurzívval szedett
szemenszedett
mondatok*

7.

*csak ez a fülgyengeség
amikor használja a fülét
és amikor nem használja
csak ez a gyengeség*

*az egyik pillanatról
a másik pillanatra
elfogja ez a gyengeség
ez a fülgyengeség*

8.

*csak a szemgyengeség
amikor használja a szemét
és amikor nem használja
csak ez a gyengeség*

*az egyik pillanatról
a másik pillanatra
elfogja ez a gyengeség
ez a szemgyengeség*

9.

*csak ez a gyengeség
ez az orrgyengeség
amikor használja az orrát
és amikor nem*

*az egyik pillanatról
a másik pillanatra
érez aztán nem érez szagokat
csak ez az orrgyengeség*

10.

*csak ez a szájgyengeség
amikor használja a száját
amikor rág akkor beszél
hallgat amikor nem beszél*

*az egyik pillanatról
a másik pillanatra
és a másiktól az egyikre
ez a szájgyengeség*

11.

*az egyik pillanatról
a másik pillanatra
érez
aztán meg nem érez*

semmit

12.

*a legnagyobb óvatossággal
kellene nyilatkozni
vagyis nyilatkozni
vagyis mindkettő*

*és mindenkinek sokat kellene
ezekkel törődnie
vagyis beletörődnie
hogyan kopaszra nyírják*

*és ugyanakkor óvatosan
kellene nyilatkozni is
nem szabad igazat mondani
csak hazugságot szabad mondani*

*ezt nem hallgathatom el
a fülgyengeség miatt
a szemgyengeség miatt
az orrgyengeség miatt sem*

*és akkor a szájgyengeségről
még nem is beszéltem
szóval mindezek miatt
nem hallgathatom el hogy*

aki igazat mond azt kell megbüntetni

HILGERT ISTVÁN

Unalom

Hat tizenkettőkor léptem be a kocsmá ajtaján, Krak'n Town – steampunk elemekre építő kézműves (söröző). Átlagéletkor: ~huszonhét. A pincérek ing-mellény kombóban nyomják, gengszteres filmekre emlékeztető toalet, de a séró hipszter, a szakáll is finoman olajozott, csillog a lámpafényben, cool, már-már túlságosan is. Keresem a haverokat, de még sehol senki. Pedig ezek sosem késnek a sörözésről. Jó helyen járok? Előkapom a telefont, nézem a címet a naptáramban, stimmel. Visszapörgetem az üzeneteket és látom, nem hatot, hanem nyolcat beszéltek meg. Ezt a faszt, aki én vagyok... Kilépek a körútra. Hatalmas tömegével elsuhan a síneken a 4-es, 6-os. Előttem a Rákóczi tér, amiről nekem egy letűnt kor képe él a fejemben, valójában egy emlék az egyetemi évekből, mikor néhány hétre felutaztam Pestre, hogy a műszakin dolgozhassak a diplomámon. Minden este végigsétáltam a körúton egész a Blaháig. A Rákóczin ilyenkor már kinn stricheltek a kurvák. Dekorjuk kirívó: combközépig érő csizma, szigorúan mini, textil alig. Egyszer elém állt egy vörös, széles mosollyal, mielőtt megszólalt, nyelve végigsiklott rúzsozott felsőajkán:

– Gyere, srác, menjünk el egy numerára, nem bánod meg! Ötszázért kiverem neked itt a kapualjban... Na mi van, srác, buzi vagy? Vagy nem áll fel? Nyald ki, te faszt!

Ma teljesen más képet fest a Rákóczi. Már nem kurvák, hanem neonzöld bubi kerékpárok sorakoznak itt, azok meg nem vetik rá magukat csak úgy a figyelmetlen járókelőkre. Középen (poszt)modern metrójárat, a szerkezet bejáratánál neonfények, a parkban térkő, padok, asztalok. Még van bő másfél óráam. Az idő tűrhető, sötét van ugyan és egyre sötétebb lesz, de hazamenni már nem akarok. Könyv sincs nálam, szemüveg sem, az olvasás kizárt, még telefonról is. A zene viszont mindig kapóra jön. Az UMO *Multi-Love* albumát választom, sajátos pszichedelikus rock, soul elemekkel tűzdelve, a hangulatomnak épp megfelelő; Ruban gitárjátékát a szintetizátorok harmóniája itatja át, engem pedig spontán jóérzés kerít hatalmába.

A napjára sem emlékszem, mikor lógtam órákat így céltalanul, csak úgy, egy padon egyedül. Nézem az impozáns házat a Déri Miksa és a Német utca sarkán, szép ötszintes ház plusz a tetőtér. Szinte végig sötét van, csak a tetőtérben villognak szerényen egy tv fényei. Milyen lehet itt lakni, milyen lehet innen elmenni, este hazajönni? Elképzelem az embert a szo-

HILGERT ISTVÁN (1975, Nagyvárad) eredetileg asztrofizikusnak készült, de végül az informatikát választotta (vagy az választotta őt). A Nagyvárad Egyetemen végezte tanulmányait. 1999-től informatikusként dolgozik Budapesten. Szabadidejében utazik, testét funkcionálisan, elméjét olvasással edzi. Első önéletrajzi kötete: Időkapszulák – Volt egyszer egy Nagyvárad (Publio, 2019).

bában, aki reggel ott kel majd a tér fölött, lefőzi a kávéját, aztán leugrik a csarnokba egy zsömléért meg tejfölért. Talán egy felest is lehajt, ha olyan a kedve. Aztán hirtelen a tetőtér sarki lakásában is felgyullad a sárga fény – nem energiatakarékos –, valaki megérkezett.

A téren folyamatos a mozgás. A kutyasétáltató idős néni már télikapátban csapatja, a szomszéd padon két hajléktalan. Néha beleordibálnak a *Like Acid Rain* ritmikus szólamába, hangjuk tényleg olyan, akár a savas eső. Aztán jön az anyuka az ötévesforma kis sráccal, mögöttük néhány lépésre az apuka, bal kézzel fogja a kislánya kezét, jobb kézzel telefonál és valakinek azt magyarázza – a Kiszél Tündé-s videó, baszki az nagyon durva volt...

Jobbról tinilány közelít, térdén szakadt a farmer, felül motoros dzseki. Megáll a szomszédos padnál, előkap egy cigit, rágyújt, aztán a telefonját babrálja. Az arcát megvilágítja a készülék. A *Can't Keep Checking My Phone* végére ő is továbbállt.

A semmiből egy kerekesszékes férfi tűnik fel és gurul el előttem. Neki például milyen élete lehet? Mekkora kihívás lehet reggelente kikelni az ágyból vagy megmosdani. Vajon hogy veszíthette el mindkét lábát? A háborút kizárnám, mert „csak” ötven körüli, a baleset már valószínűbb. A hajléktalanokhoz csatlakozik, egy üvegből isznak, aztán a két másik veszekedni kezd, valamit ordibálnak egymásnak. Maximumra tekerem az *Extreme Wealth and Casual Cruelty*-t, inkább az üvöltösn, meg a szaxofon. Aztán a szám végére elballagnak, lassan tűnnek el, bele a Vásár utca nyomasztó sötétjébe.

Hirtelen kiürült a tér, még a morajlás is megszűnt egy pillanatra, az UMO viszont pörög tovább, és a *Puzzles* elcsendesedő gitárharmóniái hirtelen eszembe juttatják gyerekkorom egy bágyadt vasárnapját, ahogy ülök a fekete-fehér tévénk előtt a nappaliban és nézem, ahogy Benkő László részletezi Juhász Elődnek az *Időrabló* című lemezük kreatív folyamatait a *Zenebutikban*, aztán a távolba nézve így folytatja: most mondd meg, Előd, mennyire érthetetlen, hogy Isten egy torz emberalak formájában jött el a földre, és legtöbbünk fejében egy aszott, keresztre feszített testként él a képzeletünkben. Mennyivel nemesebb lett volna, ha egy dal formájában jön el, egy olyan dal formájában, ami a végtelenségig hallgatható anélkül, hogy ráunna az ember... De az is lehet, hogy nem is Benkő Laci mesélt erről a *Zenebutikban*, csak régen olvastam valahol és megragadt bennem ez a furcsa gondolat...

Egy ideje már csend honolt a téren. Lassan rádöbbenek, hogy a lemez is lepörgött. Ránézek az órára, hét ötven. Összehúrom a nyakamon a dzsekit és elindulok a kocsma felé. Egy négyfős társaság mögött toppanok be a helyre, épp magyarázzák a pincérnek, hogy van foglalásuk négy személyre.

– De öten vagytok – mondja a pincér.

Én meg mondom, hogy külön vagyok, pontosabban másokkal...

Gagyai Judit Eszter képversei

sálka

Aztán egy forró délutánon
az árnyas kerti fák alatt
pihentek épp a fáradt kőrök,
mikor hűvös zajt hallának,
Beront, a kertkaput kitarván,
beugr egy oriasi
skerőkötzt a zöld gyepen
a királylány előtt terem.

j r i g é r k ó
o y k z m e é r k a t t a h
B k z r a e r i f k a t t a h
p a v s e r e t u m a r k a b a k a j a , k y ö k
é s m a r i s s z o g a l d e i v e l e . y
h S o k a i g z u g v i l l a m l o s z a r n y a t
r m i n t t á v o z v i h a r s z e l e . t l
r É j f é l b o r u l t a k k o r a f ö l d r e , m g
r v e s z v e a k i r á l y l á n y ö r ö k r e , m ó h
e l s z á l l t v e l e , e l t ű n t a m a p , m
f h ö f c d i a z o r s z a t a t . á e e s
n m v a r e o e l o t t n i e r e m . u
b u a p i e n t e k p p a f á s d t r
e z i á o r h v z t i r á l y n y ö
e k z k é y r

KRÓMER ÁGNES

Egy szép nap

*Egyszer kíméletes lesz a szó, mint egy hűs fuvallat.
Elveszett gyermekek önmagukat megtalálva hazatérnek.
Hétköznapi egyszerű örömök születnek otthonokban.*

*Mi lesz akkor, ha állandóan szembejön a múltunk?
Emlékezetünk nem áldás már, csak égető eleven kín?
Hogyan lehet visszafordulni életünk zsákutcájából?*

*Ez egy szép nap, esik a hó, gyerekek szánkóznak.
Szentek kezei rózsaszín tulipánt hintenek a földre,
Önkényesen átlépünk tegnapi éniük árnyékán.*

*A létezés élvezhető életté rajzolja magát.
Magányos cédrus minden emberi lélek.
Nem lesz baj, hogy az élet csak az, ami.
Tudjuk, mi nem fogunk történelmet írni.
Csak szeretni ne felejtünk el sohasem.*

*Minden, ami bonyolult, egyszerű lesz,
Határtalan csillagos ég lesz a jelen.
Sebeink tollpiheként lehullanak ma.*

*Ez egy szép nap, mert nincs keserű múlt.
Felesleges gondolatok ködben vesznek el.
Saját magunkra támaszkodva, csak megyünk.
Lépteink nyugodtak, mint szívünk dobbanása.*

*A fákról jéggé fagyott bánat lóg a semmibe,
Mi csak megyünk, mi nem törődünk vele.
Lépteink elnyeli a végtelen hideg keze.*

**KRÓMER ÁGNES (1979,
Nyíregyháza) versei
eddig a Helikonban,
a Váradban és a Holdkat-
lanban jelentek meg.**

A hívás

*Gyere át, hogy tapintható legyen a közöny,
Add a kezembe lelked elveszett csodáit.
Seholsincs ábrándjaidat szegeld a falra.*

*Tedd a kezed homlokomra. Ugye érzed?
Lázás vagyok! Itt állok a halál küszöbén!
Szikrákat lövell a szív! Lelkem forró láva!*

*Éjjel azt álmodtam, hogy mélyen alszom.
Vettem egy könyvet, coitus interruptus.
Kéred? Nekem nem tetszenek a képek.*

*Úgy érzem, jövök, közben meg megyek,
Látod, ott egy hullócsillag a kezében?
Nézz bele a szívek tükrébe. Az a tiéd!*

*Egy megfagyott madár repült a fának,
kezemben maradt a vasajtó kilincse.
Nem tudok járni, ülni, szaladni sem.*

*Véres szilánkok fúródtak a kezembe,
lenyűgöző, ahogy lebomlik a fény.
Beszegelt ablakok néznek az égre.*

*Hol volt, hol nem volt emlékek képét nézem,
Olyan óriássá válnak a leszakadt nappalok.
Szomorú tény saját ellenségünk. Önmagunk.*

MRSA

*Emlékszem, féltek tőled, mint a tűztől,
senki nem kért a fertőző nyavalyádból.
Te unatkoztál karantén kis világodban,
Cigi és nők nélkül majdnem halottan,
fehér falak szorítva öleltek naponta,
vagy tál puha ölre szorító női combra.*

*Én talán akkor sem vágytam semmire,
nem ijesztett meg a halál gondolata,
láttalak reggelente ásítva csipásan.
Igen, már megint én vagyok itt....*

*Amíg markában tart minket az idő,
élünk valami életszerű képződményt,
maszk nélkül magamba szívталak,
a bőröd illatát, és mégis vagyok.
A világ kint fertőzöttebb ott,
ahol szél tépi apróra az ágat.
Nem tanultam meg félni.
Élni sem sehogy.*

Örök szerelem

*Nagyapám szaloncukrot vitt nagyanyám sírjára
Tudom nevetséges kiröhögnek ezért az emberek.
Én sem értettem igazán a halott már nem eszik.
Cukorbeteg volt szegény nagyanyám régen is.
Néha elgondolkozom nekem ki hoz virágot?
Vörös rózsát a szenvedélyes szerelem jelét.
Annyi hasznát venném mint pár cukornak.
Szellemem ülne a síromon csak bámulna,
ácsingóznék egy egyszerű kis ölelésért,
mindenért amit már nem kaphatok meg.
Talán a halottak könnyétől nő meg a fű,
macskabőrben kószálnak a temetőben.
Így megehetik a karácsonyi cukrokat.*

Emlékek, táska, hátizsák

*Apa írt egy végrendeletet amikor érezte jön a vég.
Mikor meghalt évekig őrizgettem. Olvasgattam.
Egy nap apró darabokra téptem. Haragudtam rá.
Mostanában régi képeket nézek. Aktatáskán ül.
Öltönyösen, ahogy a munkában elvárták.
Várt valakit. Anyát és a szerelmet.
Talán eltette a szép emlékeit is a táskába.
Nekem egy hátizsákom van. Néha előveszem.
Régen sokat utaztam Nyíregyháza–Budapest között.
Hiányzik a vonaton alvás, az állomás zaja.
Kinyitom néha a zsákot. Nincs benne semmi.
Nem tudok emlékeket elővenni. Belebújnék.
Poggyásztérben utazom majd. Indulok.
Emlékekkel visszatérek. Hiszem.*

LAKATOS-FLEISZ KATALIN

Terhes magány

Gyere ki a konyhába, légy szíves! – dugta be a fejét a nő a szobaajtón, mire kisvártatva a férfi valóban meg is jelent a konyhaajtóban, hogy mi van, tessék, itt vagyok. Tudta pedig, megint csak annyi az egész, vágja fel a krumplit hasábokra, amiben a legjobban a nevelő célzatot utálta, egyáltalán nem a krumpli felvágásáról van szó, hanem arról, hogy ne üljön kényelmesen a vacsorára várva, hanem tessék segíteni, ha már egy háztartásba kényszerültek. Pedig az asszonymak pillanatokba telne felválni a krumplit, úgyis a kezében a kés, de nem baj, ő azért bemosakszik, még a körmét is megszappanozza, körülményesen törölközik, hogy ne maradjon szappanszag, elkéri a kést, és tessék, legalább ha a nő megint gondosan mérlegeli, elhagyja-e vagy sem, enyhítő körülményként áll majd mellette, hogy azért a konyhában is besegít, múltkor is felvágta a krumplit például.

Jó képet vág ehhez is, mint annyi más *fogd meg ezt, emeld fel, ne ülj rá, hol van a...?, más férfi a te helyedben...,* vagy megengedőbben: *nem csinálnád meg...?* típusú koordinálásokhoz, utóbbit mindig a mosógép, a kazán vagy a bicikli kapcsán megkockáztatva, amikor ő végre férfiúi fölényét érezheti, és a tévéből eltanult apró köhintésekkel fűszerezett hangon el is magyarázza a nőnek a mosógép működésének apró részleteit. A nő ilyenkor oldalról néz fel a férfira, szendén, meghunyászkodva, amiből a férfi világosan látja, hogy fogalma sincs az egészről, és ez is egy újabb bizonyíték arra, hogy szerkezetek belső működési módját, a gépelemek finom egymásra hangolódását a nők nem érthetik, megmaradnak a felületeknél, a hajszínnél, a koszos edényeknél, a *jaj de kövér vagyok* vagy *jaj, de kövér vagy* típusú megállapításoknál. Sajnos, ilyen nagyobb szabású javítási munkák ritkán akadnak a ház körül, pedig azokon az estéken az asszony végre nem szól ki a konyhából, sőt előfordul, hogy nesztelenül maga hozza be a vacsorát a szobába, miközben a férfi oda se pillant, elvégre éppen sorozatos hajtókanyarokban egyensúlyoz Forma-1-es pilótaként.

Az utóbbi időben viszont valami megváltozott. A férfi akárhogy gondolkozott, nem értette, honnan ez a minden átmenet nélkül beállt esti csend, pedig már kezdett odáig fajulni a dolog, hogy a sorozatos *nem jól csinálod, feljebb, beljebb... ne oda üsd a szöveget* típusú irányjelzéseket egy határozott *hadd basszon ott!*-tal némította el, elvégre ő is valaki ebben a házban, neki is lehet szava, és mondanivalója nyomatékosítása érdekében a szöveget egyetlen kalapácsütéssel tövig bevverte a falba. Hát hogyan, egész nap

LAKATOS-FLEISZ KATALIN (1978, Nagykároly) tanár, irodalmár. Debrecenben és Finnországban szerzett doktorátust. Krúdy Gyuláról írt könyvet, továbbá tanulmányaival, esszéivel, kritikáival folyamatosan jelen van a hazai és magyarországi folyóiratokban. 2018-tól óraadó a Babeş-Bolyai Tudományegyetem szatmárnémeti kihelyezett tagozatán.

abban a patkánylyukhoz hasonló irodában ül ötödmagával, és akkor hazatérve még ki se szellőztetheti a fejét egy jó kis Assassin's Creed-es vagy bokszmeccses videojátékkal!

A csend első napjaiban előfordult, hogy a férfi teljesen elveszítette a meccs fonalát, sorra kapta a kiütéseket, mert minduntalan a konyhából kiszűrődő tányércsörömpölésre figyelt, mert lehet, hogy az asszony valami mindennél nagyobb megszólalásra készül, most nem aprózza el, hanem egyben mondja el az egészet, és akkor az nagyot fog ütni. Talán megint válni akar? De ehelyett tapintatosan, finom mosollyal hajolt be az ajtón esténként, hogy *kész a vacsora, szívem, kijössz, vagy hozzam inkább be?* A férfi akárhogy törte a fejét, nem emlékezett rá, hogy valami nagyobb szabású javítást hajtott volna végre a lakásban, hacsak a lefolyó kitisztítása nem minősül annak, de azért máskor legfeljebb pár órás csendet kapott, és a vacsorát már magának kellett behoznia a tévé elé.

Más furcsaságok is előfordultak. Bejött hozzá a szobába, és gyengéden megmasszírozta a hátát, pedig az efféle érzélgősség sosem volt jelen a kapcsolatukban, nem is várták el egymástól, és a férfinak fura, ízetlen lett volna ennyi év után kezdeményezni. Azt a mosolyt, amivel a nő hazatérésekor fogadta, csak házasságuk legelején látta, azóta a pengeélre húzott száj, az összehúzott szemöldök közötti két függőleges vonal járt neki, amit végül is nem látott kellemetlennek, elvégre az emberek változnak, különösen a nők, mivel érzékenyebb arcbőrük lévén jobban ki vannak téve az idő romboló munkájának. De a legmeglepőbb mégis az volt, mikor egy este vacsora után komolyan, fürkészően nézett rá, majd a konyhaasztal fölött két kezét megfogva a *beszélünk kell* felhívásával mélyen a szemébe nézett. Máskor ez a *beszélünk kell* a legrosszabbat jelentette, amikor is leginkább a nő beszélt, míg a férfi megadóan, szemével hol az asztal lapját, hol a faliórát fürkészközve várta, hogy vonuljon el a vihar. A sírásnál már megkönnyebbült, hogy nemsokára vége lesz, mivel a természetben is így van, a csattogás, villámlás bármilyen félelmetes, csak a frissítő eső bevezető játéka. Most viszont a *beszélünk kell* felvezetője után a munkája iránti érdeklődés következett, hogy kielégíti-e, mert mostanában sokszor látja gondterheltnek, és ha van valami baj, csak bátran, könnyítsen magán, neki igazán elmondhatja, hátha lesz rá valami megoldás. A férfi erre kissé meglepődött, aztán rájött, hogy felesége biztos valami talkshow-ba készül, és most rajta gyakorol, de bánja is ő, ha most pszichológust akar játszani, legyen, na hát akkor hol is kezdje... A főnöke igazán utolsó alak, csak beültették, mert nem volt más, most valami uniós projektbe akarja őket beletáncoltatni, de senki se tudja, hogy kell csinálni, mindenki csak szarakodik, és közben azt hiszik, hogy nagyon is értik a dolgukat. Meg hogy mindenki őt cseszteni, a múltkor szombaton is be kellett mennie az el nem végzett munka miatt, és... Végül is a pszichológusnál is valami ilyesmiket szoktak mondani... A nő eközben továbbra is a férfi kezét fogva sűrűn bólogatott,

majd az értem szóval nyomatékosította, hogy valóban érti, és ha a férfi jelentőségteljesen otffelejtette a szemét a falóra számlapján, a *folytasd* mindig visszavitte vallomása fonalához, de ezen túl még felhívást tartalmazott, hogy próbáljon még mélyebbre ásni, mert mindaz, amit eddig elmondott, csak tünet, de az ok, az ok az valahol mélyen eltemetve lapul.

A nő hetekig őrzött titka viszont nem lapult olyan mélyen, hogy kissé már váratlanul, a férfi számára legalábbis már szokatlanná vált érzelmi viharban fel ne fedje magát. *És igen, tudd meg, hogy szeretőm van, szeretőm, érted?! És... csodálatos veled, igen, sokkal jobb, mint veled; de mit is mondok, hiszen veled már nem is emlékszem, mikor...* – csapott le a villám, de mint ilyenkor mindig, a természeti és érzelmi viharok tetőpontját követően, már a feloldódás, megnyugvás következik. Ami hamarosan be is következett, mert hirtelenjében azon kapták magukat, hogy kéz a kézben ülnek, a nő kissé maszatos szemmel, de mosolyogva, mert majd ha lesz egy gyerek esetleg, együtt fogják felnevelni, és ettől lesznek igazi család. Pont úgy, mint mások. A férfit nem hatott annyira felkavaróan a hír, elvégre ha az asszony babázni akar, hát tegye, elfér a lakásban, különben is másoknak is van gyerekük, nem olyan nagy ügy. Van takaréokban is valamennyi, nem költenek még nyaralásra se, egyszer voltak ugyan, de felesége idegenül, elveszetten téblábolt a nyüzsgő embertömegben, majd kitalálta, hogy félóráig fürdik, félóráig napozik, és ehhez szigorúan tartva magát, ha véletlenül elaludt a napon, riadtan szaladt be a tengerbe karján a vízhatlan karórával. Eközben a férfi a semmittevés időtlenségébe merülve a fejére húzott puha, épp csak a napszúrástól védő kalap alól csendesen nevetett, hogy a felesége félórákra szabdalja a napot, amikor úgyis mindig nemsokára este van.

A férfi mióta megtudta, csodálattal, sőt hálával gondolt arra a *másikra*, szinte szerette volna megrázni a kezét, hogy felesége így megváltozott. Mert azóta felesége esténként mindent megbocsátó hangulatban tesz-vesz a konyhában, és a férfi akár éjszakába nyúlóan is videojátékozhat – és igen, azóta flottul megy a házasságuk. Szinte szeretett volna találkozni vele, hogy elmondja neki, mit szeret a felesége, a fokhagymás milánóit például, és azt nagyon, de mivel ő a fokhagymát utálja, az iránta való tapintatból inkább nem eszik, vagy csak titokban, amikor ő nincs otthon, és utána is jól kiszellőzteti a lakást. Igazán jó, nagyon jó asszony az ő felesége, megérdemli, hogy boldog legyen, egyenek együtt sok-sok milánóit sok fokhagymával, sőt főzzön is neki, mert itthon úgyis agyondolgozza magát, pedig ő igazán nem várja el... Ő különben is érdemtelen erre a sok jóra, amit a feleségétől kap, és ezen felül mostanság mindennap fürdőzhet megújult szépségében, bár ez a megfiatalodott tekintet amikor rávillan, mint ha azt is mondaná, hogy ő már elkésett, végérvényesen lemaradt arról, hogy megismerje ezt a nőt, vagy legalább csak *a* nőt általában. Egy kicsit sajnálta is ezt, de szerencsére esténként mindig ott várta a süppedősre

kiült fotele és a hűtőben a kedvenc söre – ugyan érhetik kellemetlenségek az embert, de egészében az élet nem kibírhatatlan.

*

Kérsz egy kávét? – az egymásnak verődő porcelánok ismerős csörgése közül szűrődik ki a még mindig szokatlan férfihang valahonnan a pulttal elválasztott konyharész mélyéből – ő, ezek a furcsa amerikai konyhás lakások, az ember nem ismerheti ki magát bennük. Mert itt ül a nappali elegáns bőrfotelében, de mintha kilométereket kellene legyőznie a hangjával, amíg elegáns üvegtálcán megjelenik a pohos cukortartó két dizájnos hófehér csészével, és a tálcát tartó férfi könnyedén kérdezi, hogy hány cukorral, és könnyedén nevet hozzá, pedig nem mondott semmi vicceset, de így van ez, ha valakinek ilyen hófehér, szabályos fogsora van, gyakran kell nevetnie.

Vagy inkább hozzak egy italt? Bor, konyak, martini? – és most valóban előtte áll a *másik* férfi, mintegy az ital kiválasztásának súlyos döntését személyes jelenlétével megkönnyítendő. Fehér nagykockás ingjén – lám, még erre is vigyáz, hogy ne legyen kispolgáriasan aprókockás – a vonalakat mintha külön-külön húzták volna vonalzóval, mint amikor a nő nagyon régen számtanórán ült, szerencséjére épp az ablak mellett, és a finoman cikcakkozott lombszéleket nézegetve álmodozott valakiről. A tollal húzott párhuzamosak persze egy kicsit elcsúsztak, tovább húzva a vonalakat hamarosan összeértek volna. *Jó lesz a kávé* – ismeri fel a nő immár a saját hangját, a választástól maga sem tudja, miért, megkönnyebbül, mintha valamitől máris megmenekült volna. A férfi megint eltűnik, mire a nő körülnéz: most talán még ki lehetne iszkolni innen feltűnés nélkül, hogy nyitva hagyta a gázt, és most a végsőig telített légtömeg az első szikrára vár, sőt már lehet, hogy csak egy hatalmas kormos, füstölő lyuk tátong a lakás helyén, és csak a taxiban térne magához, hogy csak a mosogatnivalót hagyta a kagylóban...

Aztán a férfi egyszer csak ott terem előtte, már nem nevet, hanem komolyan figyel rá, most már a nő nevet zavartan, mert hát a *mesélj magadról* felhívására mit lehet mondani, amikor itt ül szorosan összezárt térdekkel drága márkás ruhájában, amit mindig sajnált felvenni, és ha most felállna, az áramvonalas túsarkúban biztosan inogna egy kicsit. *Nincs mit mesélnem, velem nem történt semmi érdekes* – zárja le a kérdést, majd billegve feláll a bőrfotelből, mintha így tétován billegve is pontot akarna tenni a téma és az egész találkozás végére. De megint elkésett, a testre kulcsolódott kezek nem engedik, hátulról gyakorlott mozdulatokkal simogatják, a lábak egyszerre mozdulnak, a nő hajszálpontosan tudja, hogy az ágy felé viszi az a *másik* test, mégis jó, hogy ezt a drága ruhát vette fel, csak hadd szakadjon, és az ágyra esve combjai közt azonnal egy fura-

kode keménységet érez, amint erőszakosan a helyét keresi, egyre beljebb csúszik, közben csodálkozva hallgatja az ütésekre pontosan megérkező kiáltást – sok-sok nő testéből desztillálódott hang, ami egy időre benne vert tanyát –, ő már nem is létezik egyáltalán, az ütések akár kívülről is kaphatná, és az lenne az igazi, a teljes megsemmisülés, vértől lucskosan, egy szemégtödörben felismerhetetlen testdarabokként, véres csonkokként...

*

Hetente egyszer találkoztak. A nő alig valamit takaró nyári ruhában, de visszafogott mosollyal nyomta le a csengő gombját, és előfordult, hogy a férfi még itallal sem kínálta. Ahogy belépett az ajtón mélyen beszívva a légkondicionált hűvös levegőt, északias magasságokon érezte magát, mert itt végre nem kellett titkolóznia, nem kellett tartania elhallgatott szándékoktól vagy a *szeret?* kétségének langyos mocsarától. Nem, nem bűnös, mert nem lehet bűnös a viszonyuk. A bűn mindig a lélek dolga, de a tiszta test, ha kivonjuk belőle a lelket, bűnre se képes. Nem csapnak be senkit, és ha végre terhes lesz, a férfi nem tart jogot a gyerekre, megbeszélték; különben is az új élet az mindig szent dolog, bekapcsolódás a természet körforgásába, meg az esti híradó is mindig az előregedő társadalmat szajkózza, hogy fogyóban a magyar, tehát még a társadalom szempontjából is hasznot hajtanak...

Néha azért – elnézve a kávé barnáján játszadozó reggeli fényeket – gondolt valami olyasfélét, hogy mégis jobb lenne becsapottnak lenni, lúzernek, ha azt hinné, hogy a férfi szereti, és ha majd rájönne, hogy mégse, és összezuhanna hónapokig vergődne a depresszió gödrében. Hogy boldogabb lenne mégis. Mert talán van egy másik igazság is, finom és kétkedésekkel teli, amitől épp az ilyen kis hétköznapi egyértelműségekkel zárta el magát, és ő már beleragadt ebbe a kicsi, hétköznapi igazságba, és ezért az a magasabb igazság számára elérhetetlen... De aztán az első reggeli sugarakból nappal lett, és a nő ahogy sebtében rángatta fel magára az itt-ott megtalált ruhadarabokat, előfordult, hogy bugyit sem vett fel, amitől álmodozóbb lett a tekintete és mélyebb a hangja, mondták is neki az irodában, hogy *mennyire megváltoztál, szinte sugárzol*. Igaz, ami igaz, a nő valóban megváltozott. Eddig sose mondott volna olyasmit, hogy *pisilnem kell*, mindig csak észrevétlenül eltűnt, legfeljebb mosdóba ment, most viszont fennhangon hirdette, ráadásul feltűnően gyakran, mire a kollégák azt mondták egymásnak, hogy alighanem felfázott.

*

Hányadik hét? – kérdezte hosszabb szünet után a férfi, mert valahonnan rémlett neki, hogy az ilyen súlyos bejelentések után ezt szokták kérdezni. Előbb úgy akarta kezdeni, hogy mióta tudod, de azt végül lenyelte, mert hülyén hangzik, ez inkább a megcsalás kiderülésének pillanatába való, amikor a megcsaló büntudatos arccal kérdezi a megcsalttól. *Harmadik, legalábbis azt hiszem...* – nyújtotta el a végét a nő, mire a férfi helyeslően bólintott. A hír elmondását a nő egyébként is másképp képzelte, hogy annyi év hallgatás után most ő is megszólalhat végre; csak két szó az egész, de ebben a két szóban az elmúlt évek minden elhallgatása benne lesz, és most mind-egyiküknek arcába dobja a kesztyűt, hogy lám, itt vagyok, elevebben, mint valaha, mégsem tudtatok elpusztítani...

Azért még találkozhatunk – legalábbis amíg jó neked – hümmögött a férfi, miközben megnézte az óráját, most már biztosan nem azért, hogy látható legyen a vadonatúj, nagyon drága márka, inkább csak azért, hogy betájolja a beszélgetés időtartamát. *Persze, persze* – bólogat rá a nő, most már úgyis mindegy, a bejelentést csak ő képzelte el úgy, de valójában nincs is kinek elmondani, be kell látni, ebből a pillanatból is kimaradt, mint sok más egyébből, most már csak az egyre jobban feszülő has marad, mint egy újabb eltakart, de majd a kellő időben fájdalmasan kibuggyanó titok.

Ha gondolod, elkísérhetlek – tette hozzá a férfi, miközben a filmekből ismert megható képkockákat próbálta felidézni: a nő kedves passzivitással hagyja, hogy az az elektróda csúszkáljon a még lapos hasán, a férfi most nem bántja a nőt, hanem a kezét fogja, mintha a képernyőn mozgó, összevissza csúszkáló, mozgó ábra az ő kézfogásától mozogna. Az orvosi szobából kilépve gyengéden megérinti a hátát, mintegy ezzel is bocsánatot kérve, hogy ilyen procedúráknak tette ki a nőt, miközben a nő fehér köpenyben félig-meddig betegként valami steril tisztaságot kap – tisztasága épp abban áll, hogy a test most már valóban test lesz, és nem rafinált gyönyörök mindenféle rongyokkal csicsásra díszített eszköze. Mert a nőiség új színe ez a még csak tétován készülődő terhesség, szinte lélegzetelállítóan érzéki, amikor még lapos a has, de az áll alatt már egy pici toka készülődik, és az első, a nő egész további életét elkísérő zsírpárnák helyüket keresik a testen.

Ha gondolod... – tette hozzá a nő.

Azóta a kapcsolatuk új szintet kapott. Eddig, ha a nő önmagát is meglepő felhevültségben valamilyen mélyenszántó, bár inkább csak önmagát szórakoztató monológba kezdett, a férfi, ha rá is pillantott néhányszor – mert nem kerülhette el –, utána azonnal elkapta a fejét. Most viszont a nőnek semmit sem kellett mondania, a férfi tekintete hosszan elidőzött az arcán a változás első jeleit fürkészve; volt, hogy a szája szögletében lappangó kis gödröcskét vizsgálgatta minden cél nélkül, sőt még olyan is előfordult, hogy a nő egy ismeretlen óvatoskodó száját fedezett fel az övéen – hajnal-

ban meglepetten ébredt rá, ez volt az első csókjuk, ami inkább kellemetlen volt, mint kellemes.

Aztán a nőnek mindig bő, lenge ruhákat kellett hordania a férfi kedvéért, pedig a mell alatt levarrt, szoknyaszerűen ráncosra hagyott blúz a még ívelt, lányos csípőjén kitöltetlenül lötyögött. A férfi szerette hátulról elkapni a derekát, és bő ráncok között kitapintani a csípőhajlatot, elkalandozni a has irányába, minél vastagabb a ruhaszövet, annál jobb, most már nem érdekes a bőr közvetlen tapintása, az egy mozdulatra azonnal kifacsart gyönyör, a test most a várakozás elnyújtott kéjében fürdik, ami annál izgatóbb, mert nem követi kielégülés. A férfi számára legalábbis nem, mert ami azután következik, ahhoz a férfinak semmi köze.

A nő egy éjjel odáig is elmerészkedett, hogy nagymamás, földig érő, nyakig begombolt hálóinget vett fel, és miközben a férfi a hálóing vastag szövetén keresztül lapos hasát cirógatta, arra gondolt, hogy még körülbelül másfél hónap, ha szerencséje van, kettő, amíg a hálóing már nem is lesz olyan bő, ahogy a csípő finoman ívelt vonala a rárakódó súlytól egyre jobban feszülve zsákszerű tömbbé torzul. Akkortól valami végérvényesen új kezdődik, amikor már nem tud semmiféle újdonsággal előállni, ő már végképp nem lesz érdekes, csak cipelnie kell ezt az eltakart, de megmutatkozni akaró titkot: a terhes magányt.

BORDÁCS ANDREA

Örök visszatérés... de kétszer mégsem léphetsz ugyanabba a folyóba

Nagy Gábor György művei (1999–2017)

Művészet

Tanulmányai során sokféle területen szerzett jártasságot Nagy Gábor György. Festészetet tanult a Magyar Képzőművészeti Egyetemen Molnár Sándortól, Károlyi Zsigmondtól, képgrafika mesterképzőn Kocsis Imre volt tanára, járt Maurer Dóra audiovizuális műhelyébe és a C3-ba videó- és komputerművészeti tanfolyamra. Ezek a médiumüt-közések, a sokmédiumúság a művészetében is megjelennek.

Érdekes végigkövetni, hogy a kezdeti művészettörténeti referenciáktól hogyan jut el az egészen személyes élmények művészi transzformációjáig. Mivel a különböző médiumokban folyamatosan dolgozik, Nagy Gábor György munkásságát sokkal inkább a motívumai mentén érdemes tárgyalni, mint a médiumok felől. A következő fő motívumok köré építkezik az életmű: az üveg (maga a tárgy és a jellemzője, az áttetszősége révén), a gömb, az utazás. Ezek a motívumok részben kötődnek az egyes időszakaihoz, rendszeresen visszatér hozzájuk, sőt olykor aztán egymásba is olvadnak, több főtémája egyszerre lesz jelen a képein.

Az 1999-es időszak alapmotívuma az utazás, elsősorban hajóval. Az utazás egyrészt művész-metafora, az új utak keresése, másrészt hétköznapi, turista tevékenység, a kikapcsolódás megtestesítője. Az egyik legizgalmasabb képpárja az ezredfordulón készült *Nagymosás I–II.*, ezek popos-vicces képek az emberi lét valódi kisszerűségéről és az elképzelt vágyairól. A valóság, a hétköznapiok nyúga (a nagymosás, a vasalás) is alkalmas arra, hogy az arra fogékony személyeket a fantázia birodalmába repítse, távoli utakra, tengeri motorcsónakozásra, léghajózásra. Ők a vasalódeszkában is tengert látnak, sőt akár a világvégét, ahonnan antik istenek módjára képek lefújni a tárgyakat.

**BORDÁCS ANDREA (1964, Budapest), esztéta, műkritikus, független kurátor, az ELTE SEK Vizuális Művészeti Tan-
székének vezetője. Az ELTE-n végzett, PhD-jét ugyanott szerezte. Kurátorként, galériavezetőként, szerkesztőként dolgozott. Szakterülete a kortárs képzőművészet, kiemelten a nőművészet, a testkép, a fotó és a médiaművészet, Tót Endre munkássága. Több tanulmánya, könyve jelent meg.**

NAGY GÁBOR GYÖRGY (1966, Debrecen) Munkácsy-díjas képzőművész, grafikai és rajzbiennálék díjazottja. A Magyar Képzőművészeti Főiskolán végzett 1996-ban. A '90-es évek végén a digitális képkalkotás felé fordul, printeket készít, de napjainkban a hagyományos olaj, vászon munkái és grafikai lapjai kísérik ezeket.

Később külön sorozatot alkotnak a repülős képei, pontosabban különböző híres repülőgép-katasztrófák megidézései. A közlekedési tragédia műalkotás témájává tétele már Andy Warholnál megtalálható, a *Halál és katasztrófák*-sorozatában. Warhol képeinek témája a tömegmédiум látványvilá-

ténetet. Ám az *Elszakadás*-sorozat mintegy esszenciája az összes motívumának. Gyermeküknek másik országba költözése, ritka láthatásuk révén az utazás téma konkrétá

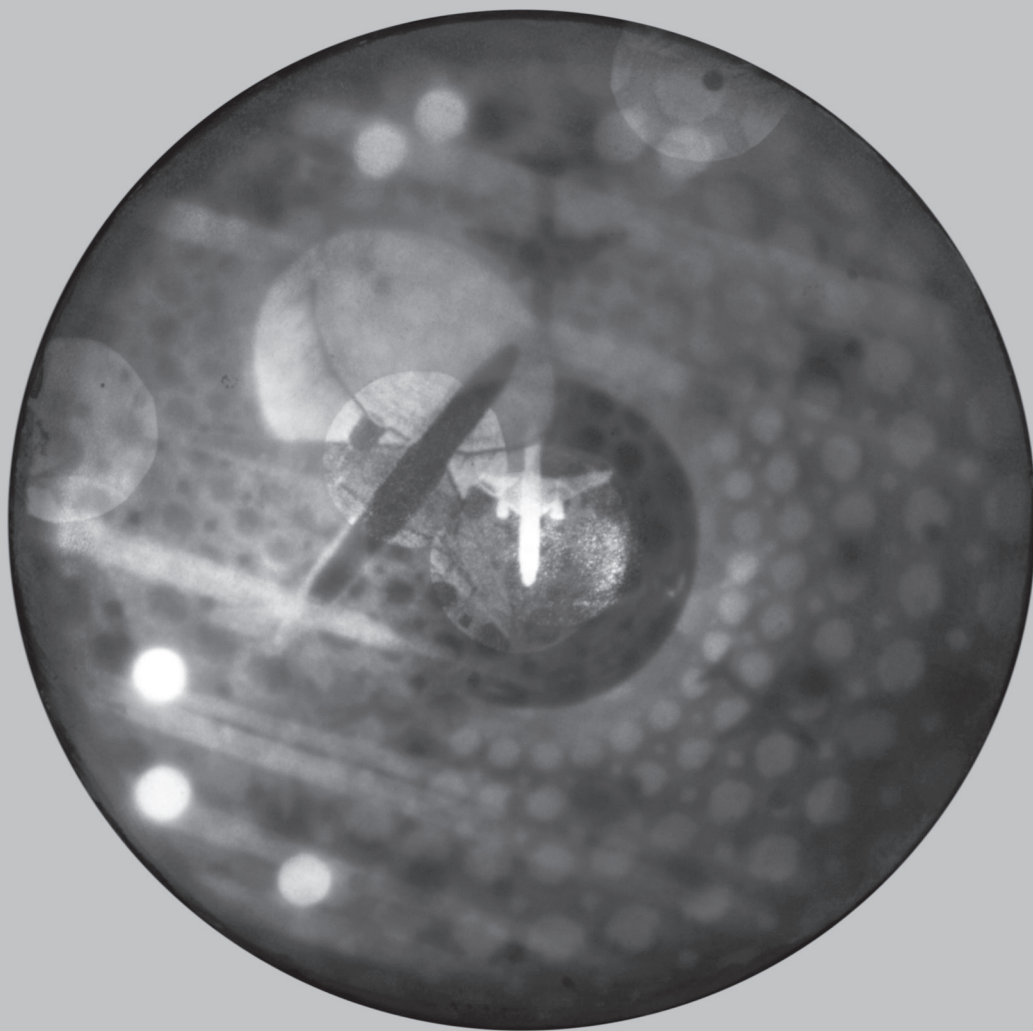
ga és szereplői, az, hogy a média valósága, a másodlagos valóság hogyan válik az emberek számára elsődleges valósággá, hogy a világot a médián keresztül ismerik.

Míg a vágyott utazás vicces, színes, felhőtlen, az egész a képzet világában játszódik, addig a 14 évvel később visszatérő utazásmotívum már valóságos, személyes élmények átírata. A *Budapest–London*-sorozata (2013) még egy általános utazás képei, sejtések, a bőröndök sziluettjei konkrét és metaforikus értelemben is balladisztikus homályban hagyják a tör-

válik, már nem a vágyak, a fikció terepe. Így az utazásmotívum mintegy keretet ad az itt bemutatott, 1999–2016 közötti időszakban készített munkáinak.

Nagy Gábor György éveken át foglalkozott az üveg témával. Az üveg önálló tárgy, de áttetsző, így a környezetétől mégis nehezen válik el. Ez

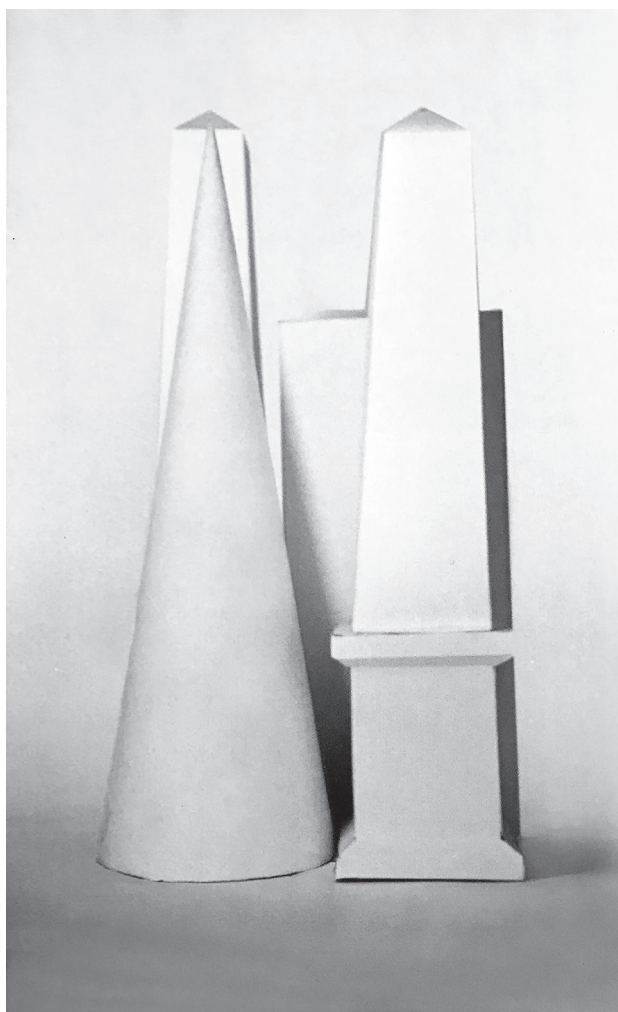
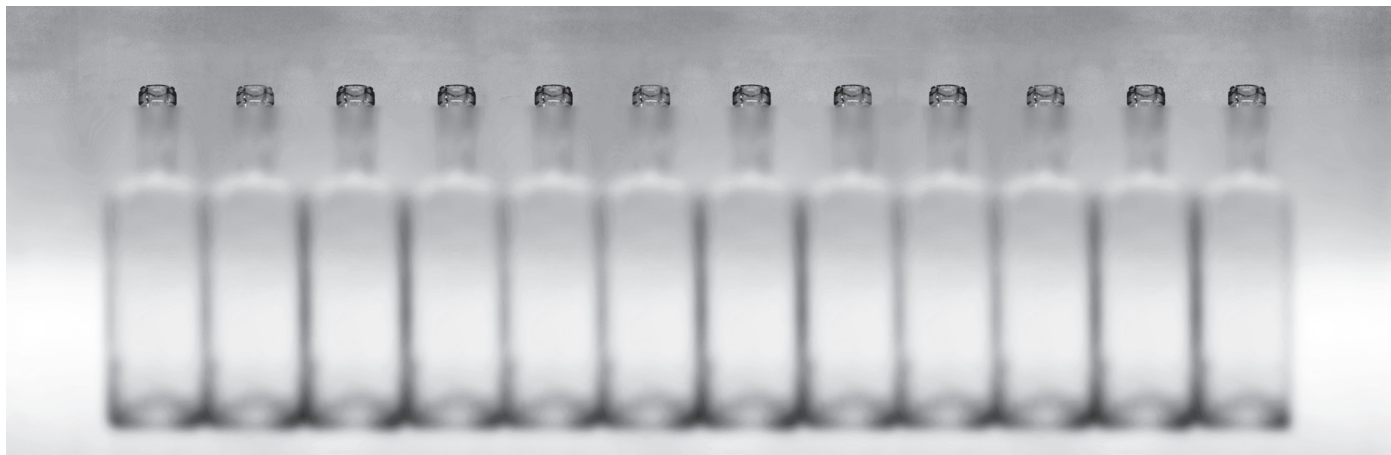
Budapest–London I., 2014,
fényvisszaverő print, dibond,
66 × 100 cm

különösen a 2000-es évek *Morandi*-sorozatában válik fősze-replővé. Peter Weibel a '90-es évek művészete fő jellemzőjé-nek a medializáltságot tartotta: a művészet témája már nem a primer látvány, hanem a különböző médiumokon áttétele-ződött látvány. A művészettörténet alkotásait is elsősorban katalógusok, fotók nyomán ismerjük. Nagy Gábor György egyik fő inspirálója a monomániásan üvegeket, vázákat festő Morandi. Nemcsak maga a festőelőd a téma, hanem a témavariációk sokasága és a repetitivitás, a folyamatos ismétlődés is. Ráadásul a csendélet műfaj újragondolásának is kiváló példája.

Elszakadás IV., 2016, print, üveg,
sajtodoboz, LED, 70 × 100 cm

Munkásságának legmarkánsabb eleme az életművön végigvonuló, a tökéletességet megtestesítő kör- és gömbmotívum, vonzalma irántuk már-már mániákus. Persze azért a kör nemcsak őt ihlette meg ennyire, Kuszama Jajoi (Yayoi Kusama) szintén megszállottja a formának, de Damien Hirst korai művein is gyakran előfordult. A körmozgás tökéle-tes, megváltoztathatatlan, kezdet és

Morandi copy IX., 2000, print,
40 × 120 cm

Átlós vonzerő, 2002, print,
50 × 30 cm

vég nélkül való, változások nélküli; ez teszi lehetővé, hogy az időt jelképezze. S valóban, a másik fontos, bár jóval rejtettebb motívuma az idő. Ez a mániákusság ennél a motívumnál is megjelenik, mindenben és mindenhol ez a forma áll az érdeklődése fókuszában. (*Igazgyöngy – hamis gyöngy, Leírt pályák sorozatai*, 2003). Ennek az időszaknak talán az egyik legszebb munkája a *Gyöngyfolyosó* című képe (2002). Ezeket a finom formákat a legrusztikusabb helyeken is meglátja. Külön érdekességük Nagy munkáinak az éles és homályos jeletetek váltakozása egy képen belül, a kitakarások rendszere.

A 2010-es években újra visszatért az üveg témához, de a gömbmotívum kíséretében, bár az üvegben látható tárgy az üvegben nevelt/növesztett körte a vilmoskörte-pálinkához (*Kis halál*, 2011). A látványt már nem kitakarással teszi sejtelmessé, hanem a sajátos, háttérből való, kis fényforrású megvilágítással, így az egész kép fekete-fehérré válik. Ezeknek a munkáknak mintegy összegzését adja a

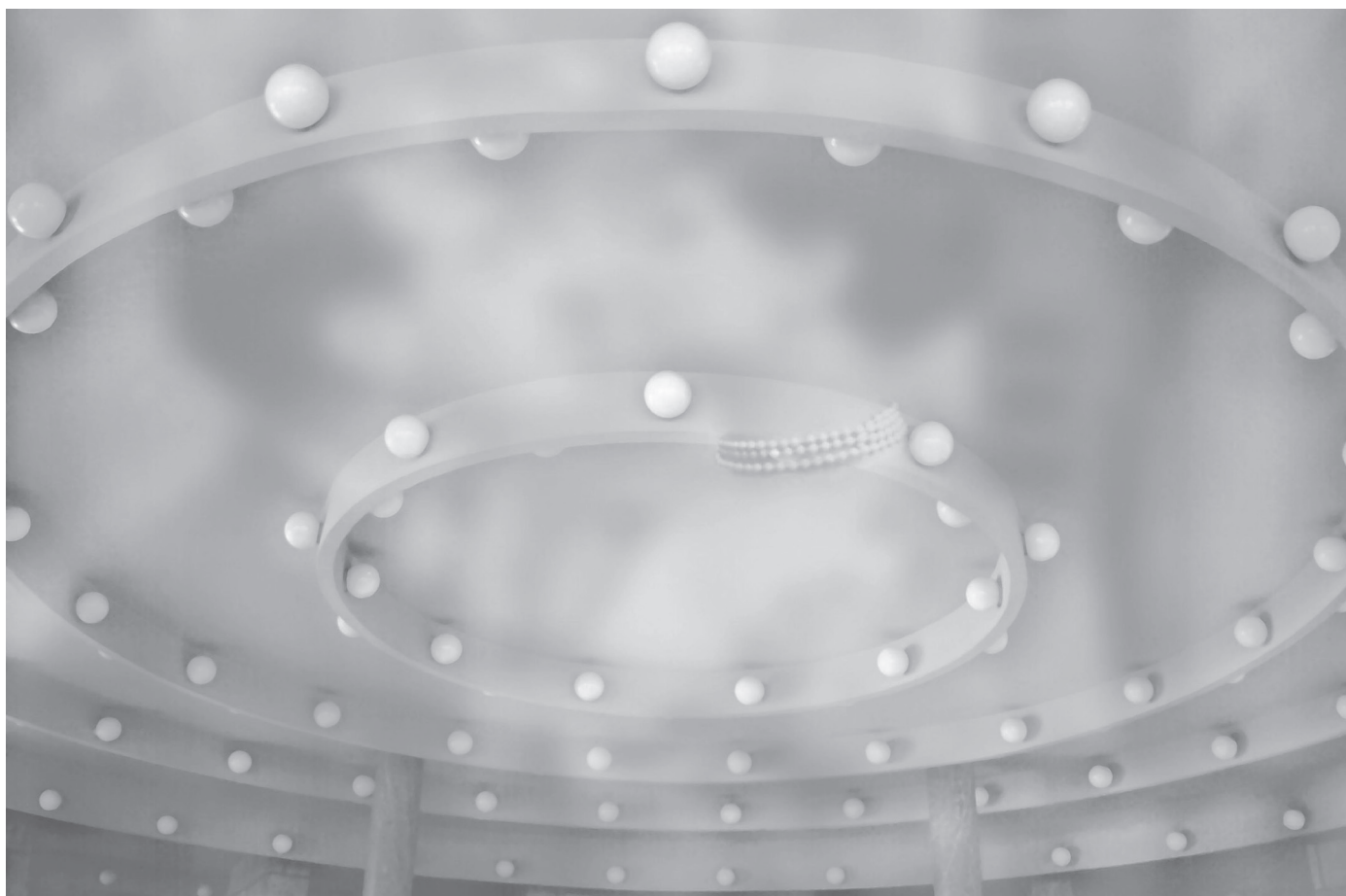

nagyszabású *A lelkek polca* (2017) című képinstallációja.

A már említett *Elszakadás*-sorozatán együtt van a kör (a mű formája), az áttetszőség, az utazás a művön látható repülőgépek által, melyek most is hátulról kapják a fényt, így az egész műnek egy általánosabb, glóbuszszerű látványa lesz. E kisméretű munkák mintegy összegzései az elmúlt 15 évi munkásságának, hisz láthatóan folyton visszatérnek az egyes motívumai, ám mégis más hangsúllyal és tartalommal.

Az utóbbi munkáin és kiállításain rendre előkerülnek a konkrét családi emlékképek, de különben is egyre személyesebbé válnak a művei, kevésbé a tökéletes formán lesz a hangsúly. Mintha az évek óta tartó munka mintegy terápiaként felszabadítaná, sokkal mélyebben mer szólni a vágyakról és helykeresésről.

Érdekes, hogy Nagy Gábor György számára bármely egészen banális hétköznapi látvány is misztikussá tud válni, legyen az egy lépcső, egy üveg, egy bőrönd, egy gömb (különösen, ha világító gömb). Ezek nem is igazán jelképek, mivel képeinek épp az a sármjuk, hogy mindez csak nagyon sejtetve és sejtelmesen van jelen, kerüli a direkt, konkrét állításokat, kijelentéseket. Ezáltal a bennünk lévő homályos vagy épp megfoghatatlan, szinte csak formálódó benyomásokat

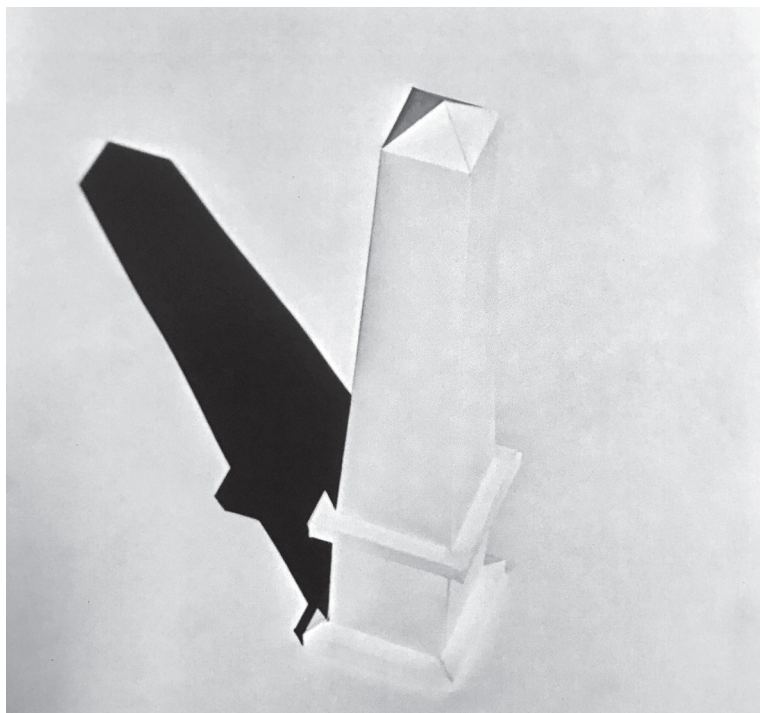
*Lelkek polca I. A-B, 2017,
fa, print, dibond, 30 × 280 cm*

*Igazgyöngy – hamis gyöngy I.,
print, 72 × 120 cm*

mégis meg tudja ragadni. A jelenben is, de főleg a múltra vonatkozóan. A körökön át felbukkanó látvány olyan, mintha a múltból törne elő egy-egy éles emlék.

Az itt látható művek egy nagykorúságnyi, felnőtté válásnyi időt fognak át. Az idő és a töredékes, sejtelmes történetmesélés, a személyes élmények az alkotó újabb képein egyre nagyobb szerepet kapnak. Képei az emlékezés terepére visznek minket, ahol az eltűnt idő és a titkok nyomába eredhetünk.

*Védekező állás, 2002, print,
34 × 38 cm*

*Tér, idő, árnyék, 2002,
print, 40 × 40 cm*

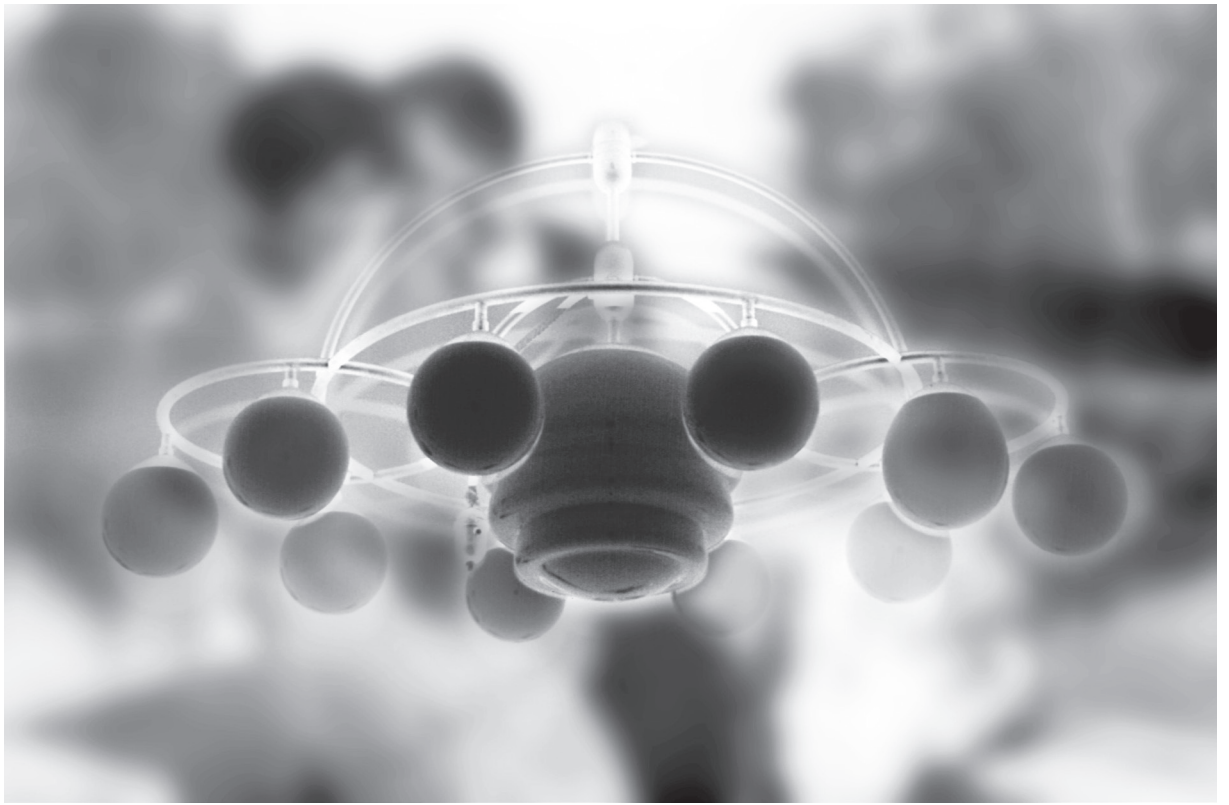
*Kolostor szeme I., 2002,
print, 105×64 cm*

*Szirmok reggelire I., 2005,
print, 66 × 100 cm*

*Leírt pályák II., 2003,
print, 82 × 125 cm*

*Leírt pályák III., 2003,
print, 82 × 125 cm*

FÁM ERIKA

Képhálók

A képek mint élőlények

A képek¹ szeretnek más képekhez kapcsolódni.

Úgy beszélünk a képekről, mintha önálló akarattal, szabadsággal bíró lények lennének. Nem véletlenül. W. J. T. Mitchell *A képek élete* (*Das Leben der Bilder*, Beck, München, 2008) című könyvében a képeket élőlényeknek tekinti, sajátos metaforikus kontextusban. A hasonlat, a metafora hitelessége agrumentálható: a képeknek nagyon sok vonatkozásban az élőlényekhez hasonló tulajdonságaik vannak, de leginkább úgy kezeljük őket, mintha élőlények lennének. Az antropomorfizáció még nem jogosít fel arra, hogy a képeket valódi élőlényeknek tekintsük, ám a képekhez való viszonyunk megértésében minden bizonnyal nagy segítségünkre lehet, ha élőlényekként beszélünk rólunk, analizáljuk őket.

A kiállítóterek, a kiadványok, a múzeumok, a gyűjtemények felületet adnak képek találkozására, együttélésére, kapcsolódására. Egy-egy képnek számos képkapcsolata lehet, ha fizikai elhelyezését vesszük figyelembe. Ezek a kapcsolatok lehetnek esetlegesek vagy tudatosan megalkotott jellegűek, többnyire egy bizonyos időintervallumra érvényesek. Olyan képkapcsolatok is kialakulhatnak, amelyek nagyon erősek, nevezetesen ha egy kép része lesz egy másik képnek. Ez konstans kapcsolódás, amely legtöbbször tartalmi eredetű vagy a kép-a-képben jelenség részeként jön létre. Sokszor nem a kép a maga eredeti állapotában kerül kapcsolatba más képekkel, hanem reprodukcióként vagy csak referenciálisan van jelen; egy bizonyos kép visszautalhat más képekre.

A képek szeretnek társas életet élni.

W. J. T. Mitchell a képek életéről beszél, a képeket pedig élőlényeknek tekinti. A metaforikus megközelítés, amelyet

FÁM ERIKA (1973, Sepsiszentgyörgy), a BBTE filozófia szakán végzett, Münchenben, Eichstättben, Nürnbergben folytatta posztgraduális tanulmányait, jelenleg a BBTE doktorandusza. Képelméleti, filmelméleti írásait a *Filmtettben*, az *Apertúrában*, a *Játékterben* közli. Képkutatói, filmalkotói, független értelmiségi tevékenységét a transzmedialitásra való nyitottság határozza meg, a vizuális művészetek (film, kortárs képzőművészet, színház) jelenségeit elemzi.

Mitchell követ, a képek sajátos használatára utal elsősorban. A metafora az embert mint kép-használó lényt, mint kép-alkotó lényt írja le.

Kép-használóként² a képekkel való találkozásaink során, az interpretáció, a kép-élmény folyamatában számos más képhez kapcsoljuk a látott képet. Az alábbiakban nem az interp-

1. Itt materiális képekre utalok.

2. A kép-alkotási és képértési folyamatokat nagymértékben meghatározza, hogy mikor milyen típusú és milyen mennyiségű képpel találkoztunk.

retáció során létrejövő konnexiókkal foglalkozom – ezek minden befogadóban kialakulhatnak –, hanem azokkal a kép-kapcsolatokkal, amelyek az alkotás folyamatában, a kép-testben már jelen vannak. A képek megszületnek, létrejönnek. A képek eltűnnek, a képeket elpusztítják, a képek elpusztulnak. Életük során a képek előszeretettel jelennek meg kép-közösségekben, kép-csoportokban, képhálókbán. A legtöbb kép más képpel, képekkel van kapcsolatban. A képek sok vonatkozásban hasonlítanak az élőlényekhez. Mitchell a képek élőlényként való elfogadásához számos argumentumot sorakoztat fel:

„Hasonlítanak a képek az élőlényekhez? Megszületnek a képek? Meghalnak a képek? Meg lehet ölni a képeket? Curtis³ (biológus) kritériumainak többnyire megfelelnek a képek, de természetesen néhány változtatásra azért szükség van. A növekedés és a fejlődés, amely általában az élőlényeket jellemzi, nem teljes mértékben érvényes a képek esetében, a fejlődést érthetjük a kép, a mű létrehozására, de a mű a későbbiekben homeosztatisztikus marad (de persze az öregedési folyamat tekinthető befogadásesztétikai folyamatnak, egyfajta fejlődésnek.)”⁴ (W. J. T. Mitchell⁵, *A képek élete*)

Helena Curtis definícióját használja Mitchell: „Az élőlények magas fokon szervezettek, homeosztatisztikusak (önazonosak maradnak), növekednek és fejlődnek, alkalmazkodnak, elveszik a környezet energiáját, átalakítják ezt az energiát, reagálnak az ingerekre és reprodukálódnak, szaporodnak.”⁶

A reprodukált kép. Horizontális képhálózatok

A legfontosabb kritérium, amelyről Mitchell a Curtis-féle élőlény-definíció kapcsán beszél, a képhálószempontjából a reprodukció. Azt tapasztaljuk a mindennapi képhasználataink során, hogy egyre inkább felgyorsult a képek reprodukciója, ismétlése, ezzel együtt médiumváltása is megnövekedett, megsokszorozódott. Olyan sokféle lehetőségünk van képeket másolni, ismételni, olyan sok technikai eszköz áll a rendelkezésünkre, miközben minimálisra rövidült a reprodukció időtartama, hogy az újrafelhasználási lehetőségek sokasága egyre nagyobb területet kínál a képhasználók, kép-alkotók számára. Így egészen természetes, hogy egyre

bonyolultabb képhálókat hozunk létre. Minden képisméltés egy hálózatépítési aktus.

A képek vándorolnak, folyamatos migrációban élnek, egy 15. századi festmény ma már Instagramon vagy egy gif részeként jelenhet meg, mint

3. Helena Curtis, *Biology*, New York, Worth, 1979.
4. „Inwiefern ähneln Bilder Lebewesen? Werden sie geboren? Können sie sterben? Können sie getötet werden? Einige von Curtis# Kriterien# passen in keiner offenkundigen Weise auf Bilder und bedürfen der Modifikation. Wachstum und Entwicklung könnte den Prozess kennzeichnen, durch den ein Bildobjekt auf einen konkreten Bildträger oder Kunstwerk realisiert wird, doch sobald es vollendet ist, ist das Werk normalerweise homöostatisch (es sei denn, wir denken, sein Altern und seine Rezeptionsgeschichte stelle eine Art von Entwicklung dar, die der einer Lebensform ähnlich ist.)” (W. J. T. Mitchell, *Das Leben der Bilder*, Verlag Beck, 2008, München, Seite 70.) – Magyarul saját fordítás.
5. W. J. T. Mitchell, *Das Leben der Bilder*, Verlag Beck, 2008, München, Seite 70. – Saját ford.
6. Helena Curtis – zitiert Mitchell – definiert das Lebewesen nach folgenden Kriterien: „...Lebewesen sind hoch organisiert und homöostatisch (d. h. sie bleiben gleich), sie wachsen und entwickeln sich, sie sind angepasst, entnehmen der Umwelt Energie und wandeln diese von einer Form in eine andere um, sie reagieren auf Reize und reproduzieren sich selbst.“ (W. J. T. Mitchell, *Das Leben der Bilder*, Verlag Beck, 2008, München, Seite 70.) – Saját ford.

fotó vagy mozgókép, de lehet, hogy egy festményről készült fotóról készült fotó egy kollázs része lesz, így sajátos képhatványok születnek, sőt a képek egymásba épülnek, integrálódnak, transzplantálódnak, nemcsak médiumot váltanak, hanem új képek részeként, elemeként is felbukkanhatnak. Ma már nemcsak négyzethatványozott képekről beszélhetünk, hanem a sokadik hatványon is megjelenhetnek. Walter Benjamin 1935-ben írt tanulmánya a műalkotás reprodukciójában a mű lefokozásának lehetőségét látta. Érdekes módon a két világháború közti időszakban az akkori nyomdatechnika, illetve a fotográfiai eljárások rémisztően hatottak, maga Benjamin szédítő felgyorsulásról⁷ beszél. „...a műalkotás technikai reprodukciója új jelenség, mely a történelem során megszakításokkal, egymástól időben távoli hullámokban, ám egyre erőteljesebben érvényesül.” (Walter Benjamin, *A műalkotás a technikai reprodukálhatóság korában*)⁸

Nemcsak a képek, de a médiumok sem élnek magányosan, gyakran migrálnak, új médiumokban bukkannak fel: lásd festményről, filmről készített fotó, kollázsban, festményben használt fotó, lefestett fénykép stb. A képi médiumok migrációjuk során állandó változásban vannak, de közben konzerválják referenciálisan a médiumot és természetesen a vizuális produktumot, a képet. Mitchell azt is hangsúlyozza, hogy a képek elsősorban azért nem szeretnek magányosan létezni, mert az ember mint képhasználó lény szereti összegyűjteni a képeket, múzeumokat, galériákat hoz létre, magángyűjteményekben, fotóalbumokban csoportosítja a képeket, a Facebook-oldalokon, a honlapokon, a kiadványokban képhalmazokkal találkozunk. Tehát a képek és a médiumok is szeretnek kapcsolódni. „Minden médium vegyes médium.”⁹ (W. J. T Mitchell, *A képek élete*)

Képisémelés = Képhálóépítés

A viszontkép (egy új képben megjelenő ismételt kép) akkor születik meg, ha két különböző kép találkozik, pontosabban ha egy kép egy másik képbe épül be, képkapcsolatot hozva létre. Egy közös létformát kezd el a két kép, ezek közül sok esetben egy transzplantáció történik, az egyik kép befogadja a másikat. Itt akár hierarchikus viszonyról is beszélhe-

tünk, mert a befogadó kép a viszontképet, az ismételt képet dominálja. Az ismételt kép nagyon sok esetben ismerős kép.

A képek találkozása sokféle lehet.

1. Eredeti képek találkozása

Eredeti alkotások többnyire múzeumokban, kiállításokon találkoznak egymással. A képek egy kiállításon egy sajátos hálózatot képeznek, s az a kiállítás után átrendeződik. Az eredeti képek esetében nincsenek állandó hálózati térképek, hanem folyamatos képmigrációról, állandó újrászerveződésről beszélhetünk. A kép élete ebben az állandó mozgásban is lemérhető, vannak mozgékonyabb és stabilabb kép-alkotások, vannak, amelyek soha nem mozdulnak el a születési helyükből, ott maradnak az alkotó életterében, de vannak olyanok is, amelyek kontinenseket utaznak át többször is egy évben. Ebben az esetben a kép-alkotások anyagiságukkal együtt, materialitásukkal együtt változtatnak helyet.

2. Kópiák, reprodukciók találkozása

Ha a virtuális térre gondolunk, akkor a fotó vagy film segítségével bármilyen más képről kópia készíthető, s az így létrejövő reprodukciók

7. „...a képi reprodukció folyamata olyan szédítően felgyorsult, hogy már lépést tudott tartani a beszéddel.” (Walter Benjamin, *A műalkotás a technikai reprodukálhatóság korában*)

8. In http://aura.c3.hu/walter_benjamin.html.

9. “Alle Medien sind gemischte Medien.” (W. J. T Mitchell, *Das Leben der Bilder*, Verlag Beck, 2008, München, Seite 181.)

már egy új médiumban, új materialitáshoz, más hordozókhoz kötve is megjelenhetnek. A reprodukciók mint viszontképek sokféleképpen kapcsolódhatnak egymáshoz, beépülhetnek, transzplantálódhatnak új képekbe, új képcsoportok részeivé válhatnak. Egy műalkotás-kép élettörténetének lényeges részét képezi a mű földrajzilag körvonalazható helyváltoztatása, utazásai, az a térkép, amelyet bejár, amelyen végigvizik használói. A műalkotás mozgásának rajzolata olyan lenyomat, amely sokat elárul a mű értékéről, befogadási kontextusáról.

A virtuális felületeken többnyire kópiák találkoznak. A kortárs esztétikai, művészetelméleti diskurzusban az eredetiség nem alapvető terminus, ahogyan korábban értették, mert az ismételt kép elfogadásával a hangsúly az újrahasználhatóság hogyanjára tevődik át, a rekontextualizálás mikéntjére. Az újszerűség és az eredetiség a reprodukció által átminősül, de nem tűnik el, lehet eredetien használni egy reprodukciót egy új környezetben, egy új kép elemeként, részeként, lehet egészen újszerűen reprodukálni stb. A Benjamin által elveszítettnek hitt aura voltaképpen újjászületik, az aura is bizonyos értelemben reprodukálódik, vagy fogalmazhatunk úgy, hogy a régi sem vész el, sőt egy új aura születik, egy festményről készült fotónak is megvan a maga aurája, és ezzel még nem rabolta el a festmény meglévő auráját.

„Ami itt hiányzik, az aura fogalmában foglalható össze. Kimondhatjuk, hogy ami a műalkotás technikai reprodukálhatóságának korában szertefoszlik, az a mű aurája. A folyamat szimptomatikus; jelentősége messze túlmutat a művészet területén.” (Walter Benjamin, *A műalkotás a technikai reprodukálhatóság korában*)¹⁰

Reprodukció-alapú képkapcsolatok

A kópiák, reprodukciók sajátos képkapcsolatokat hoznak létre. Ha fotót készítünk egy vizuális műalkotásról, akkor egy folyamatos kapcsolatot hoztunk létre, a fotó visszautal a lefotózott műre. Az eredetiség kérdése, amelyet Benjamin tárgyal, nem tevődik fel, mert a kópia is eredeti, csak a tárgya egy másik alkotás, de a két alkotás nem hasonlítható,

mediálisan semmiképpen. A reprodukció a legtöbb esetben egy technikai folyamat eredménye, a megsokszorozás létrehoz egy hálózatot, egy olyan kép-függvényt, amely a reprodukált és a reprodukció(k) között áll fenn. Ebben az esetben ismételt képekről beszélünk, a reprodukció során a képszerkezet legtöbbször nem változik, csak új mediális kontextusba kerül. A reprodukció sokszor csak ismeretterjesztést szolgál, de alkotói szándékkal is készülhet. A reprodukciók segítségével egy horizontális képháló jön létre. Aby Warburg *Bilderatlas Mnemosyne* című reprodukciógyűjteménye egyike az első ilyen tudatosan szerkesztett horizontális képhálóknak. A gyűjtemény maga akár önálló műalkotásnak is tekinthető, miközben egy képkapcsolati háló létrehozásával találkozunk.

Viszontképek = Vertikális képhálók

A viszontképek azok az ismételt képek, amelyek új kép-alkotásokban, új képi környezetben jelennek meg képelemként. Ebben az ismétlési folyamatban a képek hatványozásáról beszélhetünk. A képmigráció, képimplantáció eredménye, hogy egyszerre több kép van jelen, nem lineárisan, hanem integrált módon, egy kép tartalmaz egy vagy több képet. Nemcsak a műalkotások területén, de a hétköznapi képhasználatban, kép-alkotási tevékenységeinkben, az aktuális képi kultúránkban egyre többször használunk újra

képeket, emelünk be új képeink kontextusába már meglévő, ismert képeket. Újrahasznosítjuk a képeket. Rekontextualizáljuk, remedializáljuk, újraértelmezzük őket.

Referenciális képhálók

A képek nemcsak reprodukció során, hanem referenciális értelemben is megjelenhetnek új környezetben. Ezzel egy nagyon erős kép-kapcsolatrendszer, képhálózatot teremtünk. Csomópontokat képeznek (Barabási Albert László) azok a képek, műalkotások, amelyeket ismételnék egy másik vizuális kontextusban, kópiaként vagy referenciálisan vannak jelen. A legevidensebb hálózati kapcsolódás a reprodukció. Lazább kapcsolódást jelent a referenciális képismétlés.

Ujvárossy László *Politolatria* című alkotása Matthew Barney *Entered Apprentice Cremaster Cycle 3*. (2002) C-printje után készült, amely referenciális háttérre képez. Ujvárossy műve

által a művészettörténet egy másik alkotásával találkozunk úgy, hogy a szerző nem használja a mű reprodukcióját. Egy képi párhuzam jelenik meg, az egyik alkotás kiindulási rendszerként van jelen a létrejövő mű számára.

Bartha József *Ez nem egy... 1 (Ceci n'est pas... 1)* című (2014) alkotása René Magritte *Ceci n'est pas une pipe* (1929) művét idézi, a referencialitás a szöveg által, a mondatszerkezet által valósul meg, nem a kiállított tárgy nyomán. A referencialitás Bartha alkotásában a befogadó, a néző művészettörténeti felkészültségét feltételezi, Magritte neve és a festmény címe sehol nem jelenik meg.

Az ismételt képek hálózatépítő képek. A transzmedialitás jelensége által egyik kép megjelenik egy másik képben, miközben az eredeti kép medialitása is csak utalásszerűen van jelen. Ha egy filmkép állóképként jelenik meg, akkor a film mint mediális környezet nincs jelen, de utalásokból, többnyire szöveg segítségével tudomást szerzünk az eredeti mű mediális környezetéről, de közben csak a fotóval találkozunk, mint állóképpel, a filmfotó pedig ki van ragadva nemcsak mediális, hanem időbeli és montázskörnyezetéből is. A mediális attribútumok is csak referenciálisan vannak jelen, ezeket többnyire tudjuk, észrevesszük vagy felhívják rá a figyelmünket. A médiacsere során újrendeződnek a képi attribútumok is. A viszontképek legtöbbször elveszítik eredeti materialitásukat, ha csak nem homogén materialis ismétlésről beszélünk, amikor fotóról fotót, filmről filmet készítünk. A legtöbb ismételt kép, viszontkép felismerhető ismételt képként. A felismerhetőség feltételez legtöbbször egy bizonyos jártasságot a képi kultúra területén, esetleg művészettörténeti ismereteket is igényel.

A felismerhetőség és az azonosíthatóság soktényezős. Homogén mediális képismétlés például, ha egy festmény egy

másik festményt ábrázol. A festmény a festményben is festett, csupán a festmény kerete nem valódi, a keret is festett. Ebben különbözik a befogadó kép a befogadott képtől: a befogadó képnek valós, materiális kerete van. De ha egy fotót készítünk erről, akkor a fotó lesz a befogadó kép, és a festményt ábrázoló festmény lesz az ismételt kép, a viszontkép.

Jan Vermeer van Delft *Virginál mellett álló hölgy* (1672) című festményén három másik festményt látunk, azaz három festményt a festményben, ezek homogén mediális viszontképek.

A festmények nem ismert művészet-történeti alkotások, egyszerűen az adott kor élettereinek részei, azonban tartalmi vonatkozásban egyáltalán nem elhanyagolható a jelentőségük. Vermeer legtöbb festményén találunk ismételt képeket, mintegy sajátos kézjegyévé vált a kép-a-képben ábrázolása. Számos olyan festményt ismerünk, amely sok más festményt ábrázol, erre példa Morse Samuel F. B. *Gallery of the Louvre* (1831–1833) című alkotása, amely több tucat festményt mutat meg a Louvreban.

Morse Samuel F. B. munkáiban viszatérő elem az ismételt kép, előszeretettel ábrázolt galériákat, műtermeket, amelyek zsúfolásig tele vannak festményekkel, rajzokkal, szobrokkal, műalkotásokkal. Morse kortárs követője Lluís Barba, aki amúgy is zsúfolt klasszikus alkotásokat rendez át, új képeket helyezve el a már

55

Ujvárossy László Politolatria című alkotása Matthew Barney Entered Apprentice Cremaster Cycle 3., 2002, C-printje után

Bartha József: *Ez nem egy... 1*
(*Ceci n'est pas... 1*), kollázs,
diptichon (cipzár, szöveg),
2014, fotó: Bartha József

Bartha József: *Ez nem egy... 1*
(*Ceci n'est pas... 1*), installáció,
(2 db függőágy), 2015 (*Eight*
present artist kiállítás, Ortodox
Zsinagóga, Marosvásárhely), fotó:
Gabriel Boldis

meglévők mellett vagy helyettesítve azokat, természetesen ebben az esetben is csak az alapk munkára való hivatkozást vállalja az alkotó, a képen feltüntetett más képekhez nem kap útmutatást a néző.

Gilles Deleuze és Felix Guattari *Anti-Ödipusz. Kapitalizmus és skizofrénia*¹¹ című kötetében bevezetik a rizóma fogalmát. A rizóma egy kapcsolatrendszer, amely egy föld alatti hálózat mintájára, a gyökerek és gumók közti láthatatlan kapcsolat biológiai alapjaira épül. A rizóma nem más, mint hálózat.¹²

Kép-csomópontok. Refrénképek

A képhálók, képcsaládok, képkonglomerátumok, képcsoportok sajátos képződmények, amelyeket a képhasználó lény, az ember alkot meg, miközben kialakulnak sajátos kapcsolódási minták. A képhasználat során a képhálókban vannak kitüntetett képek, amelyek nagyon sokszor és sokféle képpel kapcsolódnak. A vizuális művészetek egyre gyakrabban élnek a képisméltés lehetőségével. A művészettörténetben számos olyan példa van, amely képeket ismétel. A festmény a festményben a legkorábbi példája a kép-a-képben jelenségnek, a modern művészettel kezdődően egyre gyakoribb a hatványozott kép, és a médiumcsere, a remedializálás is egyre természetesebb folyamatként volt jelen az alkotómunkában és egyre elfogadhatóbbá vált a befogadó közönség számára. Külön-

Jan Vermeer van Delft: *Virginal mellett álló hölgy*, 1672, olaj, vászon, 52 × 45 cm

Morse Samuel F. B: *Gallery of the Louvre*, 1831–1833

böző médiumok és különféle képek találkozása, keveredése, egymásmellettisége, egymásba épülése, a kép-implantáció, a képi okkuláció a kortárs vizuális művészet egyik axiómá-

11. "Ein Rhizom ist als unterirdischer Strang grundsätzlich verschieden von großen und kleinen Wurzeln. Zwiebel- und Knollengewächse sind Rhizome. Pflanzen mit großen und kleinen Wurzeln können in ganz anderer Hinsicht rhizomorph sein, und man könnte sich fragen, ob das Spezifische der Botanik nicht gerade das Rhizomorphe ist. Sogar Tiere sind es, wenn sie eine Meute bilden, wie etwa Ratten. Auch der Bau der Tiere ist in all seinen Funktionen rhizomorph, als Wohnung, Vorratslager, Bewegungsraum, Versteck und Ausgangspunkt. Das Rhizom selber kann die unterschiedlichsten Formen annehmen, von der verästelten Ausbreitung in alle Richtungen an der Oberfläche bis zur Verdichtung in Zwiebeln und Knollen." Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Tausend Plateaus. Kapitalismus und Schizophrenie*, Merve, Berlin 1992, Seite 1.

12. "Der Poststrukturalismus denkt sowohl in unterschiedlichen Vielheiten wie in Zusammenhängen. Das dabei entstehende Bild von Einheit und Vielheit ordnet die Vielheit der Einheit nicht identitätslogisch unter bzw. sie verfällt nicht in bloß nominalistische Opposition, die nichts am Baumschema... ändert. Vielmehr verweben sich Einheit und Vielheit ineinander und weder existiert das eine vor oder über dem anderen noch hebt das eine das andere auf. Keines gibt es ohne das andere." [https://de.wikipedia.org/wiki/Rhizom_\(Philosophie\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Rhizom_(Philosophie)) - cite_note-3 Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Rhizom*, Aus dem Französischen übersetzt von Dagmar Berger, Merve Verlag, Berlin, 1977.

ja. Ha az állóképek ismétlési arányát vizsgáljuk, akkor mindenféle statisztikai adat nélkül egyértelmű, hogy Leonardo da Vinci *Mona Lisa* (1503–1519) című festménye a leggyakoribb viszontkép, a legkülönbözőbb mediális kontextusokban, a legsokfélebb értelmezésben jelen van. Hasonlóképpen nagy népszerűségnek örvend az ismételt képek táborában Diego Velázquez *Las Meninas* (1656) című festménye¹³, illetve Edvard Munch *Sikoly* (1893) című alkotása.

Az ismétlés a vizuális művészetek kontextusában semmiképpen nem elemezhető az eredetiség vonatkozásában, inkább az újraértelmezés, az átértelmezés felől lehet megközelíteni a jelenséget, ez érvényes a ready-made esetében is, amikor egy hétköznapi tárgyat kiemeli a szerző a hétköznapi környezetéből, rekontextualizál. Ennyiben minden ismétlés egyedi, még akkor is, ha ugyanazt ismétli. Deleuze az egyediségre úgy tekint, mint az ismétlésből fakadó lehetőségre.¹⁴ A művészetben a romantikáig az ismétlés mint elvárási volt jelen, ma mint lehetőség van jelen, sokszor mint provokáció bukkan fel. Az ismétlés a vizuális művészetekben hídként működik, korokat, stílusirányzatokat, alkotó-

13. A *Las Meninas* kapcsán egy online gyűjtemény is született a referenciális alkotásokról, amelyek Velázquez művére utalnak: <http://spacioars.blogspot.com/2010/07/otras-meninas.html>.

14. “Wiederholen heißt sich verhalten, allerdings im Verhalten zu etwas Einzigartigem oder Singulärem, das mit nichts anderem ähnlich oder adäquat ist. Die Spiegelungen, Echos, Doppelgänger gehören nicht zum Bereich der Ähnlichkeit oder der Äquivalenz; und so wenig echte Zwillinge einander ersetzen können, so wenig kann eine Seele tauschen.” (Gilles Deleuze. *Wiederholung*) – Az ismétlés az egyedi, egyszerivel van nagyon szoros kapcsolatban, semmi mással vagy hasonlóval nem azonosítható. A tükröződés, a visszhang, a képmás nem tartoznak a hasonlóság vagy az ekvivalencia kategóriájába, sem az ikreket nem lehet kicserélni, se a lelkeket. – Saját ford.

Lluís Barba: *Sight*. Jan Brueghel & Peter Paul Rubens, 2016, *Diasec*, Ed 2/7, 100 × 170 cm

kat, képeket köt össze. Az ismétlés sokféle formában jelent meg a művészettörténet különböző szakaszaiban. A mimézis, az utánzás volt a legegyszerűbb formája az ismétlésnek, a kép célja a valóság ismétlése volt, pontos leképezése. Ismétlés volt az alkotási folyamat során használt technika, mint tanulható minta, módszer. A téma ismétlése egy újabb szintre emeli a jelenséget. Azonban a műalkotások viselkedhetnek úgy, mint ready-made-ek, mint késztermékek, amelyeket egy későbbi alkotási folyamatban – legtöbb esetben kópiaként, reprodukcióként – használnak.

Bódy Gábor feltételezte a '80-as évek végén, hogy a filmtörténetben¹⁵ eljön majd az az időszak, amikor létrejönnek azok a rövid időtartamú filmegységek, hasonlóan a szavakhoz, amelyeket a filmmondatok megszerkesztéséhez használnak és egy filmszótár részei lesznek, ahonnan szabadon válogathat az, aki filmet szeretne készíteni. A jóslat megvalósult, még ha nem is egészen úgy, ahogyan azt Bódy elképzelte, nem született meg a filmszótár és nem alkotunk ugyan filmmondatokat, de egyre népszerűbbek lettek a gif-ek, amelyek meglévő filmekből ragadnak ki nagyon rövid részleteket, a filmekben egyre gyakrabban fordulnak elő részletek más filmekből. Bódy arra is kitért, hogy a filmelméletnek nem verbális eszközökkel kell megvalósulnia, hanem a film eszközeivel, mintegy önreflexív módon. Bódy Gábor hipotézise arra a megállapításra épül, hogy annyira felhalmozódik a rendelkezésünkre álló képanyag és olyan könnyen elérhetővé válnak a képek, hogy úgy fogjuk használni őket, mint a szavainkat. Természetesen kép-grammatikai szabályok aligha léteznek, mert bármiféle szabályt felállítani, úgy tűnik, nem lehetséges, inkább az ismertség, illetve az elérhetőség fokától függ, hogy mikor és milyen képeket használunk fel, ismétélünk meg, új mediális környezetben, hatványozva őket.

Az appropriation art, hasonlóképpen a ready-made jelenségéhez, a kollázstechnikára alapoz, a found footage film is az újrahasznosítás, az újrafelhasználás elvére épül. A képis-méltés sajátos formáival találkozunk a fent említett esetekben. A kollázstechnika, amely több képet kapcsol össze, az egyik legkonkrétabb példa képhálók, képkapcsolatok létrehozására az alkotói folyamatban. El kell különítenünk az egy képen belül létrejövő képhálókat a különálló képek hal-

mazától. Utóbbiakat a közös megjelenés tere kapcsolja össze, ezen túl persze lehetnek tartalmi, tematikus vagy formai kritériumok, amelyek szerint a halmaz részeivé váltak ezek a képek. Aby Warburg táblái, Gerhard Richter *Atlasa* sajátos példái a képhálók létrehozásának, ez határterülete az alkotói és a kurátori munkának. A deleuze-i értelemben vett deterritorializálás és a reterritorializálás folyamata követhető nyomon ezekben a képgyűjteményekben. A reterritorializáció többnyire a kópiákra vonatkozik, azonban a kópia önmagában is egy de- és reterritorializáció, egy tér-időbeli elmozdítás.

A képhálók különféle médiumokat kapcsolnak egybe a médiumváltás, a remedializálás folyamatában. A filmben is gyakran találunk álló- és mozgóképeket, festményeket, fotókat, illetve homogén mediális kapcsolódásokat, filmet a filmben, amikor egy már létező filmrészlet jelenik meg egy új filmben. Zbigniew Rybczyński *Steps* című filmjében Eisenstein *Patyomkin páncélos* (1925) című filmjének lépcsőjelenetét rendezi újra, a fekete-fehér filmrészletet alapul használja, amerikai turistákat emel be, akik valamiképpen viszonyulnak a filmes történésekhez. Az amerikai turisták úgy vesznek részt az adott filmes kontextusban, hogy képi valóságként élik meg a valóságot, virtuálisan jelennek

15. „Nemsokára bekövetkezhet, hogy feleslegessé válik minden egyéni forgatás, és pusztán a televíziókból vett »ready made« képekre, mint egy szótárra támaszkodva, kifejezhetővé válnak gondolataink...” (Bódy Gábor, 1996)

meg, teljes védettséget élveznek, tőlük függetlenül zajlanak az események, miközben ők a megfigyelő, a pszeudo-jelenlét által képpé válnak. Visszacatolósos képhálózat alakul ki ezáltal.

Wittgenstein¹⁶ egy találó metaforával írta le a nyelvet mint rendszert. A nyelv mint város megfelelő vizuális ábrázolása a nyelvi folyamatok alakulásának, nevezetesen hogy a már meglévő épületeket, utcákat megtartják, olykor átépítik, a város mindenképpen növekedik, állandó dinamikus alakulásban van. Az új épületek többnyire a város külső részén jelennek meg a wittgensteini interpretációban. Ugyanez

Gerhard Richter: *Atlasz*,
részlet az 1969-ben elkezdett
fényképkollázsából

Zbigniew Rybczynski: *Steps*,
1987

a város-metaphora alkalmazható az egyre gyorsabban növekedő képhálók esetében is.

Bibliográfia:

Barabási Albert László: *Behálózva*. Libri, Budapest, 2016

Bódy Gábor: Jelentéstulajdonítások a kinematográfiában, in *Végtelen kép*, Pesti Szalon, Budapest, 1996

Benjamin, Walter: A műalkotás a technikai reprodukálhatóság korában, in http://aura.c3.hu/walter_benjamin.html

Curtis, Helena: *Biology*. New York, Worth, 1979

Deleuze, Gilles – Guattari, Felix: *Tausend Plateaus. Kapitalismus und Schizophrenie*. Merve, Berlin, 1992

Deleuze, Gilles – Guattari, Felix: *Rhizom*. Merve Verlag, Berlin 1977

Mitchell, W. J. T.: *Das Leben der Bilder*, Verlag Beck, München, 2008

Wittgenstein, Ludwig: *Filozófiai vizsgálódások*. Atlantisz, Budapest, 1988

16. "Unsere Sprache kann man ansehen als eine alte Stadt: Ein Gewinkel von Gässchen und Plätzen, alten und neuen Häusern, und Häusern mit Zubauten aus verschiedenen Zeiten; und dies umgeben von einer Menge neuer Vororte mit geraden und regelmäßigen Straßen und mit einförmigen Häusern." (PU 18) (*Filozófiai vizsgálódások*, 18. paragrafus)

DEMÉNY PÉTER

Nagy veszedelmek árnyékában

ESSZÉ

Éppen a *Fekete vőlegényeket* olvastam. Egészen lenyűgözött, micsoda férfi ez a Czibak Imre: bátor, kérlelhetetlen, nem ismeri a megalkuvást, jó katona. Akkoriban még az számított férfinak, aki nem sokat törődik a nők kérlelésével, „érzelmeskedésével” és könnyeivel. De talán rossz helyre is tettem a hangsúlyt: a döntéseikhez ragaszkodni, ez a férfiaság egyik markere.

Ez az „akkoriban” az én kiskamaszkorom. Valamikor 1983 és 1985 között lehetett, hogy levettem a polcra Gulácsy Irén regényét. Édesanyám féltette a széthullás közelében levő köteteket, elvitte őket a könyvkötőhöz, s az valamilyen piros anyaggal fogta össze őket. Ilyen piros volt Gulácsy is, akit régóta ajánlott anyám és nagyanyám, és gyerekkönyvnek tökéletes is volt: olvasmányos és kalandos.

Nos hát, azt olvastam éppen, amikor összevesztünk öcsém-mel, és utánaköptem. Nem vagyok büszke rá, de így történt. Öcsém öt évvel kisebb nálam, és egészen más alkat, amikor én olvastam, ő feltétlenül fel akart bosszantani, többnyire sikerült is, irtózatos üvöltözések, veszekedések és verekedések lettek a dologból, és mert ő gyorsabb nálam, hát olykor köpések is.

Ő persze rögtön szaladt anyám után, anyám pedig meglátván a zöldessárga golyót, ahogy ott csüng a drótkerítésen, elővette a seprűnyelet, és megállt a kaputól a ház felé vezető ösvényen. Focizni indultunk, muszáj volt elmennem mellette, ám a seprűnyéltől félttem is. Végül azért indultam el mégis, mert anyám megvetően azt mondta, „na te nagy Czibak Imre!” Kiszökött a könny a szememből, de szembezártam a veszedelemmel.

Most, harminc évvel a történetek után, még mindig tetszett a *Fekete vőlegények*. Nemcsak gyerekkönyvnek jó tehát,

DEMÉNY PÉTER (Kolozsvár, 1972) költő, író, a Látó szerkesztője. Legutóbbi kötete: A kíméletlen látás – Bánffy Miklós irodalmi portréi (Lector kiadó, Marosvásárhely, 2018). Marosvásárhelyen él. Méray-díjas (2001), Déry Tibor-díjas (2012).

hanem könyvnek egyáltalán. Olvasmányos és kalandos továbbra is, és nagyon érzékletesek az alakok: a nagyszájú Czibak Lőrinc, a megszállott „Fülöp atyus”, a palotai pap, a Czibak fiúk nevelője, a ragyogó fiatalemberből döntésképtelen királlyá váló Zápolya János, a gyönyörű és szeszélyes Zápolya Borbála, a katonából szerzetessé, szerzetesből ismét katonává váló Tomory Pál, és elsősorban Czibak Imre, aki csak azért nem romantikus Jókai-figura, mert nem úgy „szép”, ahogy egy Berend Ivántól megszokhatta az ember.

Jó a „lapos” és a „plasztikus”, az egy, illetve többsíkú alakok aránya. A *Fekete vőlegények* történelmi regény, és azokban általában is másként várjuk el a többsíkúságot, de a különbséget azért meg lehet tenni: Czibak Lőrinc például egysíkú, lapos, a regény folya-

mán csak az öregség következtében változó ember, Zápolya viszont olyan, aki megmagyarázhatatlan változáson esik át, bár ez a megmagyarázhatatlanság kétségkívül a regény gyengéi közé tartozik, hiszen az, hogy a családi örökség a ludas abban, ami történt vele, mégiscsak kevés. Ott van azonban Imre, aki valódi „bölényből” (így is nevezik) ön magát megalázó, alázatos szerzetes lesz azért, mert az igazi szerelem elhagyta, és nem tud megszabadulni az emlékétől. Akkor viszont, amikor a magyarság érdeke úgy kívánja, visszavedlik katonává, bár a szerzetességet megőrzi magában.

A magyarság érdeke a legmagasabb érdek. A regény másik, az említettnél nagyobb hibája, hogy a befejezés amolyan deus ex machina: mindazok a teljességgel cinikus és gyáva urak, akik felrúgják az Imrével kötött egyezséget Lodovico Gritti, a kalandor ígéreteiért, hirtelen összeszedik magukat, amikor meglátják a vajda fejét, valósággal megőrülnek, és mindent letarolnak. Ez a transzilvanizmus hatása, amelynek Gulácsy meg akarta feleltetni a múltat: az áldozat, a szenvedés mindig többet ér, mint az élvezet, illetve határhelyzetekben kizárólag a szenvedésnek sikerül kimenekítenie bennünket és nagy, másokért való dolgokat véghez vinni.

Bár azért ez is bonyolultabb. Candalei Anna, a gyönyörű királyné, Ulászló felesége a maga családja fennmaradásáért és királyságáért küzd, ez a küzdelem azonban jóval nemeesebb és altruistább, mint az, amit Tescheni Hedvig, a Zápolyák anyja művel. Másfelől mégsem alázatosabb, és nem retten meg a nehézségektől:

„Anna benyitott és megállt az ágy előtt.

A király odarettent rá.

– Asszonyom! Ilyen késő órában!...

– Csitt, – mosolygott a gránátvirág száj.

És a látogató ledobta köpenyét.

– Nem vagyok-e az ön hitvese, Vladiszla?

Ulászló megmozdult az ágyon. Hallani lehetett, ahogy a lepedő ropog az izzadságtól.

Kerekre tágította a szemét.

– Mit művel Anna? – kérdezte ijedten. – Mikor tudja, hogy a legkisebb izgalom is megárt a digestiónknak! Két napja

mintha az ördögök kergetnének. És most lám, mi jut az eszébe!... Nem, nem, – emelte föl a kezét tiltólag, – ezt nem többé! Nem többet nekünk!

A királyné homloka fehér-izzón égett.

– Fölség! A gyermek!...

A hang elnyúlott, mint a sivatagok királytigrisének párjahívása.

Anna ott állt diadalmas szépségének fiatal pompájában.

Ulászló rémulten rántott egy párnát az arca elé.

– Annie! Mi nem akarjuk megérteni a vágyait! Mi nem akarjuk a kevély törekvéseit! Jól akarunk alunni és meggyógyulni. Élni! Élni! Soká, Annie! Hagyj minket nyugton leányom. Ne űzz atyuskáimhoz időnap előtt.

Védekezőleg emelte föl erőtlen karjait.

– No erigy szépen édes kicsi lányom. A jó meleg ágyikódba. És szedd föl a ruháskáidat is, mert megfázol dusa moja.

A percek ellihegték.

Anna fölegyenesedett.

Lassan, mint a holdas álomba járó, felöltötte a csipkés selyemköntöst, csuklyás köpenyt. Aztán anélkül, hogy amoda csak egy pillantást is vetett volna, kifordult az ajtón.”

Ez a szomorú jelenet az oka, hogy Candalei Anna mindenkit elküldet maga mellől, és azt a Szathmáry

Györgyöt hívhatja, aki váradi püspök létére régóta lesi a szerelmét. Ennek ellenére maga a püspök sem egy politikai kalandor: mondhatni, az élvezethez éppolyan hű, mint szerelméhez, és II. Lajosnak éppolyan megbízható szolgája és tanácsadója – lenne, ha a gyöngye fiatalember hagyná, és felbukkanna az élvezetekből. De Szathmáry halála is azért következik be, mert Lajos, aki a legrosszabbkor lesz erős, megüti, nem tudván, hogy apját ütötte meg. Egyébként a szenvedésben Lajos is megnő, és Mohácsnál már egy határozott, bátor király esik el, olyan, akire korábban lett volna igazán nagy szükség.

Érdekes különben, hogy Gulácsy nem is erdélyi: a Szeged melletti Lázárföld-pusztán született 1894-ben, és 1914-ben Nagyváradra költözött a férjével, Pálffy Jenővel együtt. Ekkor ismerkedhetett meg az erdélyi gondolattal, hiszen itt kezdődött írói pályája, és itt alakult ki barátsága Bánffy Miklóssal és Kós Károllyal. A Monarchia fennmaradt kommunikációs szálai másfajta empátiát formáltak Magyarországon és Erdély között, mint amilyent manapság tapasztalhatunk.

A „fekete vőlegények” azok a férfiak, akiknek a lakodalmát gyász borítja, mint Tomory Pál, akinek a menyasszonya halálra ég az esküvőn, és maga Czibak, akit viszont a politikáért hagy el a kedvese. Tágasabban véve persze az ország fekete vőlegényei ők, és abban az értelemben, hogy a szen-

vedésük nem hiábavaló (végső soron a Tomoryé sem, hiszen Czibak mindig mesteri barátjának tekinti, az ő áldozatvállalása nem idegen a Tomory példájától, akinek a maga istenhitét is köszönheti), sokkal „fehérebbek”, mint magánéletükben, mely boldogtalan marad. A magánéleti boldogtalanság azonban a közösség boldogságáért tett erőfeszítésük révén kompenzálódik. Az eszmét lehet tévedésnek vagy képmutatásnak nevezni, a regény ellenben többé-kevésbé, s a befejezés egyetlen deus ex machináját kivéve, igazolja.

Nem lettem én Czibak Imre – nem is lehettem, ha arra gondolunk, hogy ma már semmi sincs úgy, mint akkor, amikor ő élt, vagy amikor Gulácsy a regényét írta. De Czibak is egyfajta izgató példakép maradt, mint annyi mindenki az irodalomból, mely életebb az életnél, ha jól meg van írva. A *Fekete vőlegények* sok lapját ilyennek éreztem.

MAGYARI SÁRA ROVATA

Nőnap i kesergő hóvirágokkal és királyfiakkal

Tandem

Márciusban van a nemzetközi nőnap, Romániában – főleg a román közösségekben – ilyenkor illik ünnepelni, ajándékozni, de hogyan is csapódik ez le bennünk? Miről szól vagy szólhatna ez a nap? Sziükséges-e ez az ünnep? Ünnep-e egyáltalán? Ilyen s ehhez hasonló kérdések motoszkálnak most bennünk.

(Horváth Gizella)

A román társadalom szereti az ünnepeket. Tele van tűzdelve a naptár ünnepekkel. Ez nem volt másképp a szocializmus idején sem. Az ünnepek nagy része pártunkhoz és vezetőnk személyéhez kötődött. Egy kivétellel: március 8. Ez civil ünnep volt, a nők napja. Ilyenkor a diákok virágot ajándékoztak a tanító néninek (csoki nem volt, így azt nem ajándékoztak), a főnökök virágot rendeltek a titkárnőknek, munka után (némileg közben, mert sok munkahelyen rövid munkanapot rendeltek el, úgysem látszott túlzottan, hogy munkaidőben vagy azon kívül nem nagyon dolgozik a nép) – szóval: munka után a kollektíva testületileg kivonult a kopár éttermek egyikébe vagy egyszerűen a kintinba ünnepelni. Inkább itallal, mint étellel, mert abból több volt.

A romániai nőnapnak volt egy sajátossága: mivel a román kultúrában nem létezett anyák napja (csak 2010-ben „hivatalosították” ezt az ünnepet, az apák napjával egyetemben), nagyon jó érzékkel az akkori vezetők (nem ellenőrzött adatok szerint valamikor a hatvanas években) csatolt áruként a nőnap jelentését kitágították az anyák napjával is. Így a kisiskolások már nemcsak a tanító néninek adtak hóvirágot, hanem az anyukáknak is, és az anyukák olyan boldogan nézegették a gyermekük által írt, rajzolt, kollázsolt, szöszmötölt képeslapot, mintha egyenesen Leonardo festette volna.

MAGYARI SÁRA (1976, Nagybodófalva) nyelvész, újságíró, a PKE docense. Tanulmányait Nagyváradon (I. Vulcan Tanítóképző, Ady Endre Sajtókollégium), Temesváron (Művészeti Iskola) és Kolozsváron (BBTE) végezte. Rovatai vannak a Román Rádió temesvári adásában, a Nyugati Jelenben, az E-nyelv Magazinban, a MŰRE lapjában. Kötete: Takázás (esszék, publicisztikák, MŰRE, 2018).

HORVÁTH GIZELLA egyetemi tanár (1962, Aninósza). Tanulmányait a BBTE filozófia szakán végezte. A Partiumi Keresztény Egyetem művészetfilozófia-professzora. Kötetei: A vitatechnika alapjai (Kv., 2002), Maine de Biran. Egy filozófus életútja (Kv., 2005), Túlélőkészlet az esztétikához (2012), A szép és a semmi (2016), Képkertes történetek (2017).

Nos: máshol a nőnap a nők jogairól szól/szólt. A választási jogról, az egyenlőségről a családban és a társadalomban, az egyenlő jövedelemről, a tisztességes bánásmódról. A nőnap tulajdonképpen a dolgozó nők napja – mert a dolgozó nők van esélye arra, hogy önállóan is meg tudjon élni, ne legyen arra kényszerítve, hogy eltartottként, azaz (anyagi) függőségben élje le az életét. Nálunk, Romániában, március 8. hóvirágokról és tulipánokról, puszikról és ölelésekről szólt: nőkről, akik dolgoznak, szülnek és gyereket nevelnek, és még kedvesek is, főleg, ha virágot és pusztit kapnak.

Így a romániai nőnap teljesen ellentétévé vált a főleg nyugati országokban ünnepeelt nőnapnak. A nemzetközi nőnap a nők emancipációjának ünnepe, amikor arra emlékezünk, hogy demonstrációkra, sztrájkokra, politikai harcra volt szükség ahhoz, hogy a nőt emberszámba vegyék, hogy a társadalom egyenjogú tagjának ismerjék el, lehetővé váljon számára, hogy munkát vállaljon, és ha munkát vállal, ugyanolyan körülmények között tehesse, mint a férfiak. A romániai nőnap arról szólt, hogy a nők egyenjogúak a férfiakkal (azaz: a szocializmusban ugyanolyan jogfosztottak, és ha akarnak, ha nem, kénytelenek bejárni egy munkahelyre), de ezenkívül akkor igazán értékesek, ha anyák is egyben (és az abortusztiltó törvénnyel és az illegálisan, életveszélyesen mégis elvégzett abortuszok könyörtelen üldözésével a rendszer gondoskodott arról, hogy minél több nő minél értékesebb legyen). A szocialistára hangolt nőnap már nem a szabadságról, autonómiáról, döntési jogról szólt: sem a „dolgozó” női státusz, sem az anyaság nem volt döntés vagy vállalás kérdése, hanem előírás.

Véleményem szerint nőnek lenni nem érdem, amiért gratuláció, virág vagy csoki jár. Egy helyzet, amibe az ember(lánya) beleszületik, és amit benő, ahogyan tud, és ahogyan engedik. Anyának lenni – jó esetben – szabad, felelősségteljes vállalás, amiért jár gratuláció, virág és csoki. És örülök, hogy most már Romániában is elismerik ezt a különbséget, legalábbis az ünnepek szintjén.

Személy szerint jobban szeretem, amikor virágot vagy csokit azért kapok, mert én vagyok, és nem azért, mert történetesen nő vagyok.

Mindezek ellenére, soha nem fogom elfelejteni idős professzor (férfi) kollégámat, aki március 8. környékén mindig egy tele táskát hurcolt magával Kolozsvárról, hogy a vele dolgozó nőknek kedves szavak, mosoly és ölelés kíséretében, egy-egy tábla csokival kedveskedjen. És mindig melegséggel fogok gondolni arra a (férfi) kollégámra, aki március 8. környékén fel szokott hívni telefonon, hogy megkérdezze, mikor leszek az egyetememen, mert találkozni szeretne velem, és tudtam, hogy ebből csoki és/vagy virág, netalántán könyv lesz, mindenképpen valami kedvesség, amit egy idő után vártam, de próbáltam úgy tenni, mintha rettenetesen meglepődnék.

Itt és most szeretném üzenni minden volt és jelenlegi kollégámnak, volt és jelenlegi tanítványomnak, barátomnak, ismerősömmnek, akitől kedves szót, virágot, csokit, könyvet vagy bármilyen más kedvességet kaptam március 8-ra érdemtelenül, csak azért, mert nő vagyok: KÖSZÖNÖM!

(Magyari Sára)

Minden nemzetközi valami napja azért szükséges, hogy felhívja a figyelmet valamilyen anomáliára, azaz foglalkozni kell avval a témával, mert nincs vele valami rendben: kihalófélben van; szennyezett; fontos lenne a közösség számára, de valahol kibicsaklott a dolog. A lényeg, hogy nem működik a maga természetes módján. Így látom én ezt a nőnapot is. Annak ellenére, hogy imádok

virágot kapni, szeretem, ha aznap elmegyünk bulizni, ha egy kicsit foglalkoznak velem (is). De most komolyan?! Ezen kívül – mármint a virágok, ajándékok, vendéglőzés – nem igen beszélünk arról, amiről kellene. Hiszen a női egyenjogúság hiányára, a nőkkel szembeni méltánytalan, helyzetként embertelen magatartásra hívná fel ez a nap a figyelmünket. Az egyenjogúság pedig nem jelent egyformaságot. Ezt mindkét nem igen gyakran elfelejti. És ma már több kutatásnak köszönhetően tudjuk, hogy nem az intellektuális képességeinkben, kompetenciáinkban nem vagyunk egyformák, hanem főleg az érzelmi megéléseinkben, a bennünk futó alapprogramokban különbözünk inkább, s azok mindkét megnyilvánulására – azaz a női és a férfi megnyilvánulásra is – szükség van. Így lesz kerek, teljes a világ.

Gondoljunk csak arra, milyen kifinomultan jelzik ezeket a különbségeket mondásaink: *a háznál egy oszlopot tart a férfi, kettőt az asszony*. Vagy: *a férfi a fej, a nő a nyak*. Illetve: *a férfi fizikai ereje, a nőnek a lelki ereje nagyobb*. Ahol a férfi nem él vissza fizikai erejével, mint ahogyan a nő sem a lelki erejével. Persze a valóság mást mutat, s mivel a nyers erő valahogyan mégis megsemmisítőbb talán, mint a lelki, ezért – például a romániai rendőrség adatai szerint – hetente két nő hal bele a családon belüli erőszakba. Ezért kell a női jogokról beszélni. Talán ez motiválja leginkább a március 8-át.

A női jogok mellett jó lenne megemlíteni néha a női létformát is: kimondani a sok elhallgatott tabut. Például azt, hogy nem olyan jó néha nőnek lenni, mert amikor a képességeimet a nemiségemmel mérik, akkor mindig alulmaradok. Ha fél centire kilóg az autóm feneke a parkolósávból, akkor hülye (szőke) nő vagyok. Ha fél kézzel is tudok parkolni hátul: akkor feminista ribanc. Ha megbocsátó vagyok és szeretetteljes, akkor naiv kislány, ha szóvá teszem a nemtetszésem, akkor kritikus hárpia. Ha vezetői pozícióban vagyok, akkor az csakis az apám, a férjem, a szeretőm miatt van – ha pedig nem vagyok, akkor látszik, hogy a nőnek a konyhában a helye. És azért ne feledjük: egy tisztességes mesében a királykisasszony nádszálvékony derekú, hallgatag, meg kell menteni. A frigy után vagy tovább hallgat boldog

nádszálként, vagy igen gyorsan meghal – azaz örök (hangját hallatni nem tudó) nyugalomra szenderül. Ha nem így van – mondjuk, lehet nádszál, de villog a kis fekete szeme és nem hallgat –, akkor boszorkány, azaz démonikus lény. Persze van nálunk okos lány típusú mese is – de ehhez kell egy okos királyfi is. És hány ilyen szaladgál a világban? Nem túl sok még a mesei világban sem.

Ilyen s egyéb fonákságok miatt gondolom, hogy szükség van erre a napra, de azt is gondolom, más tartalommal kellene feltölteni. Azt is gondolom még, hogy ez a nap nem olyan igazi ünnep: az én lelkem nem szokott ilyenkor ünnepi magaslatokba emelkedni, nincs bennem az a várakozás, mint egy születésnap alkalmából, de az a rezignáltság sem, mint egy megemlékezésen. Lett egy nap, ami ürügyként szolgál, hogy sok pénzt el lehessen költeni butaságokra, melyek leginkább talán arra való, hogy a nők eladják valódi egyenjogúságukat, nőiségüket, a férfiak pedig drága ajándékokkal próbálják meg elkendőzni, hogy a többi 364 napon nem tekintik önmagukat egyenjogúnak, csak más férfiakkal, és nem is igen teljesítik ki férfiúságukat. De lehet, ez is csak azért van, mert egyre kevesebben ismerik *Az okos leány* című mesénket, ahol a lényeg: a királyfi azonnal kezét ajánlja és hívatja a papot meg a cigányokat, amint a lánykáról kiderül, eszes kis fehérszép az. Vagy lehet, hogy pont ettől lesz ez mese?!

Az én márciusom

Simonffy Katalin és Miholcsa Gyula 2005-ben készült riportfilmje szöveggönyvének szerkesztett, bővített változata

Társadalom

Amikor 30 évvel ezelőtt tudósítóként belesöpöntem egy történelmi esemény, Marosvásárhely fekete márciusa (más néven marosvásárhelyi pogrom, románul violențele interetnice de la Tîrgu Mureș) kellős közepébe, azt hittem, sikerül a tényeket egymás mellé rakva az igazságot feltárni. Ugyanis az országot-világot megdöbbentő etnikai konfliktus nem a semmiből, nem előzmények nélkül és nem is váratlanul robbant ki. Az 1989. decemberi romániai forradalom eufórikus hangulata hamar elillant, a nemzet „ősi ellenségeivel”, a magyarokkal szemben elkezdődött a nacionalista uszítás. Okot is találtak rá, hiszen a rendszerváltást követően azonnal iskoláikat, intézményeiket kérték vissza.

Marosvásárhelyen már januárban elkezdett tüntetni az önálló Bolyai Farkas Líceumért a diákság. Február tizedikén, Sütő András felszólítására több tízezren vonultak fel némán, gyertyával és könyvvel a kezükben, a magyar nyelvű oktatás ügyéért a város főterén és utcáin. Március 2-án Tőkés László első parlamenti beszédében elmondta: „Ismét vannak nemzetiségi viták. Soviniszta román személyek a szeparatizmus vádját hangoztatják, holott mindössze arról van szó, hogy helyre kell állítani a kisebbségek iskolahálózatát. Egyesek elfelejtették a Ceaușescu-rendszernek a nemzeti kisebbségekkel szembeni asszimilációs politikáját, és most is a türelmetlenség, a többségi fölény politikáját folytatják, soviniszta kampányt indítanak a romániai magyarság demokratikus követeléseire ellen, és negatív befolyást gyakorolnak a kormányra is. Aggasztó a helyzet esetleges súlyosbodásának a veszélye.” Az Orvostudományi és Gyógyászati Egylet a magyar karok helyreállításáért folyt az iszapbirkózás, kétnapi eredménytelen tárgyalás után március 7-én ülősztrájkba kezdtek a diákok.

Az állami tévében naponta ömlöttek az álhírek, a magyar adás heti egyszeri jelentkezése kevésnek bizonyult ezeket

ellensúlyozni. Marosvásárhely állandóan terítéken volt a műsorokban „náluk és nálunk”. 1990. február közepétől hetente utaztam az akkor még magyar többségű városba hiteles információkért. De a román nézőket nem érdekelték az „égbekiáltó nemzetellenes tettek” cáfolatai, mert másnap már újabb románellenes cselekedetekről számolt be az esti Híradó. Ilyen volt a március 16-i, „A 28-as gyógyszerár”-ként elhíresült tudósítás, amelyben a többségében románok lakta Tudor negyedben tüntetett a felháborodott tömeg a magyar felirat ellen. Forgatócsoportunknak szemtanúk beszéltek a randírozásról és a bántalmazottokról. A tömegbe hajtott egy ittas román férfi, de szándékosan elferdítve magyar provokációnak mondták. Ezzel elkezdődtek a március 19-i „első erőszakos cselekmények”.

Sminkelnek, megyek a stúdióba. Hátérhang, szimfonikus zene, majd kép is a marosvásárhelyi Kultúrpalotából, a koncertről.

Simonffy Katalin, szerkesztő: 1990. március 19-én délután műsorvezető voltam a Román Televízió bukaresti magyar adásában. „*Barátaim, magyar testvérek! Új tavaszi szelek fújnak a Posztarét felett.*” Aznap az első szabad

Simónffy Katalin,
szerkesztő

március 15-i ünnepekről készült összeállítást sugároztuk, amikor megcsörrentek a telefonok. Ismerősök és ismeretlen emberek egymás után hívták a szerkesztőséget, hogy Marosvásárhelyen nagy baj van.

Boros Zoltán, volt főszerkesztő: Március 19-én ugye 3 óras adásunk volt, négy órától hét óráig. Az adásnak a csapata lent volt a stúdióban, mi néhányan fenn a kilencedik emeleten, a szerkesztőségben, és jöttek a hírek, hogy a főtéren

Boros Zoltán
volt főszerkesztő

husángos emberek mászkálnak, hogy vétlen járókelőket szinte válogatás nélkül megtámadnak, hogy törnek-zúznak, az RMDSZ-székház környékén pedig kezd gyülekezni a nép. Sehol egy rendőr. *(Telefoncsörgés, archív felvételek, hanggal)*

S. K.: Ma is összeszorul a gyomrom, ha visszagondolok arra, amit akkor éreztünk. Tudtuk, hogy az utánunk következő híradó előtt mondanunk kell valamit a kialakult helyzetről. A média akkor nagyhatalom volt, a '89-es események után az ország lakói inkább hittek a televízióknak, mint a saját szemüknek. Ez volt az a történelmi pillanat, amikor úgy éreztük, rajtunk is múlik, hogy mi történik a továbbiakban.

B. Z.: Akkor ismét elkezdtünk telefonálgatni Vásárhelyre, főleg olyanoknak, akik ott laktak a főtér környékén vagy a Bolyai utcában, hogy mi is történik. Fél hét tájban valaki elmondta, hogy megjelentek katonai teherautók a központban, járnak körbe és itt-ott meg is állnak. Ez számunkra egy olyan jel volt, és a marosvásárhelyiek számára is, akik fel-

hívtak, hogy na végre, akkor talán helyreáll a rend.

S. K.: Adás után, késő este megtudtuk, hogy a Marosvásárhelyi főtéren garázdálkodó, botokkal felszerelt ittas emberek, akiket aznap teherautók szállítottak be a görgényvölgyi román falvakból, estére az RMDSZ-székháznál gyűltek össze. Betörték az ajtót, bent mindent szétverték, a padlásra szorult Sütő Andrást és az őt körülvevő magyarokat félholtra verték. Éjfél előtt telefonáltam Györfi György kollégámnak, hogy sürgősen indulnunk kell Marosvásárhelyre.

Györfi György, operatőr: Kalandként, akkor fiatal tévésként, ilyenben még nem vettünk részt, hát lelkesen mondtam igent, úgyhogy elmentem tankolni, be az autóba, s a csapattal leutaztunk Marosvásárhelyig, Schnedarek Ervin bácsiékhöz, és ők elmondták, hogy tulajdonképpen mi történt a téren.

Györfi György
operatőr

Schnedarek Ervin, a Stúdió 7 vezetője: Senki nem tudta, hogy milyen események következnek, hogyan peregnek a dolgok, minden nap egy újabb és újabb meglepetést hozott, és mi állandóan egy váratlan helyzet kel- lős közepébe csöp- pentünk bele. Az fil- mezett, akinek gépe volt.

S. K.: Március 20-án kora reggel kamerával felszerelve indultunk a megyei kórházba, megkeresni az RMDSZ-székházrombolás áldozatait. A súlyosan sebesült Sütő Andrást már nem találtuk ott, őt még aznap éjjel egy helikopter Bukarestbe szállította.

Sebesült. Szívszorító volt a bedagadt szemű, szétvert arcú sebesültek látványa. A furcsa az volt, hogy a média mélyen hallgatott a történekről. A Marosvásárhelyi Rádiót kivéve sem a késő esti, sem a kora reggeli tévéhíradó nem adott hírt a 19-i magyarverésről.

RMDSZ-székház. A kórházból a főtérre menet az RMDSZ-székházban filmeztünk, ahol leírhatatlan volt a pusztítás. A félelem uralta az

ott levőket, a keserűség hangját hallottuk minden sarokból. Döbbenet kértünk, ki tehetett ilyen és miért, mit ártott nekik az a néhány magyar ember.

A főtéren egy magyar rendőrt szólított meg Gyuri, hogy megkérdezze, a parancsnokságnak mi a véleménye, erősítést kért-e, hogy többé ilyen ne fordulhasson elő.

Rendő: Nem vagyok a vezetőségből, ahogy tudom én, kértük a segítségét a katonaságnak, de amint értesültem, nem volt erre engedélyük. Valaki ugyanis nem engedélyezte, hogy a katonaság segítsen.

S. K.: A Rózsák terén az Avram Iancu-szobrot körülálló román fiatalokhoz magyar diákoktól körülvéve közelítettünk. Akkor még senki senkit nem bántott, de érezhetően nőtt a feszültség. A megyeházán izgatottan jöttek-mentek az emberek. Próbáltuk megfejtetni, hogy mi következhet még. A város magyarsága a megyeháza előtti téren gyülekezett és jóvátételt követelt.

„Követeljük, hogy vezényeljék ki a katonaságot és állják el az útját azoknak, akik menetelnek újra és újra büntényeket elkövetni a békés magyar tüntetők ellen.” (Bejátszó)

S. K.: „Az erkélyről románok és magyarok szónokoltak, csilapították az embereket. Válságstáb próbált kapcsolatot teremteni az ország elnökével, Ion Iliescuval és a legmagasabb rangú magyar tisztségviselővel, Király Károllyal. A tömeg azt skandálta, hogy jöjjenek Marosvásárhelyre. Mi magunk is belesodródtunk a történésekbe. Ahogy beleéltük magunkat a helyzetbe, egyre inkább a düh és a tehetetlenség kezdett eluralni. Éreztük, hogy politikai játszma zajlik a színpad mögött, de hogy valójában kik húzigálják a szálakat és miért, még nem derült ki. Ami akkor, ott körülöttünk zajlott, észérvekkkel megmagyarázhatatlan. De nem is a rációra alapoztak azok, akik kirobbantották a konfliktust.

A verekedés szürkületkor robbant ki. Györfi Gyuri, Farkas István és jómagam az ortodox templom mögött rekedtünk,

a románok táborában. És mert nem volt tanácsos egy csoportban mászkálni, többször elszakadtunk egymástól. Mindkettőjünkél kamera volt, ez lényegesen megnehezítette a helyzetünket.

Györfi György: Meglátták, csak meglátták a kamerát. Hiába a dzseki alá be volt téve, próbáltam filmezni, a kukucskálóba úgysem lehetett nézni, de ahhoz elég volt, hogy észrevegyék a kamerát. És engem ott helyben agyon akartak ütni. Elővettem a tévés igazolványomat, ettől egy kicsit megtorpantak, de amikor beleolvastak, hogy Györfi, akkor ugyanannyi, mintha nem is lett volna hivatalos sajtótudósítói minőségem. És ott már közrefogtak, sebtében egy padnak az ülőléceit letörték, és azt már emelték, hogy üssenek, amikor ott termett egy barna öltönyös középkorú férfi, elővett egy igazolványt, azt meglöbögatta mindenkinek a szeme előtt és azt mondta az embereknek, hogy engedjenek el, mert ő bevisz a rendőrségre, és ott majd kibelegnek és jól

megvernek. Én örvendtem, hogy kikerültem a csöcselék kezéből. Az ortodox templom sarka után elvezetett, utána megpenderített és azt kérdezte, hogy én most mit akarok. Hogyhogy mit akarok, mondom, hát le akarom filmezni, ami itt történik, ezt az eszméletlen eseményt. S azt mondja, inkább azzal foglalkozzam, hogy az életemet mentsem. Vehetem úgy, hogy ő most megmentette az életemet, egyúttal meg is köszönhetem neki, és tűnjek el innen, amíg jól van dolgom, mielőtt baj történik velem.

S. K.: A mögöttem lévő épületből egyforma husángokkal felfegyverzett emberek tódultak ki. Félttem is, meg aggódtam is a társaimért. Egy magyar ember felismert, neki mondtam meg, hogy nem merek bemenni a tömegbe, hogy megkeressem őket. A félelmem nem volt alaptalan. Pár perc múlva azt láttam, hogy ketten húzták a földön, az arca véres volt és csak a szemével intett, hogy ne hogy közeledjek hozzá. Azt sem tudom, ki volt, szeretném megköszönni neki, amit értem tett.

Smaranda Enache, a Pro Európa Liga társelnöke: Annak ellenére,

hogy tisztán láttuk a racionális és az irracionális összetevőit ennek a helyzetnek, nem tudtunk ellenállni hatékonyan. És az, hogy az ember érti, hogy mi történik körülötte, de nem tudja meggyőzni a többieket, nem tudja megállítani az eseményeket, ez egy olyan lidérces álom.

A következő napon, 1990. március 21-én csatatérre emlékeztetett Marosvásárhely főtere. A kora reggeli órákban filmeztünk még munkába menő embereket, majd összeszedtük a kazettákat, amelyeket marosvásárhelyi barátaink, kollégáink filmeztek, és elindultunk Bukarestbe.

S. K.: Akciófilmbe illő jelenet volt az, ahogy kiloptuk a kazettákat a katonaság által körülvett városból. Gyuri taposta a gázpedált, hogy legyen időnk az esti híradóig bevágni a tudósítást. Borosék lakásában készült el az anyag, mert féltünk, hogy a tévében eltűnteti valaki. Majd bevittük és kértük, hogy játsszák be a késő esti híradóba. Az országos közszolgálati média ugyanis két napig csak arról szövegelt, hogy a magyarok megtámadták a románokat. Március 19-ről olyan mélyen hallgattak, mintha nem is lett volna a 20-i etnikai összecsapásnak előzménye, kiobbantója.

B. Z.: Nos, ahogy megkaptam a kazettát, én azonnal megke-
restem a Híradó akkori vezetőjét, hogy végre itt van egy képes beszámoló, ha ti nem voltatok képesek lefilmezni semmit, akkor a mi kollégáink filmeztek és adásba lehet tenni az esti híradóba. Petre Popescu azt mondta, hogy megnézi a kazettát. Olyan egy-két óra múlva keresett meg ismét, valószínűleg nemcsak ő, hanem más is megnézte, és azt mondta, hogy hát ez most így nem megy adásba. Mondom, miért nem megy adásba, hiszen semmit nem közvetítettek, semmit nem filmeztetek Marosvásárhelyen, vagy nem adtatok. Azt mondja, hogy most nem megy adásba. Mondom, miért, magyarázd meg! Azt mondja: azért, mert meg kell várjuk, legyenek román sebesültek is.

Az első képes hír, ami bekerült a világsajtóba, és a Román Televízió híradója is mindegyre bejátszta, az agyba-főbe vert, megtaposott, zöld pulóveres férfi látványa volt. Eleinte azt hittük róla, hogy magyar az illető, később Mihai Cofariu görgényvölgyi paraszttal azonosították. (Őt az események

után a bukaresti kórházban kereste meg Koczka György szerkesztő és Kacsó Sándor operatőr.)

Koczka György szerkesztő: Domnul Cofariu, am venit din partea Redacției Maghiare al Televiziunii Române, să vă vizităm. (Cofariu úr, a Román Televízió Magyar szerkesztőségétől jöttünk meglátogatni Önt.) – Pă noi dumineca ne-o anunțat domnu părinte la biserică, a spus așa că o dat telefon de la Tg. Mureș să merem să manifestăm, marța, miercurea, sau joia, cînd o să fie nevoie la Tg. Mureș. Că o să tragă clopotele la biserica, și să sune sirena de la Consiliu. (Nekünk vasárnap a templomban mondta a pap, hogy telefonáltak Marosvásárhelyről, hogy menjünk tüntetni kedden, szerdán vagy csü-

törtökön, amikor szükség lesz rá Marosvásárhelyen. Mert meghúzzák a harangokat a templomban és megszólal a szíréna a tanácsnál.)

Kacsó Sándor
operatőr

Kacsó Sándor operatőr: Voltak körülötte emberek, akik ügyeltek rá, úgymond, de nem volt semmiféle ellenségeskedés. Az a hangulat, ami március végén volt, egy kicsit lecsillapodott. Cofariu egy őszinte, egyszerű ember.

Galbács Pál kollégámmal, ugyancsak operatőrként, együtt látogattuk meg Cseresznyés Pált a börtönben. Ugyanolyan őszinte, egyszerű ember. Ők ketten áldozatok voltak.

S. K.: A következő napokban elkezdődtek a tárgyalások a románságot védő Vatra Românească és a magyarság érdekvédelmi szervezete, az RMDSZ között. Hivatalosan csendszünetet rendeltek el a helyszínen és a médiában is. De sem a feltüzelt románság, sem a tévéhíradó nem tartotta be.

„Să vină minerii”, „jőjenek a bányászok” – skandálták a városa háza előtt tüntető románok, mikor a bejárat előtti mikrofonnál megjelent Gelu Voican Voiculescu kormányküldött. (Bejátszás)

Mi ezalatt lázasan dolgoztunk egy tízperces esemény-összefoglalón, amelyet a március 24-i, szombat délelőtti félórás adásunkban készültünk bemutatni. Sajnos aznap nem ment be. Nemcsak a szóban forgó hír nem került adásba, amely beszámolt a 19-i, magyarok elleni támadásról, hanem az a tízperces összeállításunk sem, amely tényszerűen, csúsztatások és féligazságok nélkül taglalta a marosvásárhelyi etnikai összetűzést. Jómagam aznap ismét Marosvásárhelyen voltam, a Schnedarek családnál ültünk a tévé előtt március 24-én és vártuk, hogy elkezdődjön a magyar adás.

Sch. E.: Ezek a fiúk az életüket kockáztatták, habár meg vagyok győződve, hogy ők akkor erre nem gondoltak, és nagy nehezen sikerült bizonyos eseményeket szalagon rögzíteni, és ebből a te segítségeddel összeállt egy kis film a bukaresti televízió-stúdióban, de a legnagyobb sajnálatunkra a szombat reggeli adásban nem ment be. Mindnyájan izgatottan vártuk a bombát, hogy csak lássák, nézzék: ez volt, ez az igazság.

S. K.: Félórás volt a műsor, ment a klasszikus zene, s láttam, hogy hiába várjuk az anyagunkat.

Sch. E.: Én fül- és szemtanúja voltam annak, amikor sírva, kiabálva, könyörögve kérted Boros Zoltánt, hogy tegye adásba a filmet mindenképpen.

Tomcsányi Mária bemondó: Hogy ne kerüljön be az az információ, ami tőlünk jött volna, elindult mindenhol a lebeszélés. Hogy ne tegyék be szombaton az általatok készített anyagot, mert felszítja a kedélyeket, és most nem kell. Valahogy rá kell venni az embereket, hogy lenyugodjanak, mert közben a vezetők tárgyalnak, és minden jó irányba halad, és ti most ne élezzétek a hangulatot. Ez jött az RMDSZ részéről, ez jött híradós részről is, s a tévé vezetősége részéről főleg.

Tomcsányi Mária
bemondó

Verestóy Attila

RMDSZ-szenátor:

Nem az egyszemélyes döntését közvetítette Király Károly úr, sem jómagam, amikor azt sugalltuk, hogy most ne menjen be semmilyen anyag a történetekről addig, amíg az egyezség meg nem születik.

Sch. E.: Később tudatosult bennem, hogy egy sorsdöntő pillanat volt, ugyanis ha jól tudom, este, szombat este került adásba, vagy már pénteken, az ír televízió munkatársa által készített kompromittáló képsor, ahol kiválasztották a legkellemetlenebb képsort és azt közölték csak. Ha a mi kis alkotásunk szombaton reggel bemegy, ez gyökeresen megváltoztatta volna a mass media s a világmédia véleményét, mert hitelesen látták volna, hogy hol kezdődött el ez a dolog, ki kezdte, mi történt.

S. K.: A dokumentumfilmből ezen a ponton kimaradt egy fontos információ a szóban forgó anyag sorsát illetően. Nevezetesen az, hogy a rákövetkező hétfő délutáni magyar adásban egy meghökkentő díszletben mégis láthatták a nézők: két üres szék között, egy monitorról bejátszva. Előtte Boros Zoltánnal közösen, élőben felkonferáltuk a riportot. Ennek viszont nem maradt nyoma a szalagtárban. Utólag többször vitattuk a döntés helyességét, Zoltán a tíz évvel későbbi kerekasztal-beszélgetésben elmondta: „Akkor még hallgattam a politikumra, azt hittem, jobban tudják, mi történik.” Úgy gondolom, nehéz helyzetben volt, nem volt világos, hogy milyen következményekkel jár az adásra nézve az igazság kimondása, ha ez a film a csendszünet ellenére kikerül az éterbe. Március 24-én magára maradt a döntéssel, miközben mind a tévé vezetősége, mind a politikum a saját érdekét tekintve gyakorolt nyomást a szerkesztőségre.

Marosvásárhely fekete márciusának hat magyar és két román halottja volt. Börtönbe került 43 magyar és cigány, román egy sem. Mihai Cofariu támadóját, Cseresznyés Pált

évekig fogva tartották, roncsként került ki a börtönből.

Frunda György: Az igazságszolgáltatás ma sem perfekt Romániában. '90-ben biztos, hogy a ceausiszta igazságszolgáltatás volt, az akkori főügyész elmondta a szemembe, hogy románt ő nem fog bíróság elé állíttatni, ugyanakkor pénzbírságotak több románt.

S. K.: Sokan tették kockára az életüket a márciusi pogromot megelőző hetekben is. Farkas Istvánnak kis híján a szemét verték ki. Miholcsa Gyulát, a dokumentumfilm operatőrért arról kérdeztem, milyen emléket őriz a márciusi eseményekről.

Miholcsa Gyula: Filmeztem, ahol lehetett, és emlékszem, hogy amikor

a magyar oldalon voltam, akkor az egyszerű magyar emberek, asszonyok, öregek, akik ott voltak és nem tudták, hogy én magyar vagyok, sokan románul szóltak hozzám, hogy menjek oda és filmezzem azt is, hogy lássák, mi történik ott. A másik felén viszont, a román oldal, nagyon veszélyes volt oda menni, mert tudtuk azt, hogy ott másokat megverték.

S. K.: Marosvásárhely főterén ma már semmi nem emlékeztet a 16 évvel ezelőtti történetekre. Az élet felszínéről eltűntek a sebek. A fekete március azonban sok család életét tönkretette. Statisztikai adatok szerint közel 15 ezren emigráltak az utóbbi 15 évben, minek következtében felbillent az etnikai egyensúly. Az események évekkel visszavetették gazdaságilag is a várost és környékét.

Sch. E.: A marosvásárhelyi események olyan éket vertek és olyan bizalmatlanságot hoztak létre a román és a magyar kapcsolatokban, aminek igazán nincs precedense az utolsó 200 évben. Ez egy olyan súlyos esemény volt, amit nagyon nehéz kihevernie a két közösségnek. Az élet itt normális, mondanám, ha az utca emberét megkérdezzük, akkor ő azt állítja, mint mi, hogy normálisan lehet élni Marosvásárhelyen, hogy a baráti körök visszaépültek, hogy a kollégák között jó a kapcsolat, de közösségi szinten létrejött egy olyan történelmi bizalmatlanság, ami nagyon aláássa az erdélyi identitást és az erdélyi szolidaritást, az összefogást, a közös jövő elképzelését.

K. S.: Ha nem is felejtette el Vásárhely ezt a dolgot, de túltette magát rajta. Gyakorlatilag két párhuzamos társadalom létezik, egy magyar és egy román, és minimális az érintkezés közöttük.

M. Gy.: Habár arról beszélnek, hogy a sebek beforrtak, ez nem igaz. Ott külön vannak a magyarok, külön a románok, mindenki éli a saját életét, Vásárhely kettészakadt. És ez meg fog maradni mindaddig, szerintem, amíg ki nem derítik azt, hogy kik szervezték egész fentről ezeket az eseményeket. Azért, mert amíg ez nem derül ki, hogy ki szervezte, ki vigyázott arra, hogy a rendőrség ne lépjen közbe, ki hagyta, hogy a sajtóban hazugságok jelenjenek meg, mindaddig, amíg ez nem derül ki, addig a román fél azt fogja hinni, hogy az egyszerű magyar emberek voltak, akik kiprovokál-

ták, akik bűnösök voltak, és ugyanúgy a magyarok azt fogják hinni, hogy az az egyszerű román ember, akivel az utcán verekedett, az lett volna a hibás.

S. K.: Marosvásárhely fekete márciusa több szempontból lezáratlan ügy. A parlamenti vizsgálóbizottság a tényeket halmozta, de nem adott választ arra, hogy kik álltak az események hátterében. Kérdés az is, hogy megfontolt döntés volt-e akkor az RMDSZ részéről tárgyalóasztalhoz ülni a Vatra Românească nacionalista szervezettel és ezzel legitimizálni mint a románság képviselőjét. *(Miközben a román ellenzék, az értelmiség rangos képviselői kiálltak a magyarság ügye mellett.)* Lehet, hogy egy eredetileg vesztésre ítélt csata tényszerű feltárása és a szervezők leleplezése eredményeképpen a régi hatalmi mentalitás s a Securitate összeomlott volna, s már rég az Európai Unió tagja lenne az ország. Persze az is kérdés, hogy a nemzetközi konstelláció alkalmas volt-e akkor egy valószínűsíthető polgárháború hatálytalanítására. Hogy meg tudott volna gátolni egy feltételezhető magyar holokausztot? Ahogy ezeket a képeket nézem, arra gondolok, hogy az élet számtalan helyzetben készíti az embert helytállásra. Mikor 16 évvel ezelőtti belekerültem egy történelmi esemény kellős közepébe, azt hittem, hogy sikerül a tényeket egymás mellé rakva az igazságot feltárni. Noha minden tőlem telhetőt megtettem, nem úgy lett. A marosvásárhelyi fekete március feltárása várat magára, mert vannak

még a politikai színtéren olyanok, akik szereplők voltak, akiknek továbbra is érdekük a feszültségkeltés, a nacionalizmus ébrentartása. Egy emberélet talán kevés arra, hogy kitörlődjön az emlékekből. A történelem azonban nagyobb léptekkel mér.

Vége stáblista.

Az igazság felszabadít. Mondjuk és elhisszük ennek a valóságtartalmát. De alapvetően ez nem ilyen egyszerű. Rész-igazságok birtokában az ember nem lát rá a teljes valóságra. Mint ahogy ennek a filmnek a szerzői sem, akik akkor és abban a helyzetben csak az elérhető információkból, archív felvételekből szerkeszthették meg, az általuk (is) megélt, tömegeket manipuláló, több helyszínen zajló drámai történéseket. Aki kíváncsi lesz rá, és veszi magának a fáradságot, hogy további részletekkel egészítse ki a dokumentumfilmbe szerkesztett valóságképet, az sok újdonságot talál az interneten is.

Kincses Előd 2015-ben megjelent könyvében Demény Lajos történészt idézi a Vatra Românească kulturális szervezet gyökereivel kapcsolatban. „Ezt még 1938-ban hozták létre a királyi diktatúra fellépése elől az Egyesült Államokba menekült vasgárdisták, élükön egy Moruşca nevezetű ortodox püspökkel... 1988-tól egészen 1990 februárjáig–márciusáig, amikor Marosvásárhelyen s majd csaknem az egész országban a Petre Roman vezette kormány hathatós támogatásával létrejött az úgynevezett kulturális szervezet, a Vatra Românească, ez utóbbi megalapítói és vezetői közül többen vendégei voltak az amerikai Vatra Românească vasgárdista szervezetnek és biztosították számukra a kellő kiképzést a diverziók szervezésében.”

Az sem titok már, ki nem engedélyezte, hogy a rendőrség és a katonaság közbelépjen március 19-én, és megfékezze napközben a feltüzelt tömeget a város főterén, megakadályozza az RMDSZ székháza elleni támadást és megvédje a padlásra menekült 79 személyt, köztük a Herder-díjas Sütő András író. De azt is tudjuk, hogy nem a sokat mediatizált Mihai Cofariu volt az ír televíziós filmfelvételén, őt már akkor leütötték, amikor a teherautóról leszállt. Kincses Előd idézett könyvében megjelent a *Bild am Sonntag* 1990. március

25-i tudósítása arról, hogy a Grand Szálló előtt súlyosan bántalmazott áldozat neve Ioan Secarea nyárádtói lakos. Kérdezhetnénk, minek volt szükség a személyek fölcserelésére? De azon is elgondolkozhat az ember ennyi év távlatából, hogy volt-e egyáltalán ilyen tévés, akit a Grand hotel tetejére fölengedtek a biztonsági emberek többórás anyag rögzítésére. Vagy a még decemberben „felfüggesztett” állambiztonság kamerákkal ellátott emberei „dokumentálták” a forradalom óta kitervelt forgatókönyvet.

Az igazságot nem mindig lehet kimondani, mert visszaélnék vele, de az egyetlen út az emberi szabadsághoz.

Felhasznált irodalom

1. Wikipédia. *Fekete március* (más néven marosvásárhelyi pogrom, románul *Violențele interetnice de la Tîrgu Mureș*)
2. *Az én márciusom*. Simonffy Katalin és Miholcsa Gyula filmje. RTV magyar adás, 2005. Újravétel: 2017. március 21., megtekinthető a magyar adás honlapon
3. *Nyílt tér*, 1999. II. rész. RTV magyar adás. Archív: 19-i áldozatok. Telefoninterjú Farkas Istvánnal. Stúdióbeszélgetés. A média szerepe. Miért nem ment adásba a kazettánk március 24-én? Meghívott: Verestóy Attila RMDSZ-szenátor, Boros Zoltán, Simonffy Katalin.
4. *A marosvásárhelyi román–magyar etnikai konfliktus*. Hírösszefoglaló 2015. március 19., 19.32 „A történeteket vizsgáló bukaresti parlamenti bizottság jelentése 190 román és 88 magyar sebesültről, 3 román és 3 magyar halottról tett említést. A dokumentum románokat és magyarokat egyaránt hibáztatott, de nem tisztázta, kik robbantották ki a véres eseményeket. A későbbiekben több mint 40 embert ítéltek el, de közülük csak kettő volt román, a legsúlyosabb ítéletet, tíz évet Cseresznyés Pál kapta 1992-ben, mert beletaposott egy földön fekvő románba. A marosvásárhelyi vérengzésnek messzeható követke-

ményei lettek. A közvélemény számára ez igazolta a Securitatét felváltó Román Hírszerző Szolgálat (SRI) létrehozásának létjogosultságát. A sokkolt romániai magyarság körében pedig egy újabb kivándorlási hullám indult el.”

5. Kincses Előd: *Marosvásárhely fekete márciusa*. Harmadik, bővített kiadás. Kriterion Könyvkiadó, 2015.

6. *Dosarul Brucan*. Documente ale Direcției a III-a Contraspionaj a Departamentului Securității Statului 1987–1989. Ediția a II-a adăugită.

2008, 2013 by Editura Polirom. “1989, 30 decembrie – printr-o hotărâre a Consiliului Frontului Salvării Naționale, organele de securitate sunt dizolvate. (Google e-könyvek. 1/1 találat a könyvben a Frontul Salvării Naționale 1989, Decret pentru dizolvarea Securității keresőszóra)

Szerkesztette: **SIMONFFY KATALIN**

ALFÖLDI IMRE

Tejfoggal kőbe (23.)

Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról

Az 1924-ben Nagyváradon született krónikáíró annak a Mozog Nagy Imrének a fia, akinek önéletírását Jár a baka, jár címmel közöltük folyóiratunk 2016–17-beli számaiban. Az Alföldi Imre írói álnevet használó ifjabbik Nagy Imre emlékiratai édesapja hagyatékával együtt kerültek hozzánk. A vaskos gépiratköteg élére szerzőnk a következő, sokat sejtető megjegyzést fűzte: „Egy hegedűművésznek készülő, de végül is középszerű írásipari dolgozóvá kisiklott váradi fiatalember emlékeiből.” A gyermek- és ifjúkorát, tanulóéveit Váradon töltő fiatalember ígéretesnek tűnő zenei pályafutását a második világháború végén – leventeként – a frontra kerülés, majd a hadifogság pokla törte meg. Kalandos úton hazavergődve, mintegy pótcselekvésként állt be „írásiipari dolgozó”-nak. Újságíróként előbb szülővárosában tevékenykedett, majd Budapestre költözve különböző lapok, illetve a Rádiókabaré munkatársa lett. Krimiszerzőként öt kötete jelent meg, részint a Népszava kiadásában. Önéletírásának sorozatban közlendő részeit a születésétől 1947-ig terjedő időszakból válogattuk.

Sz. A.

Ez volt az az esztendő, amikor Tabéry Géza író úgy beletaposott a nemzetközi politikába, hogy aztán ennek következtében előbb 1940-ben a bécsi döntéstől, majd 1945-ben, a második világháborút követő rezsimtől joggal kellett tartania szegénynek.

Magyarországon akkor ítélték halálra Sallait és Fürstöt, a két kommunista internacionalistát. Tabéry nem volt kommunista, de felháborította a politikai ügyeknek halállal való büntetése. A *Nagyvárad* 1932. július 31-i számában szenvedélyes hangú cikket írt az ítélet ellen, általában elvetve a halálbüntetést mint olyat. Ezt mind az erdélyi, mind a magyarországi baloldal nyílt kiállásnak fogta föl a kommunista elítéltek mellett. Pechére, a hatóságok is, meg a jobboldal is, itt és ott egyaránt. Ráadásul a lap augusztus 5-i számában

megvédelmezett egy újságírói manifesztumot, amelyet köröztek és ő is aláírt, viszont az ugyancsak váradi, jobboldali *Erdélyi Lapok* és a *Magyar Szó** támadott. Árvay Árpád például azt írja – Tabéry cikke szerint –, hogy „ő sose tudná megütni a saját édesanyját, hazáját”. T. G. viszont szóról szóra közölte a szóban forgó manifesztum szövegét, az olvasóra bízva, hogy magyarellenes-e vagy csak statáriummellenes. „Senecával szólok: az állam sohasem veheti el joggal egy ember életét, mert állam sohasem adott egyetlen embernek se életet” – írta Tabéry.

Tekintettel a nagy politikai viharra, amelyet az inkriminált cikke támasztott, főként a jobboldalon és Magyarországon, Turnowsky Sándor helybeli szocialista ügyvéddel együtt megalakította az úgynevezett Halálbüntetés Ellenes Szövetséget a világszerte tomboló kivégzéshullám ellen. (Ez már Sztálinékat is sérthette!) Hogy minden irányba, általában bizonyítsák eszméik igazát, Tabéry és Turnowsky első nemzetközi tiltakozásukat öt hitlerista terrorosztagos statáriális kivégzése ellen terjesztette elő, a hindentburgi Németországban.

Ezt viszont 1945 után sikerült – más ügyekkel együtt – úgy Tabéry ellen

* A *Magyar Szó* c. „Irodalmi, művészeti és társadalmi” lap 1929. június 24. – 1932. március 22. között jelent meg. Kövér Gusztáv alapította, Zólyomi Dezső szerkesztette. Ugyanők adják ki 1933. április 23-án az *Erdélyi Magyar Szót*, alig több mint egy esztendeig. Majd ehelyett Kövér 1933. augusztus 31-től a *Magyar Hírlapot* jelenteti meg, Árvay Árpád főszerkesztésében.

fordítani, hogy a váradi Ady-múzeum későbbi alapítója, szervezője hónapokon át, közel egy esztendőn keresztül favágó eszközökkel járta a város utcáit, mert egyaránt el volt tiltva az írástól, az újságírástól, a közélettől! Végül az 1946-ban alapított *Népakarat* című szociáldemokrata napilap – amelynek én is belső munkatársa lettem 1947 nyaráig – könyörült meg Tabéry Gézánnal és vette státusába, annyi hányattatás után! Ráadásul mire az 1932-es tiltakozásuk az öt náci kivégzése ellen célba ért, egy új választáson Hitlerék már relatív többséghez jutottak, tehát úgy festett a dolog, mintha a halálbüntetés elleni szövetséget kezdeményező váradi humanisták leplezett hitleristák lennének, a zsidó Turnowskyval együtt!

Hülye világban élünk, tekintetes huszadik század!

Romániában is éreztette a hatását Hitler újabb előretörése. De a besszarábiai Tighinában visszajára fordult a vasgárdisták provokációja, s ezen jót mulatott a váradi polgárság. Az ottani zsidók ugyanis összeálltak, és nyílt utcán úgy megverték a randalírozó vasgárdistákat, ahogy az addig még nem fordult elő sehol sem!

Már rég nem akadt jól hangzó indok a házkutatáshoz Romániában, pedig már szokva voltunk hozzá. Most – főleg magyaroknál és zsidóknál – römi, kártya, öngyújtó, külföldi cigaretta és más monopolcikk után kutattak, formailag: le vannak-e bélyegezve a hatóságok által, vagy csempészek-től származnak. Újabb jogcím volt pénzt kicsikarni büntetésképp, ha nem látszott jól a hatósági bélyegzés. Meg arra is jó alkalom volt, hogy szétkurkásszák azok lakását, akiket kipécézték, „törvényesen”. Eközben az utcán koldusok verekedtek össze, verték félholtra egymást, ha kiderült, hogy egyik a másik „szuverenitását” sérti területileg, ott is koldul, ahol egyébként valaki más szokott. Németországban meg a fölerősödött hitleristák zavarogtak, lövöldöztek, verekedtek a nyílt utcán, terrorizálták a lakosságot, kommunistákat és zsidókat kajtatva. Némely helyen fegyveres harcba bocsátkoztak az ugyancsak fegyveres kommunista csoportokkal. Nem volt vitás, Apa szerint sem: most dől el, melyik fél marad felül és kaparintja meg Németországban a teljhatalmat.

1932 nyarán szívszélhűdés következtében elhunyt Moşoiu tábornok, aki a háború alatt az Erdélybe behatoló román csapatok egyik hadtestének a parancsnoka volt, 1919. április 20-án az ő vezetésével vonultak be a román csapatok Nagyváradra is. Trianonig Debrecenben székelt a főhadiszállásán, majd nyugdíjba vonult, politikus lett. A Brătianu család hűséges barátjaként az 1922-es Brătianu-kabinet közlekedési minisztere lett. Előéletben az osztrák–magyar hadsereg főhadnagya volt, jól beszélt magyarul. A háború alatt átszökött Romániába, ott rögvést őrnagyként lépett be a román hadseregbe, az ő minisztersége idején számolták fel Nagyváradon a Szent László téri piacot és emelték ugyanott a Ferdinánd királynak hódoló lovas szobrot. (...) Ekkoriban vált gyakorlattá Romániában, hogy magyar nemzetiségű tanerőket Besszarábiába helyezzenek át. Érmelléki rokonaink rémülten tudták, hogy fegyveres rablóbanda garázdálkodik a vidékükön, Székelyhíd, Szentmiklós, Köbölkút, Kágya környékén. Nagyobb létszámú csendőralakulatokat mozgósítottak ellenük. (...)

Jópofa följegyzést találtam korabeli lapokban a magyar írók tíznapos balatoni tanácskozásáról. Ez a Balatonnál zajlott, a keszthelyi Helikon 100 éves jubileuma alkalmából, melyen részt vett az akkoriban minden lében kanál Albrecht királyi herceg is. A tanácskozássorozat megnyitóját Pakots József, a Petőfi Társaság titkára tartotta, majd a főispán és

más helyi notabilitások szóltak, üdvözölték az írói összejövetelet, s méltatták annak jelentőségét. Aztán szép sorjában bemutatják Albrecht királyi hercegnek a megjelent irodalmárokat. A királyi fenség igyekezett mindenkihez „közvetlen” lenni. Például azt mondta Tamási Áronnak:

– Áááá, olvastam kitűnő regényét, amelyikben Fugger Katalin szerepel!

– Azt, herceg úr, sajnos nem én, hanem Tabéry Géza nagyváradi író kollégám írta...

A „herceg úr” megszólítás hallatán az előkelőségek mind elsápadtak... Nagy Lajosnak azzal bókkolt Albrecht herceg, hogy „úgy tetszik, mintha önnel már találkoztam volna valahol”. Mire Nagy Lajos, szelíden:

– Azt bajosan hiszem, fenség, mert én állandóan, szinte éjjel-nappal az Abbázia kávéházban ülök.

– De én gyakran elmegyek az Abbázia előtt, s látom önt.

– Bajosan, fenség – így Nagy Lajos –, mert én hátul kuporgok egy sarokban.

– Aha – így a királyi fenség –, akkor úgy látszik, legközelebb nekem is be kell végre oda mennem...

Egyébként *Virrasztó* című könyvében Tamási Áron maga is leírta, hogyan hercegurazta le a fenséges urat. S hogy az alispán meg a szolgabíró sértődött meg Albrecht helyett, holott amaz nem is hederített az egész bemutatkozási cécora. (...)

A budapesti *Az Est* és a váradi *Nagyvárad*, illetve a Hegedűs Hírlapiroda – filléres gyorsvonattal – utazási akciókat szervezett Pest és Várad között; az első pesti vonattal nyolc kocsiban mintegy 600 utas érkezett Pestről Váradra, ahol a vonatot a román zászlókkal fellobogózott vasútállomáson több ezerre menő tömeg (rokonok, érdeklődők, kíváncsiskodók) és a 85. gyalogezred katonazenekara fogadta. Andrei Crăciun alpolgármester és dr. Pelle Ioan városi tanácsos

mondott üdvözlőbeszédnek nevezett frázisokat és szóvirágokat a két állam „jósomszédi” kapcsolatairól. Az ellenvonatot, október közepén, a Hegedűs Hírlapiroda rendezésében 475 lej plusz útlevelelőköltségért lehetett igénybe venniük azoknak, akik tehették. (...) Közben a város irányítását választott tanács vette át, dr. Gelu Egri lett a polgármester, dr. Soós István és Andrei Crăciun a két alpolgármester. A városi tanács valóságos kis parlament volt: munkásblokk-tagokkal, zsidó párttal, magyar párttal, a román pártok képviselőivel. Heves viták zajlottak le egy-egy tanácsülésen románul és magyarul. A magyar felszólalók nyelvhasználata ellen a román pártok képviselőinek többsége minden alkalommal tiltakozott és tüntetett. (...)

Romániában a sorvadó iskolai magyar tagozatok jelezték a romanizálás megvalósulásának előrehaladását. Az elemi és a felekezeti iskolákban román vagy állásukat féltő, megfélemlített magyar, de románul is beszélő tanerők tanítottak. A német tagozatokat az erdélyi német kisebbségi vezetők sora, sőt a német konzul is rendszeresen látogatta, ellenőrizte, bátorította. De – tette fel a kérdést a *Nagyvárad* 1932. október 2-i számának vezércikkírója – mit szólna a román hatóság ahhoz, ha a kolozsvári magyar konzul, illetve Gyárfás Elemér vagy Hegedűs Nándor kisebbségi képviselő is ellenőrizné a magyar tagozatokban kialakult állapotokat? A kérdésre nem érkezett válasz. (...)

A nagy múltú váradi magyar lapok közül hol egyik, hol másik került a tönk szélére. Mos éppen a *Nagyváradi Napló*. Októberben ingyen példányt nyomtattak ki, előfizető-toborzásra. „Ingyen sorsolunk ki 5 pár divatos hócsizmát, 5 pár divatos hócipőt, 5 legújabb fazonú pulóvert, 3 valódi gyapjú apacssálat – hirdették. – Minden előfizetési jegy sorsjegy. Két hétig ingyen kapja a lapot előre, emellett havonta két ingyenes apróhirdetés jár, havi egy ingyen színházi előadás, és 10 lejért kölcsönkönyvtári tagság.” A színházjegyről jut eszembe: állandó színtársulat híján, állástalan színészekből ad hoc társulatok tanultak be darabokat, és próbálták pótolni a hiányt. A színházépületet éppen renoválták, de csak kívülről

festették át. A játszás jogát papíron ismét Janovics Jenő kapta meg, de hát úgyis mozi működött benne!

– Olyan vagyok, mint egy futball-labda – mesélte az egyik állástalan színész. – Berúgva álllok a kapuban...

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR

PÉTER I. ZOLTÁN

Egykori települések a váradi vár körül

Több évszázaddal ezelőtt egy vizektől szabdalt terület közepén levő enyhe magaslaton terült el a váradi vár. E középkori vízrendszer teljes rekonstrukciója szinte lehetetlen, mivel a Sebes-Körös (továbbiakban csak Körös) és a Pece medre az évszázadok során sokat változott. Bizonyos, hogy a Körös vize hajdanában nem egy, hanem több ágban folyt a városon keresztül. A főág az egykori Szent István hegye alatt lépett a város területére, s itt mindjárt egy mellékágot bocsátott ki északnyugat felé, ez körülfogta a későbbi Bunyitay ligetet, majd a Nagy (mai Dacia) híd táján egyesült ismét a főággal. Innen a folyó eredetileg nyugati irányba folyt – akkor még nem létezett a Szent László téri Kis híd utáni nagy kanyarulat –, nagyjából a Körös utca nyomvonalaiban. De előtte még a Rimanóczy Szálló előtt ismét két ágra szakadt. Az északi ág bekerítette a későbbi Bémer tér egy részét, hogy utána ismét egyesüljön a folyó déli ágával. A mai hídfőtől a Körösből egy mellékág indult ki

Az Olaszit és Péntekhelyet határoló Körös medre egy 17. századi rajzon. Hibásan jelenik meg a várbeli székesegyház, amely ekkor már nem létezett

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

Biharpüspöki irányába. Bunyitay Vince a váradi káptalan Chartulariuma alapján Viaszosnak, Szalárdi János Kiskörösnek nevezte ezt az ágot.

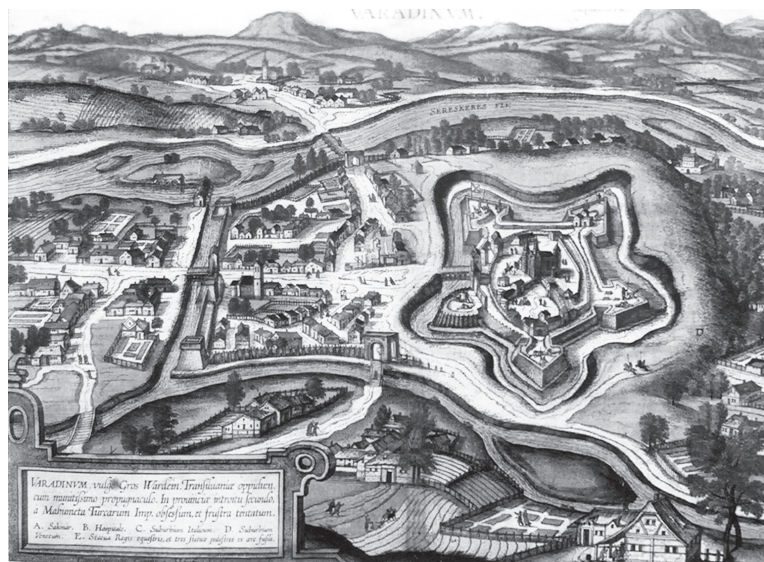
A Körös bal partján, még a város előtt (a mai Kolozsvári út elején) szintén egy mellékág szakadt ki délnyugat felé, az egykori velencei legelő irányába, ahol még jó száz éve látható volt a vízfolyások nyoma. Ez az ág Szőlős határán északnyugatra fordult, majd a vár alatt találkozott a Körös egy másik mellékágával, amely valószínűleg a mai vasúti híd környékén szakadt ki a Körösből. Az egyesült két ág a Pecének a 20. század elejéig a városon áthaladó medrében folytatódott. Velencét számos észak–dél irányú csatorna szelte át. A

legjelentősebb az volt, amelynek kőből épített boltozatos hídját 1995-ben, a csatornázási munkák során tárták fel a Kolozsvári utca 83. számú háza mentén. Az 1859-ben kiadott Halácsy-féle térképen ennek az egykori csatornának a nyomvonalán húzták meg Váralja és Velence városrészek határát.

Nem tudni, mikor, a vártól nyugatra a Körös és a Pece között csatornát ástak, s annak mentén később, a 16. század végére egy bástyákkal szegélyezett téglafalat húztak. E csatorna a mai Nagyvásár tér nyugati frontján levő házaktól keletre, de azokkal nem párhuzamosan, körülbelül 30-40 méterre lehetett.

A Pece, régebbi nevén Hévjó, a középkorban eredetileg nem a 18–19. században ismert medrében folyt, hanem attól délre, a Kommandáns réten kanyargott. A Pece vizét állítólag a vízimalmok kedvéért vezették a vár alatti Körös-ágba. Bevezették a vár árkába is, aminek az volt a jelentősége, hogy meleg vize télen se fagyott be.

A Páris-patak 19. századtól ismert medre mesterséges. Eredetileg jóval kanyargósabb volt, alsó folyása pedig „tetszés szerint terült szét” az akkori Olaszi nyugati határában, de nemigen terjedt túl a mai Szigligeti utcai hídtól nyugat felé.

G. Houfnagel 1598-ból való rajzán jól látható a vártól nyugatra Péntekhely és Szombathely, illetve részben Olaszi, Vadkert és Velence

A török fennhatóság előtti váradi települések

Nagyjából az előzőleg felvázolt vízhalózat határolta a vár körül kialakult településeket. Az alábbiakban a 17. század derekán létező települések helyrajzát ismertetjük.

Olaszi

A Körös jobb partján Olaszi terület el. Első okleveles említése a Váradi regestrumban 1215-ből maradt fenn: „Villa Latinorum Waradiensium”. 1285-ben városként említik, 1374-ben mint „vicus Olazy”. Olaszi határa keleten nagyjából a későbbi Szta-roveszky utca vonalát követte a mostani Megyei Kórházig, ahonnan a Páris-patak medre volt a természetes határ egészen a Körösbe való beömléséig. Olaszitól keletre Szentpéter terület el. Először 1374-ben a váradi káptalan Chartulariumában említették mint „Sancti Petri contrata”. Szentpéteren túl, keleti irányban az úgynevezett Víz utca húzódott. De az is lehet, hogy itt volt az az Új utca, amelynek pontos helyét ez idáig nem sikerült meghatározni. Mindössze annyi ismeretes, hogy a Körös jobb partján volt.

A vártól nyugatra fekvő települések

A Körös bal partján, a vártól nyugatra helyezkedett el az egykori Hétközhely. Később Péntekhelyként említették, ez lett a tulajdonképpeni Várad.

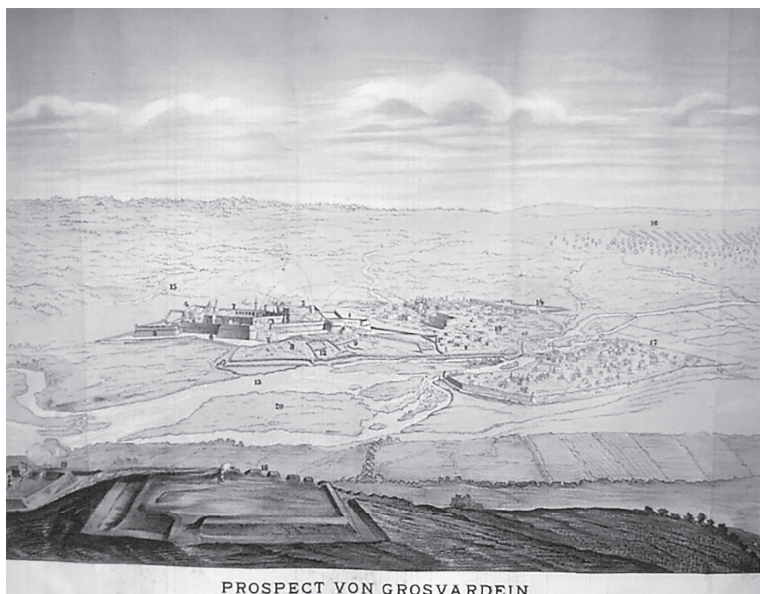
Bunyitay Vince szerint a 15. századtól az olyan régebbi településnevek, mint Hétközhely, Padua (a vártól délnyugat felé), Bolonya (vagy Bon, a mai Rulikowski temető környékén), Egerszeg, Újfalu feledésbe merültek, helyettük a hangzatosabb „Várad városa”, továbbá Új-Bécs, Kandia (Szombathelytől nyugatra) neveket használják, s a régebbiekből csak Velence, Vadkert (a vártól délre) és Szombathely (Péntekhelytől nyugatra) ismert.

Péntekhely volt a tulajdonképpeni belváros. Északról a Körös, délről az egyesült Hévjó-Kiskörös, nyugaton pedig a már említett két folyóágot összekötő széles árok határolta. Ez utóbbi mentén később bástyákkal megerősített téglafalat húztak, amint az jól kivehető Houfnagel 1598-ban készített metszetén is. E téglafalról Szalárdi János is megemlékezett 1660 körül: „Péntekhely és Szombathely a Zsúpos utcák között [...] régenten a kétfelől való folyóvízre keresztől egy nagy kőfal-rekesz rakatott volt, s mindenfelől a folyóvizek partján egy-egy szép reguláris bástyák merőn téglából, úgy hogy Péntekhelyből kőkapun kellene Szombathely és Zsúpos utcákra kimenni...” Bizonytalan, hogy mióta övezte téglafal az árkot. Gyalókay Jenő szerint Péntekhely még a 16. század első harmadában sem volt erődítve. Hasonló véleményen volt Karácsonyi János is, aki szerint a téglafal 1555-re készült el teljesen. Váradon járva 1550-ben Georgius Reychersdorff is azt jegyezte fel, hogy Várad város (civitas Varadiensis) igen tágas, nem veszik körül falak, síkságon terül el. Az 1598. évi ostrom idején ellenben már állott a belváros kerítése, sőt egy része nagyon romos állagú és hiányos volt, ami arra mutat, hogy jóval előbb készülhetett.

E téglafal helyéről a vélemények eltérnek. Helytállónak Gyalókay Jenő megállapítását kell tekintenünk, szerinte a téglafal a Nagyvásár tér nyugati oldalán állott. Ezt igazolták az 1992-ben végzett Zöldfa utcai és Nagyvásár téri csatornázási munkálatok is. Ezek során falmaradványok, de még inkább az egykori csatorna nyomai az üledékes földréteggel együtt a Zöldfa utca vonalában, a Nagyvásár tér nyugati épületeinek frontjától kelet felé mintegy 40 méter távolságra kerültek elő. Ez a kőfal északnyugat–délkelet irányban húzódhatott a Körös és a Hévjó-Kiskörös között. Északi saroktornya az akkor még délebbre levő Körös

medre mellett, az évszázadok múlva felépített Kossuth utca sarki Füchsl-palota helyén volt. Ezt látszik igazolni, hogy 1902 szeptemberében e ház alapjainak kiásásakor (amelynek helyén a 18. század kezdetétől nem volt más épület) hatalmas régi kőfalra akadtak a kubikusok. A kihívott dr. Karácsonyi János történész, főpap a látottak alapján a következőket állapította meg: „Nagyvárad város kőfallal kerített részének, az úgynevezett Péntekhelynek maradványa ez. E városi kőfal kezdődött a Kapucinusok telkétől és úgy húzódott a Körösig. Épült 1534–1555 között, fennállott 1711-ig. Ekkor a felső részét lebontották és építőanyagának elhordták.” Zsák J. Adolf ezt kiegészítette: „A város erődítéséhez még egy nagy kőházat is kell számítanunk, mely a mai Temesvári söröcsarnok [a Füchsl-palota telkének szomszédságában volt a Nagyvásár téren – sz. m.] körül állott, s Giczi János építtetett kapitánysága idején [1577–1585 között – sz. m.]. E zárt épület a város védőinek Redoute-ul szolgálhatott.”

Ezek után lássuk Gyalókay Jenő véleményét Péntekhely védelmi falairól. Szalárdinak Houfnagel metszetét mindenben támogató leírása szerint Péntekhely nyugati oldalán, vagyis a Nagyvásár tér nyugati szélén, a Sebes-Köröstől a Hévjóval egyesült Kiskörös partjáig széles árok húzódott. Mögötte félig szabadon álló, tehát merőben középkori jellegű kőfal volt, mindkét végén egy-egy földdel töltött alacsony, négyszögletű bástyával. Ezek már átmeneti stílus-

PROSPECT VON GROSVARDEIN.

ra emlékeztetnek. A fal közepe táján, körülbelül a mai Zöldfa utca meghosszabbításában csapóhidas kapu nyílt, melynek emeleti helyisége könnyű ágyú vagy tarack befogadására volt berendezve. A kapu déli oldalán négyszögletű torony állt. A két fal végétől, a folyók mentén már csak palánk húzódott végig, amelynek az északi oldalon a Csonka-bástya, a délin a Királyfia-bástya csúcsával szemben kellett volna a vár árkat elérnie. 1598-ban a déli palánk már csak a Vadkert kapuig állott épen, azon túl csak egyes maradványai voltak meg. Az északi se sokkal terjedt túl azon a kapun, amely a mai református templom táján levő híd déli fejéhez épült.

Péntekhely a Chartulariumban „Pyntheker” néven szerepelt, majd egy 1446-beli dokumentumban már mint „Pentekhel vicus”.

A Péntekhelytől nyugatra levő Szombathely első okleveles említése 1326-ból való „in Waradino de loco fori sabbati” alakban. 1373-ban „in loco fori sabbathi”-ként lehet olvasni róla, hogy a Chartulariumban (1374) már mint „Zombathely vicus” szerepeljen. Szombathelyt is északon a Körös, délen az egyesült Hévjő-Kiskörös határolta, míg nyugaton nemigen terjedt túl a mostani Teleki utcai kéttornyú református templomnál.

Mathias Kaiserfeld táborkari főmérnök rajza az 1691. évi ostromról

Velence és Vadkert

A vár keleti oldalán volt Velence. Első okleveles említése az 1291–1294 közötti időből maradt fenn, a katolikus püspök tulajdonaként. 1304-ben „vicus Venetia”, míg a Chartulariumban „Venetia alio nomine Tykol”-ként szerepel. Velencét északon a Körös, délen a Hévjő határolta. Keleten nem sokkal terjedhetett túl a mostani Templom téren, ahol már 1338-ban létezett a Szent Anna egyháza.

A vártól délre Szőlős irányában Vadkert, a püspök és a káptalan egykori közös vadaskertje volt, később beépítették. Az itteni Mindenszentek egyháza már 1496-ban ismert. Régebbi elnevezése: Szentlőrinc. Első okleveles említése 1273-ból maradt fenn, mint „Sancti Laurentii”. Bunyitay Vince feltevése szerint Új-Bécs valahol a vár és a Körös között húzódott, míg Kandia Szombathelytől nyugatra.

A települések változása a török hódoltság után

A törökök 1660. augusztus 28-án elfoglalták a váradi várat. Ez előtt, június 11-én a védők a várost több helyen is felgyújtották. „A vár s a belváros [azaz Péntekhely – sz. m.] terjedelmes alakja maradt a régi, mint az 1598-iki rajz mutatja. De a külvárosok már nagyon megváltoztak. Kelet felől: Velence, délről: Vadkert-külváros teljesen elpusztult. A Körös jobb partján Olaszí még áll, sőt bevonatott a vár erődítési területébe, palánkkal vétetvén körül. Palánknak nevezték

azt a helyet, melyet cölöp vagy sövénykerítés vett körül s a kerítésen kívül árok. Olaszit az egykori (1691-beli) katonai térkép úgy tünteti elő, mint amelyet kőfal vett körül lőréssekkel s öt kisebb bástyával. Ellenben szintén egykorú jelentések, köztük Lajos bádeni örgrófé, ki Várad ostromát személyesen intézte, határozottan palánknak nevezi, mégpedig az említett értelemben. Olaszi kerítése a Körös partjánál a mai Nagyhíd táján indult ki, az országút [Sztaroveszky utca – sz. m.] mentén a Párispataka mai hídjáig [a Kórház utca torolatában, a Fő utcán volt – sz. m.] vonult s itt állt a Szent Egyed kapu; innen a Párispataka balpartján húzódott ismét a Körösig, melyet a mai (Alsó) Garasos-híd táján ért el.”

A már említett, 1691. október 11-én felvett katonai térkép egyértelműen igazolja: a törökök 32 éves uralma után Velence nem épült újjá, helyén pusztaság volt. Ugyanezen térkép szerint a vártól nyugatra levő, az Evlia Cselebi által Nagyvárosnak nevezett rész az egykori Szombathelyt is magába foglalta. A török Nagyváros nyugati határa nem sokkal terjedt túl a mai kéttornyú református templomon. Minderre az egykori katonai térkép és a mai várostérkép összevetéséből következtethetünk.

Az 1691. évi térképen a Nagyváros nyugati falán túl egy sarkain bástyaszerűen megépített erődítmény is látható, ez

Az 1691. évi ostrom ábrázolása az Olaszi feletti emelkedőről nézve

valószínűleg elpusztult az 1692. évi ostrom során. Evlia Cselebi szerint e várost körülövező védműnek 12, zsindegyel fedett bástyája és négy kapuja volt. Északon a Körössel párhuzamosan egy palánkkerítés húzódott, amely keleten az Aranyos-bástyával átellenben levő várárokig vezetett. A déli palánkkerítés nemigen változott a török uralom előttihez képest.

Az osztrák csapatok nyolc hónapig ostromolták a várat, ennek során a várost a Kálváriahegyről szétlőtték, aztán a törökök felgyújtották, és visszavonultak a várba. A török őrség 1692. június 6-án, szabad elvonulás mellett feladta, majd másnap elhagyta a várat. A kivonulást követő napon ünnepi hálaadó istentiszteletet tartott Benkovich Ágoston püspök, a szabadban, egy sátor alatt, templom ugyanis ekkor már egy sem volt a városban.

Az ostrom során a várat övező városok szinte teljesen elpusztultak. A vártól nyugatra, ahol a törökök egy új várost, az úgynevezett Nagyvárostart építették, minden csupa rom volt, a váron túl kelet és dél felé, hol egykoron Velence és Vadkert városok álltak, házaknak már nyomuk sem maradt az 1660. évi ostrom óta. Lakható házak csupán a Körös jobb partján, Olasziban maradtak, de ezek is romos állapotban.

Bunyitay Vince Mathias Kaiserfeld táborkari főmérnöknek az ostromot ábrázoló rajza alapján megállapította: „A rajz főhelyét, balról, a vár fog-

lalja el. Falai között Szent László székesegyházának már semmi nyoma, helyén egy nagy, ötszögű várkastély emelkedik, kétségkívül ugyanaz, melyet még Bethlen Gábor épített. A kastély déli oldalánál egy mecset karcsú minaretje magaslik ki, ez az egyedüli épség a várban; körülötte minden egyéb pusztta vagy éppen rom. A vártól nyugatra egy emeletes, négyszögű épület áll fedetlenül, valószínűleg ugyanaz, melyet Varkocs Tamás egy régi klostorból alakított át kastéllyá. E körül, tehát a város helyén, nincs egyetlen egész épület; leégve, lerontva minden. A váron túl kelet és dél felé, hol egykor Velence és Vadkert külvárosok álltak, házaknak már híre sincs [ezek már elpusztultak 1660-ban – sz. m.]. Lakható házak csupán a Körös jobb partján, Olaszi-

ban állanak; de ezek is ritkán, rendetlenül, amint soraikat megbontotta a pusztulás.” De itt is csak 93 egészen romba dőlt, 12 szintén romlott, de még kijavítható és csak 102 ház és pincelakás, úgynevezett putri maradt meg lakható állapotban. Még 1699-ben is, a káptalan levéltárának egyik dokumentumában az olvasható, hogy Várad városa csak rom, s Benkovich püspök is azt írja a királynak benyújtott emlékiratában, hogy Várad teljesen elpusztult.

VARGA GÁBOR

LOMBHULLÁSBAN X.

1. „A szabadság büszke napja”

Atyaúristen, ma augusztus 23. van!... „A Szabadság Ünnepe”, „Románia fasiszta uralom alóli felszabadulásának” – illetve, hogy egy későbbi frazeológiát használj – „a fasiszmus elleni román nemzeti felkelés” évfordulója. A történelmi pillanaté, amikor 75 esztendővel ezelőtt *Mihály király* rádióban közreadott parancsára, meg persze *Ion Antonescu marsall* királyi palotában megszervezett letartóztatásának a hírére a román hadsereg egyik napról a másikra hátat fordítva az addigi szövetségeseinek, átállt az Hitler-ellenes koalíció oldalára, megnyitva az ország területét, valamint a Kárpátok stratégiai fontosságú hágóit az amúgy is offenzívában levő szovjet csapatok előtt. Így hathatós módon hozzájárult az antifasiszta erők látványos délkelet-európai előretöréséhez, megkímélve Románia területének nagy részét a háború borzalmaiktól, s megmentve meglehet több százezer ember életét is...

Nem véletlen tehát, hogy több mint négy évtizeden át ez a nap volt kies hazátok nemzeti ünnepe...

S kicsoda ünnep volt ez minden egyes esztendőben! (Egészen a '80-as évek második feléig, amikor a '87-es brassói munkás-zavargások következtében, az egyre inkább ellenőrizhetetlenné váló egybesereglések kockázatait elkerülendő, megismerkedhettetek „a munkával való ünneplés” nemes fogalmával.) Emlékeid dzsungeléből – az unalomig ismételt szónoklatok és vezércikkek frázispuffogatásai mellett – előbújik szülővárosod hajdan kötelező módon fellobogózott középületeinek és magánházainak színes látványa, füledben felcsendülnek a névsorolvasással kezdődő felvonulások pattogó katonaindulói. A dísztribün előtti obligát rigmus-skandalásokkal és zászlólobogtatással, a „*Glorie, partid nemuritor, / Glorie, partid biruitor!*” többszöri eléneklésével, hogy aztán, a felvonulás végén, korgó gyomrotoknak és kiszáradt torkotoknak jól jöjjön a megérdemelt csapolt sör

VARGA GÁBOR próza- és drámaíró (1948, Nagyvárad). Vegyész mérnök, főkutató, az Irodalmi Kerekasztal titkára a hetvenes években. 1991-ig a Bihar megyei RMDSZ elnöke, majd államtitkár, az Állami Találmányi és Védjegyhivatal vezérigazgatója Bukarestben (1996–2013). Legutóbbi kötete: *Az üres tér dicsérete* (Kriterion, 2016).

és a vele járó mustáros mititei a Rhédey kertben vagy a Bunyítay ligetben... Micsoda ünnepek voltak ezek! S milyen fiatalok voltak. Hogy el tudtatok ilyenkor feledkezni a körülöttetek sűrűsödő „aranykor” minden testi és lelki megpróbáltatásáról. (Utólag visszagondolva, a december elsejei „nagy egyesülés” mind agresszívabb és harsányabb nacionalizmusával összehasonlítva, egészen emberi, elviselhető ünnepeletés volt ez az augusztus végi zsidósági hangulat – s eszetekbe sem jutott volna akkoriban, hogy ez a nap „a kommunista diktatúra Romániára való rátelepedésének a szomorú évfordulója” volna...)

Hogy aztán néhány évtized múltán tudomásodra jusson, hogy bizony-bizony, augusztus 23. nemcsak az 1944. esztendőben hozott gyökeres fordulatot... Hogy öt évvel ama bizonyos bukaresti pálfordulás előtt (tehát éppen ma nyolcvan esztendeje!), 1939. augusztus 23-án, a Szovjetunióra eladdig mint biztos szövetségesre és támaszra tekintő európai baloldali antifasiszta csúcsértelmiség (*Aragon, Brecht, Feuchtwanger, Malraux, T. Mann* és társaik) legnagyobb elképedésére és megdöbbenésére, személyesen „*a Népek Atyjájának*”, azaz *Joszif Visszarionovics Sztálinnak* mindenre figyelő tekintete előtt írta alá a két nagyhatalom külügyminisztere a horogkeresztes zászlókkal feldíszített moszkvai külügyminisztérium épületében (a történelem fintora: a lobogókat a cirkuszból kellett kölcsönözni!) „*a Németország és a Szovjetunió közötti megnemtámadási és együttműködési szerződést*”, azaz az úgynevezett „*Molotov–Ribbentrop-paktumot*”. Azt a kétoldali megegyezést, amelynek titkosított záradékában a két diktatúra testvériesen felosztotta egymás között az államiságát alig két évtizede visszaszerző Lengyelországot, s amelynek alapján 1939. szeptember 1-jén nyugatról a német, szeptember 17-én pedig keletről a szovjet csapatok – a magára hagyott, két tűz közé szorult lengyel hadsereg kétségbeesett ellenállását pillanatok alatt letörve – megkezdték a számukra a paktum záradékában kialakított területek katonai megszállását. Hogy aztán, a világ vezető nagyhatalmainak cinkos tétlenségétől vérszemet kapva, alig néhány hónap múlva, a szovjet állam gyorsítottan annektálja a balti államokat és Besszarábiát, megtámadja Finnországot, Németország pedig lerohanja Belgiumot, Hollandiát,

Norvégiát, Franciaországot és megtámadja Nagy-Britanniát, majd 1941 tavaszán megtámadja Jugoszláviát, június 21-én éppenséggel a Szovjetuniót, s gőzerővel beinduljon a második világháború több mint negyvenmillió áldozatot követelő mézárszélke: mozgó frontvonalával, megszállt területeivel, szőnyegbombázásaival, internálótáborosaival. Jöjjön Sztálingrád és a Don-kanyar, Harkov és a kurszki katlan, az afrikai Tobruk és El-Alamein, a szövetségesek szicíliai és normandiai partraszállása, Auschwitz és Dachau, a varsói gettó lázadása, Budapest több hónapos ostroma...

Igen, ez az emberiségellenes öngyilkos tragédia kezdődött el pontosan nyolcvan esztendeje!...

Hát már csak ezért a sok millió ártatlan áldozatért sem lehet piros betűs ünnepnek tekinteni augusztus 23-át sehol Európa területén. Fekete betűs mementónak annál inkább!

(*Nagyvárad, 2019. augusztus 23-án*)

2. „Könnyűszárnyúak hasznos igaza”

Ősz beálltával mind többször jutnak eszedbe ezek az apád által idestova hat évtizeddel ezelőtt oly gyakran citált verssorok. A Körösön verekedő, ki tudja, honnan ide áttelepedő vadkacsák haragos hangos hápogását hallgatva vagy éppen a néhány hétig itt megpihenő fehér hattyúk kecses siklását szemlélve a fodrozódó folyóvízen, mind többször és többször hangzik fel lelkedben az akkor már

a nuceti kórházba száműzött főorvos édesapád szomorúan magabiztos hangja, valahányszor a hétvégi hazajövelel alkalmával, a macskadombi sétáitok során, a párás ködbe burkoló városközpontra letekintve, elszavalta nektek – többnyire édes-

anyátok személyes kérésére – a zord téli hónapokban is idehaza maradó kicsi verebet dicsérő *Sajó Sándor*-költeményt, a szülőföldről való görcsös ragaszkodás e megható himnuszát: „*Bús ősz borong a Kárpátok alatt, / Dermesztve napfényt, szárnyas bogarat; / Ködfátylas csendben hallgat a határ, / S te már úton vagy, jó golyamadár. // Indulsz te is már, sürgő fecskeraj, / Hisz igazad van – éhen itt ne halj; / Hisz igazad van: szomorú az ősz – / S ha új tavasz lesz – újra visszajősz. // Könnyűszárnyúak hasznos igaza: / Hol sok bogár van, ott van a haza; / Szomorú, felhős magyar ég alatt / Mit keresnétek, kényes madarak? // Itt őszre jár most, s aztán jön a tél, / Verébbad itt majd koldulgatva él; / Lent, messze délen most van kikelet, / S ti nem lehettek hitvány verebek...*” (*Sajó Sándor: A veréb*) Igen, a magyar értelmiségi körökben akkoriban Erdély-szerte, suttogva bár, de mégis oly gyakran citált lélekerősítő *Áprily*-, *Juhász Gyula*-, *Reményik*-, *Wass Albert*-versek közül – *Tetőn*, *Testamentum*, *Atlantisz harangoz*, *Eredj ha tudsz!*, *Ahogy lehet*, *Templom és iskola*, *Üzenet haza* – szegény apád ehhez a költeményhez ragaszkodott leginkább: ezt szavalta el a leggyakrabban szűk családi körben nektek, külön hangsúlyozva ilyenkor mindig – az akkortájtban beinduló izraeli és németországi első repatriálási hullám hatására – a „*könnyűszárnyúak hasznos igaza*”-ról alkotott keserű véleményét („*hol sok bogár van, ott van a haza*”) – hogy aztán, anyád könny borította arcára tekintve, legtöbbször nagyot sóhajtva, halkan, egyre jobban elcsendesedő hangon folytassa alkalmi szavaltát: „*Könnyűszárnyúak – jó, csak menjetek! / Én a verébről mondok éneket, / S dicsérem ezt a kicsi madarat: / Koldus, koptott, de hű és – itt marad!*” Ez volt az a pillanat, amikor anyád mindig hangosan felzokogott... „*Zord télen, ha majd éhség kergeti, – hangzott tovább ilyenkor egészen halkan a vers – Jut kenyereimből morzsa is neki, / Szelíden hívom:, jöszte közelébb, / Osztályos társam, szürke kis veréb! // Lásd, egy a sorsunk, ez köt engem is: / Hűség e földhöz zordon téiben is, / S bár soh’ se érjünk enyhébb sugarat, / – Szenvedve, sírva, ha így van megírva, / Élünk-halunk a magyar ég alatt!*”

Igen, hányszor eszedbe jutottak ezek a sorok az elmúlt évtizedek alatt. A ’80-as évek során, amikor megannyi gyerekkori jóbarátodtól, munkahelyi kollégádtól, régi ismerősödtől kellett esténként búcsút venni Nyugatra való kitelepedésük előtt... (A román–magyar zöldhatárnak nekiindulókról nem is beszélve: róluk csak utólag szereztél tudomást...) Akkor,

amikor a kihűlt fűtőtesteket tapogatva kétségbeesetten nézted a mind gyakrabban tüsszentő kisiskolás gyermekedet – hogy aztán sötétedés után, a mindennapi áramkikapcsolás előtt, rádióra tapasztott füllel hallgassátok a szabad világ „*lenn, messze déli ... kikeletéről*” hozzátok elérő tudósításait, kitartásra buzdító üzeneteit...

Hányszor eszedbe jutottak ezek a sorok a vasfüggöny általatok már nem is remélt leomlása után is, amikor a ’90-es évek derekától kezdve karácsony tájékán garmadával érkeztek Bázeltól és Frankfurtból, Londonból és Stockholmból, Tel-Avivból és San Antonióból a szebbnél szebb újévi jókívánságok és üdvözlések... Hiába na, a világ látványosan összezsugorodott, gondoltad ilyenkor magadban füstölögve, ahol a „*könnyűszárnyúak*” messzire el tudnak repülni...

A két legnagyobb sokkhatás ebben a témában az utóbbi két-három esztendő folyamán következett be számodra. Egyrészt akkor, amikor a legutolsó népszámlálás adatainak a közzététele után értesültél arról – már amennyire ezeknek az adatoknak hitelt lehet adni –, hogy imádott szülővárosod magyarsága a rendszerváltáskori 80 000 főről mára alig 48 000-re (azaz Várad lakosságának 24%-ára) csökkent. Másrészt pedig jó háromnegyed esztendeje, amikor ENSZ-statisztikák alapján tudomást szerezhettél arról, hogy az ún. „kibocsátó országok” rangsorában, a 4,6 millió eltávozót regisztráló listavezé-

tő Szíria után, a maga 4,2 millió külföldre ment munkavállalójával Románia a második helyet foglalja el. Az okokat lehet elemezni, osztani-szorozni, értelmezni, számos indokot fel lehet sorolni a kialakult helyzet magyarázása érdekében, a tény azonban végül mégiscsak könyörtelen tény marad: az ország munkaképes lakosságának több mint ötöde – köztük ki tudja, hány tíz- vagy éppenséggel százezer erdélyi magyar – a mindennapok nyomorának kényszere, a holnap teljes kilátástalansága miatt „könnyűszárnyúvá” lett.

Azaz „migránssá” változott... Elment „*lent, messze délen*” új életet kezdeni, „*sok bogár*” után kutatni...

Pedig – a Közel-Kelet borzalmaival ellentétben – az ő otthonukat nem bombázta senki sem...

(Nagyvárad, 2019. szeptember 21-én)

3. Berethalom példája

Van Erdély déli részén, az egykori Királyföld szívében, a Nagy-Küküllőtől délre fekvő magas dombok ölelésében egy bűbajos kis település, amely az utolsó évtizedekben évről évre turisták tízezreit vonzza. Ez a Medgyes és Segesvár közti országútról könnyen megközelíthető, magyarul *Berethalomnak*, románul *Biertannak*, németül *Birthälmnek* nevezett helység – túl a történelmi tényen, hogy több mint három évszázadon keresztül (egész 1876-ig) a szász lutheránus egyház püspöki székhelye volt –, a központjában található dombra épített impozáns középkori erődtemplomával, méltán vívta ki már 1991-ben az *Europa Nostra* díjat, hogy 1993-ban rákerüljön az *UNESCO Világörökség* listájára is. A kettős kőfallal körülvett, ötszáz esztendőes templomhajó, benne Erdély legnagyobb szárnyas oltárával, pompás hálómennyezetével, faragott szószékével, protogótikus keresztelőlómedencéjével, intarziával díszített sekrestyéjével, a falakra körös-körül kiaggatott középkori céhzászlóival és pompás török szőnyegeivel, hatalmas gótikus ablakaival igazi idegenforgalmi látványosság... Nem is beszélve toronybástyáiról, amelyek egyikében a környék gazdáinak szalonnakészletét tárolták, egy másikban a környékbeli települések eladósorba cseperedő leányai hozományának volt a biztonságos lerakata, egy harmadikban pedig maga a nagy hatalmú községi tanács ülésezett.

Az egyik keletre néző bástyában működött évszázadokon át az az intézmény, amelynek példáját, ha sikerült volna kiter-

jeszteni – ha úgy tetszik, „szabadalmaztatni” – nemcsak a közvetlen környéken, hanem egész Erdélyországban, komoly társadalmi elmozdulásokat, magatartásbeli mutációkat lehetett volna vele elérni ebben a jobb sorsra érdemes Transzilvániában...

Ez az intézmény „*a házastársak börtöne*” volt. Egy egyetlen küblivel, egyetlen keskeny ágygal, egyetlen székkel s egyetlen egyszemélyes asztallal – rajta kizárólag csak egy tányér, egy csésze, egy villa és egy kanál – berendezett börtöncella, ahová az idők folyamán a környék veszekedő, viszálykodó, a válás gondolatával kacérokodó házastársait szokták bezárni, átlag kéthétnyi időtartamra...

Amikor egy alkalmi beszélgetés során először hallottál erről az „intézményről”, megmosolyognivaló helyi legendának tartottad, semmi egyébnek. Amikor azonban az évek során többször is alkalmad volt be-

menni a berethalmi börtöncellába, egykettőre megváltozott a véleményed és hamar rájöttél arra, hogy itt bizony a koercitív felnőttnevelés és tudatgondozás több évszázaddal ez előtt kidolgozott, hatékony pszichológiai módszerét alkalmazták. A középkorból itt maradt berendezési tárgyakat vizsgálgatva, meg-megtapogatva könnyen el lehet képzelni, hogy az egymásrautaltság kényszere, a hideg, az éhség, a szükségletek egymáshoz igazodást sürgető imperatívusza milyen radikális módosítást idézett elő az ide zárt házastársak viselkedésében: az egyszemélyes ágyon, az egyetlen takaró alatt, ha csak nem akartál éjszakánként megfagyni, bizony össze kellett bújni, egymáshoz simulni. Azaz a túlélés érdekében félre kellett tenni minden haragot és minden viszálykodást... S a várt eredmény nem is maradt el: „*a házastársak börtöne*” eredményeképpen Berethalom körzetében több száz esztendő alatt mindössze egy válást regisztráltak a krónikák...

El lehet játszani a gondolattal, hogy torzsalkodó világunkban, amikor a válások, szétment házasságok és párkapcsolatok számának drasztikus növekedése már-már társadalmunk jövőjét veszélyezteti, a család intézményének a kötelező megerősítése érdekében s a népességfogyás megállítására céljából nem-e volna értelme Európa-szerte bevezetni egy ilyesfajta, berethalmi típusú „*békéltető cellát*”, ahová a válni kívánkozó házastársak kötelező módon be kellene vonuljanak néhány napra, esetleg egy hétre, a válás kimondása előtt.

De legalább olyan fontos lenne ezt az intézményt a közéletben is meghonosítani. Hogy a gyűlöletbeszédet terjesztő, egymás becsületébe minden gátlás nélkül belegázoló, vételetársaikra kígyót-békát rákiáltó, az alpári személyeske-

déstől és gyomorforogató mocskoló-dástól sem visszariadó nagyravágyó, kivagyok-mivagyok politikusaink, közéleti szereplőink is lehetőséget kaphassanak arra – „*a politikusok börtöncellája*” vendégszeretetéét élvezve –, hogy közéleti ellenfeleik testi és lelki közelségében eltölthessenek néhány értékes napot és éjszakát, s azok alkalmával a magabiztosságot erőltető (vagy el-elbizonytalanodó) tekinteteket nem lehetne nem észrevenni, az érvelő, magyarázó indoklást nem lehetne nem meghallani – s a mosdatlan, áporodott test izzadság-szagát sem lehetne eltitkolni egymás előtt... Ugye, milyen érdekes lenne?

S milyen érdekes lett volna – gondoljunk csak a mostanában lezajlott magyarországi és romániai választási kampányok tanulságaira –, ha mondjuk, Klaus és Viorica, Ludovic és Victor vagy éppenséggel Viktor és Ferenc eltöltött volna egymás társágában néhány napot és éjszakát egy ilyen átnevelő cellában...

Biztos, hasznukra vált volna. De legfőképpen jobb sorsra érdemesebb társadalmunknak...

(Nagyvárad, 2019. november 11-én)

4. Nos habebit humus

Több mint öt évtizeddel ezelőtt a *Gaudeamus* énekelve hogy harsogtatók teli torokból, öntudatos öntudatlansággal a nagyvilágba azt, hogy „*vita nostra brevis est, / brevi finietur*”... Milyen magabiztosan kántáltátok – iskolafolyosón és magánlakások ablakai előtt – azt, hogy hát persze egyszer majd, ki tudja, mikor, „*venit mors velociter, / rapit nos atrociter*”... Csak éppen e sorok mély igazságtartalmát nem mérte fel közületek senki sem akkoriban. Mert hát, ugye-bár, akkor még mind iszonyatosan fiatalok és magabiztosak voltatok...

Pedig az élet kegyetlen törvényei, a „*nemini parcerur*” alól bizony-bizony ti sem lehettetek kivétel. Az elmúlás, az élet-től való végleges búcsúzás ódiума mindenki számára megadatott.

S most már bizony rajtatok a sor. Most már lassan a ti nemzedéketek számára is eljön, elkerülhetetlenül megérkezik az indulásra szólítás ideje. Tetszik, nem tetszik, menni kell, menni. Menni... Megállíthatatlanul...

1.) Antal Béla, 2.) Béli János, 3.) Budaházy István, 4.) Ferenczy Béla, 5.) Földes Béla, 6.) Györki Magda, 7.) Jóna Piroska, 8.) Pete István, 9.) Rencz Csaba, 10.) Szabó József (Ódzsa), 11.) Trifán László...

(Nagyvárad, 2020. február 17-én)

KÁNYÁDI IRÉNE

Élő és élettelen határvonalán

Hétköznapjaink heterotópiái¹ Jovián György festészetében

„Ismeritek az évek vonulását,
 az évekét a gyűrött földeken?
 És értitek a mulandóság ráncát,
 ismeritek törődött kézfejem?
 És tudjátok nevét az árvaságnak?”
 (Pilinszky János: Apokrif)

**KÁNYÁDI IRÉNE (1977, Sep-
 sissentgyörgy) filozófus,
 művészettörténész.**

**A BBTE filozófia szakán
 végzett és szerzett dokto-
 ri fokozatot, 2013 októbe-
 rétől a PKE adjunktusa.
 Tanulmányai szaklapok-
 ban láttak napvilágot.**

Jovián György rendhagyó egyéni tárlatát nézhette meg a nagyváradi közönség a Körösvidéki Múzeumban tavaly ősszel. A Szilágysomlyón született, de Nagyváradhoz ízig-
 vérig kötődő művész kiállítása annak a programnak a kere-
 tében jött létre, amelynek célja a külföldön élő nagyváradi
 művészek bemutatása.

A tárlat anyaga két teremben volt megtekinthető, és össze-
 sen 17 nagy méretű alkotásból állt.

Belépve a kiállítótermekbe, első benyomásra a monumentá-
 lis munkák hideg zuhanyként érik a néző retináját, hiszen
 kifejezőerejükkel szinte szétfeszítik az őket befogadó teret.
 Hideg zuhanyként, mert még mielőtt időnk lenne figyelme-
 sebben megnézni őket, egy olyan világba kalauzolnak ben-
 nünket, amellyel habár nap mint nap találkozunk, alig
 veszünk róla tudomást. Életterünkéből kiragadott részletek
 jelennek meg a vásznanon, hétköznapjaink szomorú
 heterotópiái. Romos épületek, az ég bíbor, szürke vagy lila
 húsába belehasító vas-, beton-, érc- és üvegtörmelékek abla-
 kot nyitnak azokra a helyszínekre, amelyeket oly jól ismer-
 rünk, de hajlamosak vagyunk átsiklani felettük...

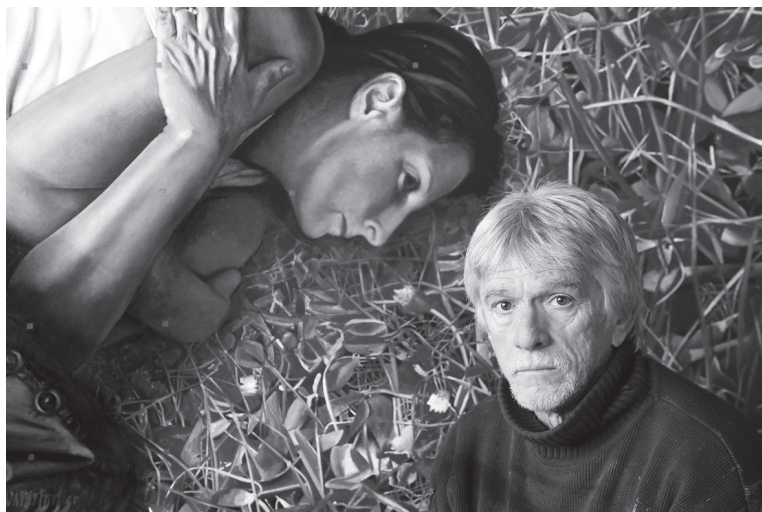
A festmények elsősorban a posztindustrializáció nyomai-
 nak helyszíneire zoomolnak rá, nem találni rajtuk termé-
 szeti elemeket, ha vannak is, csupán háttérként jelennek
 meg, minimális jelenlétük csak felerősíti a nemlétük tuda-
 tát. Az emberi szereplők is főként az urbán, városi létnek a

nyomait hordják magukon, így jog-
 gal mondhatjuk, hogy minden, ami
 az élő regnumra utal, csupán a meg-
 kövesedés állapotát hangsúlyozza.

Jovián nem moralizál, nem kritizál,
 egyszerűen csak ablakot nyit a világ-
 ra, világunkra, önmagunkra.

Az első teremben található *Aquarius*
 – *Vizöntő* című alkotása, amely 1985–
 87-ben született, egy kábelekre bele-
 gabalyodott, gúzsba csavarodott
 fekvő alakot ábrázol. Nem tudni róla,
 hogy élő-e vagy halott, egyszerűen
 csak ott van, mozdulatlanul a néző
 szeme előtt, mint egy tagadhatatlan,
 megkérdőjelezhetetlen jelenlét,
 amelytől el lehet fordulni, de elfelej-
 teni nem. Ugyanezt a kiszolgáltatott-
 ság állapotába beletörődött hangula-
 tot sugallják a magzati pozícióba
 összehúzódt szereplői is, akik attól
 függetlenül, hogy fűvön, lépcsőn

1., „A heterotópiák leggyakrabban az idő vágásaihoz kötődnek, azaz afele
 nyílnak meg, amit, pusztán a szimmetria kedvéért, heterokroniának
 nevezhetnénk; a heterotópia akkor kerül ereje teljébe, amikor az embe-
 rek valami abszolút törést szenvednek el a hagyományos idejükkel.”
 Michel Foucault: *Más terekről* (1967), fordította: Erhardt Miklós.

vagy felperzselt avaron fekszenek, egy örökkévalóságban megkövesedett magány kivetülései. Gesztusaik egyformák: összekulcsolt lábak, keresztbe csukott kezek, behunyt szemek vagy a semmibe néző tekintet: magány. Egyedüllet, amelyről levedlik minden cicoma, hazugság, megfelelési kényszer, képmutatás. Egyszerűen volt, van és lesz a lét hálójába, egy örökkévaló pillanatba fagyva, amikor az idő megáll és változni sem fog és nem is akar.

A *Ressurrectio homini* a keresztre feszítés motívumát dolgozza fel úgy, hogy ikonosztázszerűen ábrázolja az ember Jézust. Az ikonosztáznak egy olyan személyes víziója ragadja meg a nézőt, amelynek autentikusságából eredő energiája, mondjuk úgy, hogy aurája elől nehéz kitérni. Egy mélyen személyes vallási víziónak a lecsapódása, amely színlelés nélkül felmutatja az Ember sérülékenységét, belső gyötrelmeit, mélyen igazi és humánus mivoltát. Itt nincs vér és seb és töviskoszorú. Nincs szakáll, hosszú haj, ágyékkötő és aureola, épp ezért teljes mértékben eltér a „hagyományos” Krisztus-ábrázolásoktól, felmutatva mindennapjaink ember-Jézusait.

A monokróm alkotás hangulata *Az út II.* című festmény hangulatával rezonál. Pilinszky szavaival élve, mert jobbat nem találok, mondhatnám: „és rámkövíül sarával / az éjszaka, s én húnyt pillák alatt / őrzöm tovább e vonulást, e lázas / fácskakat s ágacskáikat”.²

Jovián György festőművész budapesti műtermében egyik alkotása előtt

Michel Foucault a heterotópia első alaptételében a válság- és a deviancia heterotópiáját olyan helyszíneként írja körül, ahova a normálistól eltérő, válsághelyzetben levő vagy deviáns személyek kerülnek be. Primitív társadalmakban ilyenek voltak a kamaszok, szülő vagy menstruáló nők, öregek stb. Jelen társadalmunk válság vagy deviancia kategóriájába sorolható egyénei a hajléktalanok, kábítószeresek, alkoholisták, betegek és magányosak. A Jovián festményein megjelenő személyekről nem tudni, hogy mi van velük, élnek-e még vagy már halottak, vagy egyszerűen csak álmodnak „húnyt pillák alatt”. Ők az elhagyottak, a kidobottak, akik mindig is voltak, vannak és lesznek, tükröt tartva egy csillogó-villogó társadalom felszínes elvárásainak, a mindannyiunkban már létező sebeket, létünk elhagyatottságának sebeit felszakítva.

Jovián festményein nincs múlt és nincs jövő, egy végtelen és végeérhetetlen jelen van, amelyben a fájdalom sem fáj már, hanem egyszerűen csak van, adva van. Belépve a kiállítóterbe megáll az idő, ebben az értelemben szinte metafizikus kvalitást nyernek a munkák, felelve a kiállítás címevel: *És az idő megy...*

A kisteremben kiállított *Tanulmány a bontáshoz* és a *Bontás* című sorozat darabjai tárgyi szinten tükrözik az elhagyatottság magányát. Épületek, amelyekre már nincs szükségünk, amelyeket lebontunk, valószínű azért, hogy újat építsünk helyettük. Épületek, hétköznapi életünk tár-

gyai, melyeket kidobnánk, de hatalmas kupacaik ott meredeznek úton-útfélen. Végérvényesen nem tudjuk eltüntetni őket, egy törmelék, egy faldarab, egy régi bútor része emlékekkel van átítatódva, ha nem is a mi emlékeinkkel, hanem a másokéival. Emiatt a törmelékek az élő és élettelen határának heterotópiái, így a nézőből mérhetetlenül nagy nosztalgiát, szomorúságot váltanak ki.

Mind a kidobott tárgyak, mind az elhagyott személyek jelenlétükkel kiszakítanak a hétköznapi, rutin időből, ezáltal heterokroniát hozva létre, a hétköznapi élet törésvonalába hatoló örökkévalóságot sugallva.

Jovián virtuóz kolorista, festői stílusa közelít a hiperrealistákéhoz, így nagy méretű vásznai szinte magukba szippantják a nézőt. Emellett a festmények egyik fontos meghatározó jegye, mondhatni, ujjlenyomata a láthatatlan rászterháló, amelynek létét az apró kis négyzetek sugallják.

A festmény világát kromatikailag hangsúlyozó négyzetek a néző tekintetének fókuszpontját folyamatosan elmozdítják, köztes állapotot sugallva. Ezeknek a függvényében közelíthetünk vagy távolodhatunk a festménytől, másrészt azt az érzést keltezik, mint az üvegajtókra festett jelek, amelyek a belépni akarónak jelzik, hogy vigyázzon, mert ha figyelmen kívül hagyja, felszínesen közeledik, beveri a fejét. Visszarántják a nézőt önmaga világába, így egy objektív, külső szemléletmódra „kötelezik”. Ezáltal folyamatos dialógus alakul ki köztünk és a festmény között, eszünkbe juttatva személyes törékenységünket, esendőségünket, intim, belső lényünk heterotópiáit.

Lila ákác, türkizkék szobával

Szép Ernő darabja a váradi Szigligeti Színház előadásában

Kritika

„Semmi se akarok lenni, csak boldog!” – írta Szép Ernő, a múlt századelő bohémje, utazó, író, aki gazdagon élt és szegényen halt meg. Írt regényt, kabarétréfát, színdarabot, újságcikket. Talán legismertebb regénye a *Lila ákác*, ebből színdarabok és filmek is készültek. Bájos, érzelmes és szellemes történet ez az ifjúságról, a szerelemről, a boldogságról, melyet csak akkor érzékelünk, amikor már messze jár.

A nagyváradi Szigligeti Társulat Guelmino Sándor színpadi változatában mutatta be Szép Ernő művét. Megmaradt benne a 20. század eleji kedves és szellemes pesti beszédstílus, amely a regény, illetve a darab egyik humorforrása, Guelmino szinte semmit sem változtatott a történeten, csak szorosabbra fűzte. A karakterek markánsak, általuk társadalmi rétegek mutatkoznak meg, valamint kirajzolódik egy bohém, a „boldog békeidőket” idéző világ.

Mi tagadás, a *Lila ákác* romantikus történet, szomorú befejezéssel, s napjainkban aligha dívik a színpadon a romantika. Ugye, azért tudjuk, hogy azok a boldog békeidők nem voltak annyira boldogok, rohanó, sikerre hajtó jelenkorunkról nem is beszélve.

S akkor jön a fiatal rendező, előveszi a *Lila ákácot*, kiemeli a korából, de megtartja az eredeti, édes nyelvezetet, eltartja a romantikát, megtartja a költőiséget, bevisz egy picit ridegséget, mai zenére modern koreográfiát, és olyan kortárs előadást varázsol a színpadra, hogy abban hiba nincs.

Botos Bálint előadása túlmutat az alcímben jelzett szerelmes histórián. Érzelmekről szól, képmutatásról és őszinteségről, szerelemről, a boldogság utáni vágyról. A boldogság keresése ugyanis nem ment ki a divatból, sőt a szerelem sem.

Itt van ez a Csacsinszky Pali (Sebestyén Hunor) a türkizkék szobában, az összepakolt bútorok között, és elmesél egy vele megesett történetet. A barátjával beszél, a közönséggel, letegez minket (mert ki lehetne a színész, a színház legjobb barátja, mint a közönség?), a bizalmába avat. Talán éppen kiköltözik ebből az emlékekkel teli albérletből (hónapos szobának mondták a múlt században), és talán visszaidézi, talán csak álmodja a szerelmeket. Bizonyosnét (Tasnádi-Sáhy Noémi), a vágyálmot, aki csupán léha asszonynak bizonyul, Tóth Mancit (Román Eszter), a nevetésből gyúrt, izzóan szerelmes varrólányból lett bártündért, s a többieket mind, akik körülötte, körülöttük forogtak,

táncoltak, szenvedtek és örültek. Csacsinszky rágyújt és elmeséli, hogyan nem vette észre az igazi szerelmet, hogy szalasztotta el a boldogságot.

Burleszk, groteszk, szürreális jelenetek egészítik ki egymást, pontosan, dinamikusan, élvezetesen, rengeteg jó ízlésű humorral. A türkizkék szobába a szekrényből érkeznek a szereplők, hozzák az életüket. Élő emberek mozognak a színpadon, helyzeteket, viszonyokat teremt a rendező. Nagyszerűen vált ritmust, pillanatig sem engedi lankadni a figyelmet, bevon minket nézőket azzal, hogy a főszereplő nekünk mesél, az előadás részeseivé válunk, elhisszük, amit látunk és hallunk.

A szereposztás pedig egyszerűen tökéletes. Sebestyén Hunor rezignált monológjai, félszege Bizonyosné mellett, felszabadultsága Tóth Mancival, a sehová nem tartozás és a magára találás pillanataiban egyaránt hiteles. Meglepődik, hogy beleszeretett a lányba, holott ő az asszonyért akart szenvedni. Fesztelen, könnyed játéka teszi, hogy elhisszük minden szavát, mozdulatát. Román Eszter Tóth Mancija úgy szürke varrólány, hogy milliányi színe és hangja van. Bájos, szertelen, akaratos, szenvedélyes. Táncosnőként is megmarad szerelmes lánynak, viccelve emésztődik, táncolva ég porrá. Elmegy mégis, mert élni kell, sőt megélni.

Tasnádi-Sáhy Noémi gyönyörű, felületes és léha Bizonyosnéja, a szürreális, groteszk aranyifjak dívája talán valamikor nagyon csalódott, a szerelem helyett ezért választja a futó kalandokat. Állandó vidámsága, kéjvágya, lubickolása

a férfitekintetekben rejt valami szomorúságot.

Gajai Ágnes, Fábíán Enikő, Kardos M. Róbert, ifj. Kovács Levente, Hajdu Géza mesteri kabinetalakításai, valamint kisebb partitúrákban Kiss Csaba, Balogh Attila, Lajter Márkó Ernesztó, Kocsis Anna járulnak hozzá a különleges, jó előadáshoz. Mi öregek elmorzsolunk egy-egy könnycseppet az elmúlt ifjúságért, a fiataloknak pedig eszükbe jut az osztálytársuk, akit eddig nem vettek észre.

SIMON JUDIT

Nagyvárad Szigligeti Színház – Szigligeti Társulat

**SZÉP ERNŐ – GUELMINO SÁNDOR:
Lila ákác**

Rendező: Botos Bálint

Diszlet- és jelmeztervező: Bajkó Blanka Alíz

Koreográfus: Györfi Csaba

Szereplők: Csacsinszky Pali: Sebestyén

Hunor

Tóth Mancsi: Román Eszter

Bizonyosné: Tasnádi-Sáhy Noémi

Angelusz: Kardos M. Róbert

Zsüzsü, Bizonyos úr: ifj. Kovács Levente

Hédi: Gajai Ágnes

Józsi, főúr: Hajdu Géza

Majmóczy: Kiss Csaba

Mínusz: Balogh Attila

Redő Oszi, Kocsis, Frédi: Lajter Márkó

Ernesztó

Stefi, táncosnő: Kocsis Anna

Mili, Mindigné: Fábíán Enikő

Képzeltbarátom, Hitler

Taika Waititi: Jojo nyuszi

Christine Leunens amerikai születésű, belga és új-zélandi gyökerekkel bíró író könyve, a *Cellákba zárva* (*Caging Skies*) egyedi filmfeldolgozás miatt került újonnan a rivaldafénybe. Ugyanis a szintén új-zélandi gyökerekkel bíró filmes, Taika Waititi a könyvből készült *Jojo nyuszi* című filmforgatókönyvéért vehette át idén a legjobb adaptált film forgatókönyvéért járó Oscart. Waititi mellesleg nem csak a forgatókönyvet jegyezte, hanem a filmet is ő rendezte, a producerek között is fellelhető a neve, sőt, a filmben ő alakítja a gyerek főszereplő képzeltbarátját, Adolf Hitlert is.

Aki figyelemmel kísérte a rendező eddigi munkásságát, az tudja, hogy az abszurd humor nem áll messze tőle. Ebből könnyen lehetett arra következtetni, hogy a *Jojo nyuszi* nemigen fognak hiányozni a sajátos humorú jelenetek. Így is lett. Azt is idevéve, hogy Hitlert ábrázolni fikciós filmen karikírozva lehet leginkább. Idézzük fel Chaplin *Diktátorát*

vagy a közelmúltból David Wnendt *Nézd, ki van itt* (*Er ist wieder da*) című filmjét, de gondoljunk bele, hogy internetes mém lett a mégoly komolyra vett *Bukásból* is, holott Bruno Ganz alakítását hitelesség tekintetében nehezen kérdőjelezhetnénk meg. Aki a figura másik oldalát akarja látni, annak Leni Riefenstahl filmjei maradhatnak meg leginkább. Ha Hitler alakítja Hitlert, az a legkevésbé (sem) nevetséges.

Waititi is úgy vezeti be a nézőt a hitleri Németország háborús végnapjaiba, hogy a tragikum megbúvik a backgroundban. Ugyan a rózsaszín neorealizmus képeit kapja inkább a

néző, semmint azt, amit Rossellini a *Németország a nulladik évben* (*Germania anno zero*) című filmjében hangulatilag megragadott. Waititi úgy használja a tragikumot, hogy sajátosan rejti bele a film szövetébe. A nyelvezet nem realiztikus, ezért a rendező némileg apellálhat arra, hogy a nézőnek van a háborús témát érintő háttértudása. Ehhez kapcsolódik, hogy a háborúhoz vezető propaganda abszurditása egy kisfiú lassan nyiladozó világlátásán és álomszerű vízióin át elevenül meg a filmben. Ne feledjük, a „tartozni valahová” felfogás ebben az időszakban és környezetben fogalmazódott meg a legerősebben, akár vágy, akár kényszer szülte. Így láthatjuk azt is, hogy egy átlagos kissrác hogyan sodródik a Hitler-Jugendhez, hogyan emeli be az elé tartott ellenségképet, hogyan fogalmaz meg magának egy kész eszményképet, és hogyan akar mihamarabb felnőni, hogy minél tevőlegesebben, alávetettként követhesse a belénevelt elveket.

A film szerint az ember fejlődése során az önállóság egyik fontos stációja, hogy egyedül tudd bekötni a cipődet. Ezzel lesz kész az öltözet. Így tudsz emelt fővel kilépni az otthon ajtaján és megmutatni a társadalomnak, hogy legalábbis külsőleg készen állsz arra, hogy beilleszkedj. Egy kisgyerek ezt általában a nyuszifüles versikével tanulja meg. Itt sem történik ez másként. Mint ahogy a felnőtté válás próbatétele az is, hogy szabadon dönthess arról, hogy mi helyes és mi nem. Ekképp is fogalmazhatunk: szabad-e parancsra kioltani egy ártatlan életet?

A fontos az, hogy ebben az időszakban szinte megszűnt a magánélet, a propagandába nem csak az ajtón kívül ütközött bele az ember, a propaganda beköltözött az otthonokba és a fejekbe. A rajongás természetrajzát Waititi már a kezdő képsorokon azzal emeli meg, hogy Hitlert összemosza a The Beatles zenéjével. Az archív képsorokon bevágott karlendítési üdvözlések alatt az *I Want to Hold Your Hand* (*Gyere, add a kezéd*) című Lennon–McCartney-szerzemény hallható, pontosabban a német verzió, a *Komm, gib mir deine Hand*, hiszen a The Beatles Hamburgban kezdte karrierjét, mint az talán köztudott.

Azon kívül, hogy a film zenei aláfestése végig a háború utáni üzenet jellegű dalokból áll, fontos, hogy az *I Want to*

Hold Your Hand eredeti üzenete és hangulata, azaz a fiatalok szerelme is hangsúlyt kap a filmben. A főszereplő Johannes/Jojo (Roman Griffin Davis) és a rejtkehelyéről előkeveredett zsidó lány, Elsa (Thomasin McKenzie) még ha nem is egyformán, de valamiféle gyerekszerelmmel viseltetnek majd egymás iránt. No persze nem első látásra. Hiszen a beléjük nevelt sztereotípiák eléggé távol tartják egymástól a feleket. De kettejük ismerkedése és közeledése lesz az, ami feloldja majd a beléjük ivódott dogmákat.

Waititi tehát a szerelmet állítja szembe a militarizmussal és a fanatizmussal. Bár igaz, nincsenek a filmben igazán gonosz emberábrázolások. A Sam Rockwell által megformált kiképzőtiszt is inkább bugyuta és emberséges, némi meleg beütést is érzékeltetve. Ha emberségesnek nem mondhatók is, de a gestapósok is annyira félnótások ebben a filmben, hogy akár a *Halló, halló* című egykori BBC-sorozat epizódjaiban is elképzelhetnénk őket. Hogy arra is kitérjünk, e maszkulin és háborús világban milyenek a nők: Freulein Rahm szerepében Rebel Wilsont láthatjuk, akinek jelenléte szintén a komikumot erősíti a filmben, némileg ütköztetve a náci Németország elvárta nőtípust a ma elvárásaival.

Egyébiránt a színészi játékok és a karakterek felől mintha a ma távlatából tekintenénk vissza a negyvenes évekre. Waititi mozgáskultúrája ugyanúgy ezt erősíti, mint ahogy korszerű megformálása van a többi

szereplőnek is. Roman Griffin Davis gesztusrendszere is bizonyíték erre. Illetve a film végi táncbetét is erre enged következtetni. A rendezői koncepció nem a múltba nézést segíti elő, hanem arra törekszik, hogy egy mai gyerek is könnyen tudjon a hősével azonosulni. Vagy legalábbis olyan csodaországot épít Jojo köré, amely, mint ahogy azt sok már meglévő és újragondolt mese is bizonyította már, működik. A képzeletbeli barát éppúgy fontos, mint ahogy az, hogy nem árulhatsz el egy titkot. Vagy az, hogy egy gyerek menyire kapaszkodik a szüleibe, főleg akkor, ha csak egy van neki. Itt jön a képbe a csinos és egyben vicces mama-figura, azaz Scarlett Johansson remeklése a filmben. Az ő sztorija is okoz majd meglepetéseket a nézőnek. Mint ahogy kihagyhatatlan a barátság is a történetből. Jojo második legjobb barátját, Yorkit – az első hely a Führernek van fenntartva – Archie Yates játssza: a két fiú együtt lesz igazán a cukiság mintaképe.

Az, hogy Jojo egy gránátbaleset miatt testileg kissé sérült lett, inkább verbálisan van érzékeltetve a filmben. Nem csúfítot-

ták el a színészt különösebben. Persze a dramaturgia és a jellemábrázolás során ez fontos kitétel volt, hiszen Jojo így nem maradhatott teljes rangú tagja a Jugendnek, különleges feladatokot kap, ez is előreviszi a történetet. Illetve nyilván némi frusztrációt is okozott a baleset az amúgy is külön gyerekekben. De igazából elhanyagolható ez a kis elváltozás, pláne egy olyan világban, ahol általánosak a háborús sebek. Mondhatni, párkapcsolati szinten is inkább másodlagos a kinézet. És bár sok rémség történt a gyorsan felnövő gyerekek világában, mégis pozitív a film üzenete – nem véletlen, hogy egy Rilke-idézettel és egy David Bowie-számmal ér véget.

BERETVÁS GÁBOR

